

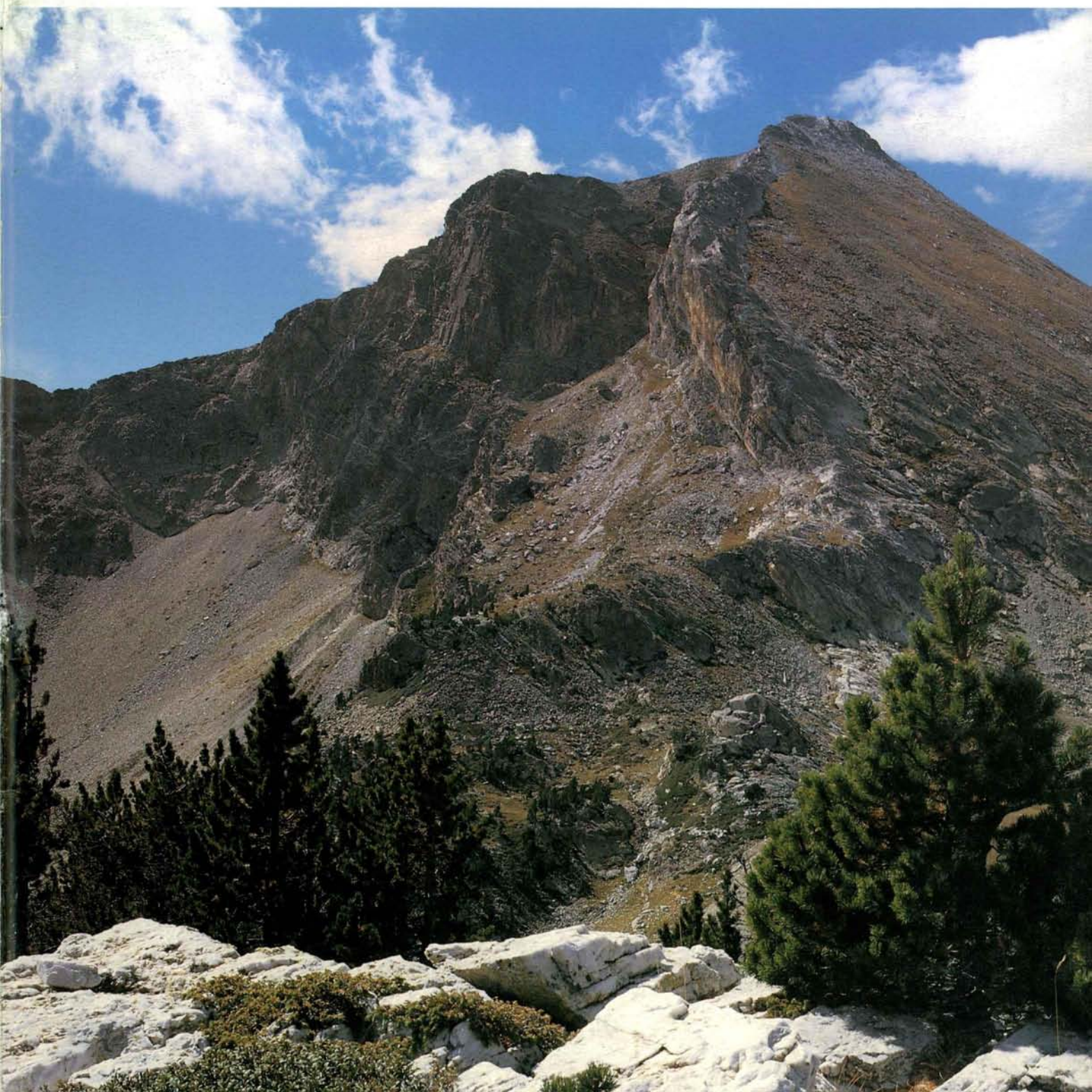
Núm. 811

JUNY 1997



625 ptes.

MUNTANYA





PEDRA NEU

C/ BRASIL, 50 - 08028-BARCELONA
(CINTURÓ DE RONDA / AVDA. MADRID)

Tel. (93) 330 27 74

Horari: 11 a 14 h i 17 a 20.30 h. (dilluns matí tancat)



OFERTA D'ESQUÍ 1996-97

PEDRA-NEU

10 cintes exprés
+
20 Mosquetons

12.995

Friends nº 2, 3, 4

12.995

Friends nº 1, 2, 3, 4, 5

29.995

PEDRA-NEU

El millor material: d'Escalada, Alta Muntanya, Esport d'aventura
El trobaràs a PEDRA NEU, al millor preu del mercat. Vine!
LLOGUER DE: grampons - piolets - ARVA - esquís de muntanya
CANVI DE SOLES: botes - peus de gat

SUPER OFERTA

CADA MES UN
ARTICLE DIFERENT



Urgell, 95 bis - Tel. 453 50 01 - 08028 BARCELONA

SPORTS ENTENÇA

ENS HEM TRASLLADAT A

ARIBAU, 95

entre Mallorca i Provença

Tel. **454 78 66**

BARCELONA

GRAN EXPOSICIÓ
TENDES, SACS,
MOTXILLES, BOTES,
ROBA-MUNTANYA,
MATERIAL ESCALADA,
ALPINISME,
ESPELEOLOGIA.

Hipólito Lázaro, 34 - (Metro Joanic) - Telèfon 219 14 16 -08025 Barcelona



EL VOSTRE
ESPECIALISTA EN
ALPINISME i ESQUÍ

QUI CONEIX BÉ ACONSELLA BÉ

GUIES DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

REFUGI D'AMITGES

Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici

NÚRIA GARCIA I QUERA

Quaranta-tres itineraris que descriuen ascensions a cims, aproximacions a d'altres refugis de la zona, crestejades, traveses... Un reguitzell de possibilitats, sempre des d'Amitges, que permeten trepitjar la muntanya quan la neu ja s'ha fos.

MONT-ROIG - CERTASCAN (Vall de Cardós)

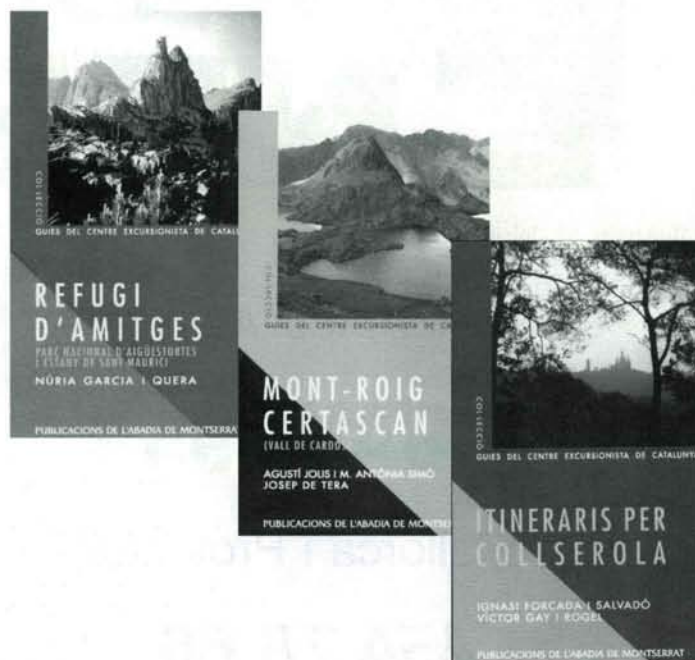
AGUSTÍ JOLIS, M. ANTÒNIA SIMÓ I JOSEP DE TERA.

Entre el Mont-roig a ponent i el Certascan a llevant, reis de la regió, s'estén un enfilall de cims de gran caràcter muntanyenc.

ITINERARIS PER COLLSEROLA

IGNASI FORCADA SALVADÓ I VÍCTOR GAY ROGEL

Un seguit d'itineraris escrits per a donar a conèixer la Serra de Collserola i per a facilitar-ne les caminades. Itineraris d'una gran bellesa paisatgística, de poca dificultat i que es poden fer tots en menys de quatre hores, és a dir, en un matí o una tarda.



PUBLICACIONS DE L'ABADIA DE MONTSERRAT

Ausiàs Marc, 92-98 int. - Fax 247 35 94 - 08013 Barcelona
Distribució: L'Arc de Berà, Centre Difusor d'Edicions Catalanes - Comandes i administració:
Polígon Montigalà, Bèlgica, 6 i 7 - Tel. 465 30 08 - Fax 465 87 90 - 08917 Badalona

Es una publicació del

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

Club Alpí Català

ANETO-MALADETA

PIRINEU ARAGONÈS

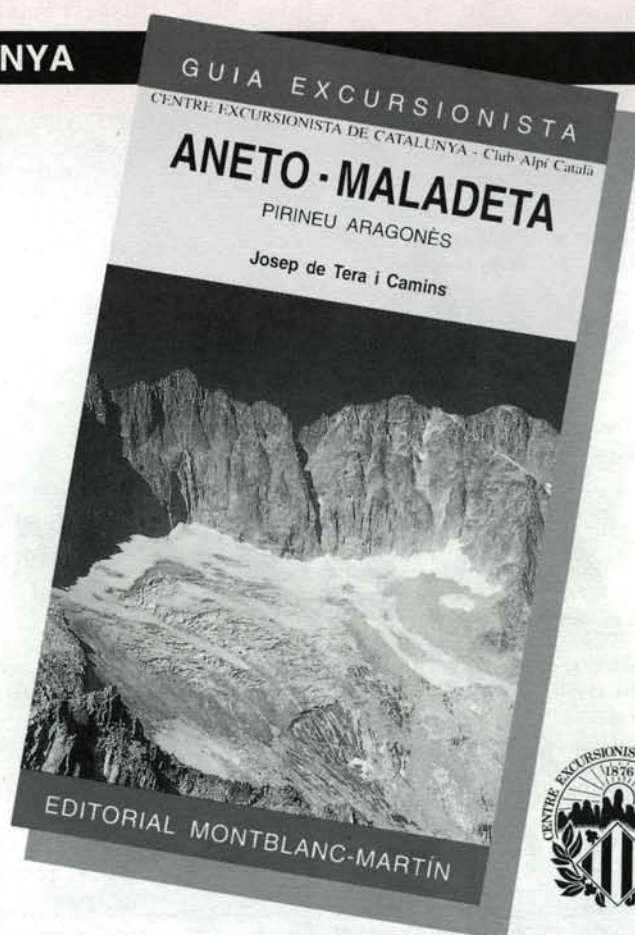
Josep de Tera i Camins

- Aquesta guia del massís de la Maladeta us ofereix un gran repertori de 180 itineraris, de diferents graus de dificultat, per a recórrer aquest massís del Pirineu, en el qual hi ha el cim més alt: l'Aneto.
- També hi trobareu una selecció de les millors escalades.
- Els itineraris d'aquesta guia es divideixen en dos grans apartats: els d'aproximació a indrets o a colls clau i els d'ascensió als cims. Es tracta d'una guia que us permetrà descobrir el massís de la Maladeta des de diferents indrets, especialment des del refugi de la Renclusa, del Centre Excursionista de Catalunya, situat al peu del massís.

EDITORIAL MONTBLANC-MARTÍN

c/. Nena Casas, 73-75 - 08017 Barcelona

Tel./Fax: (93) 204 43 97





MUNTANYA

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA
Club Alpí Català

ANY CXXI, VOL. 101, NÚM. 811, JUNY 1997

Redacció, administració i publicitat:

Paradís, 10. 08002 Barcelona
Tel. (93) 315 23 11 - Fax: (93) 315 14 08

Director:

Josep Nuet i Badia

Secretari:

Joaquim Bordons i Serra

Consell de redacció:

Francesc Beato, Joaquim Bordons
Francesc X. Gregori, Ferran Latorre,
Josep M. Panareda, Miquel Rafa

Corrector lingüístic:

Eulàlia Nuet i Badia

Cartògraf i dibuixant:

Armand Ballart

Maquetador:

Josep Nuet i Badia

Publicitat:

Adolf Garcia, Exclusives Publicitàries
Tel. i Fax: 237 95 01

Fotocomposició:

PC Gràfic
Cardenal Reig, 23, 8è 1a - 08028 Barcelona

Fotomecànica:

T4 Sorrosal, S.A.
Pujades, 68-72, 3r 3a - 08005-Barcelona

Impressió:

IMGESA
Alarcón, 138 - 08930 - St. Adrià de Besòs

Preu d'aquest exemplar:

625 ptes. (IVA inclòs)
Preu de subscripció anual:
3.300 ptes. (IVA inclòs) (sis exemplars)
A l'estranger: 4.700 ptes.
Comanda de números endarrerits
a la redacció de la revista
Dipòsit legal: B. 545-1958
ISSN: 0212-2111

Membre de l'

A.P.P.E.C
ASSOCIACIÓ
DE PUBLICACIONS
PERIÒDIQUES
EN CATALÀ

SUMARI

Portada: El cim del Gra de Fajol, des del puig dels Lladres al circ d'Ulldeter.
Foto: J. Nuet Badia.

Editorial: La serena afirmació de la nostra cultura i de la nostra llengua **90**

És mort, l'excursionisme?
Francesc Roma i Casanovas **91**

Una excursió pels turons de Barcelona
Lluís Willaert **93**

La integral del circ de Corones (Maladeta)
Miquel Capdevila i Miralles **100**

Gaudir del Montsant. Grau de l'Escletxa
Rafael Ferré i Masip **104**

Travessa de les dunes del desert d'Alwari (Líbia)
Francesc Raventós **109**

El mapa de vegetació d'Ulldeter (Ripollès)
Josep Nuet i Badia i Josep M. Panareda i Clopés **113**

La farga catalana. Objecte de recerca i motiu literari
Estanislau Tomàs i Morera **118**

XXXIX Ral.li de muntanya en esquís. Gra de Fajol - pic de l'Infern
Antoni Massagué i Palau **121**

Seminari UIAA. «Valors humans i socials de l'alpinisme i l'escalada»
París, 26 d'abril de 1997. Miquel Rafa **122**

Lluís Dupré i Cuyàs. 23 setembre 1907 - 1 març 1997
Agustí Bou i Tort **123**

Vies d'escalada, a cura d'Armand Ballart **124**

Crònica del Centre **126**

Crònica del món excursionista **127**

Llibres i mapes **128**

NORMES DE PUBLICACIÓ DE MUNTANYA

- Els articles publicats a MUNTANYA expressen l'opinió dels seus autors.
- La revista MUNTANYA, editada pel Centre Excursionista de Catalunya-Club Alpí Català, es publica sense cap finalitat lucrativa.

© El copyright dels articles, tant de la part literària com de les il·lustracions, és dels autors respectius. Per tant, és absolutament prohibida la reproducció total o parcial, per qualsevol sistema, dels articles de la revista MUNTANYA sense permís escrit dels propietaris del copyright.

Els autors que vulguin publicar els seus treballs a la revista MUNTANYA han de tenir present el següent: Els articles cal que siguin inèdits i escrits correctament en català i mecanografiats a doble o triple espai en fulls de mida DIN A-4, deixant uns marges laterals d'un parell de centímetres. Els articles aniran encapçalats pel títol i portaran a continuació el nom dels autors. Els peus de les il·lustracions i el nom de l'autor aniran escrits en un full a part, precedits per un número

que es repetirà a la fotografia o dibuix corresponent. Per a facilitar la correcció dels originals, no utilitzeu els subratllats en els textos que vulgueu publicar. Els mapes, dibuixos i gràfics haurien de ser dibuixats correctament amb tinta xinesa sobre paper blanc o vegetal. Les fotografies, en còpies de paper brillant blanc i negre o en diapositives, cal que siguin ben exposades i amb bona definició, que tinguin contrast, però que no siguin excessivament fosques.

La serena afirmació de la nostra cultura i de la nostra llengua

Amb aquestes paraules acaba el manifest *Per a un nou estatut social de la llengua catalana* que s'ha fet públic recentment i al qual s'han adherit nombrosíssimes personalitats de tot el nostre país, entre les quals hi ha socis del Centre, en ocasió de la discussió d'una nova llei sobre la llengua catalana al Parlament de Catalunya.

Aquest manifest té nou punts redactats amb una exquisida elegància tant en el fons com en la forma, lluny de qualsevol radicalisme —tan fàcil d'altra banda—, però mantenint amb fermesa la legítima reivindicació dels drets de la nostra llengua i de la nostra cultura.

Des de la nostra tribuna a MUNTANYA, creiem que el més adequat en aquest moment és fer-nos ressò d'aquest manifest i subratllar-ne els punts als quals donem suport amb més fermesa dintre del conjunt, amb el qual ens identifiquem totalment.

Val a dir d'entrada que aquest manifest, com d'altres que periòdicament la societat catalana va fent, és la primera prova que la nostra llengua i la nostra cultura no estan plenament normalitzades i tampoc no gaudeixen de la mateixa presència i ús social que tenen altres llengües hispàniques, com el castellà o espanyol.

La plena normalització social de la llengua catalana «no es pot aconseguir amb mitjans exclusivament legals». La voluntat de tots els parlants és decisiva, d'aquí que cal un esforç de tothom en aquest objectiu. Tanmateix, cal insistir que aquesta meta de la plena normalització social de la nostra llengua tampoc no s'aconsegueix una vegada per totes, sinó que cal una actitud mantinguda permanentment per a fer-la efectiva. Això és el que els sociolingüistes anomenen fidelitat lingüística, que caracteritza els pobles que tenen un criteri clar de la seva identitat i una voluntat ferma de mantenir-la perquè és la seva.

Un altre aspecte molt important del manifest és el que diu: «En el fons del desig de normalització social de la llengua catalana hi ha la convicció que donar vida a totes les identitats culturals ens ajuda a crear un món més just on la diversitat provoca l'enriquiment mutu i l'harmonia». Avui que es parla tant de biodiversitat, en el camp biològic, caldria també parlar de culturodiversitat o de sociodiversitat. Tanmateix, per a parlar d'aquests termes i, sobretot, assumir-los i creure-hi, cal fer-ho des de la pròpia personalitat i identitat, i sense cap mena de por. La por de la diversitat la tenen els que no «són». A partir d'una identitat, la diversitat només es pot entendre com una riquesa. Així ho han entès des de sempre moltes persones del nostre país i d'arreu. Així és com entre els homes hi pot haver diàleg, entesa, solidaritat i respecte.

En un altre aspecte el manifest vol «recordar que en el procés de normalització de la llengua catalana és imprescindible defensar tota la comunitat lingüística». A continuació denuncia la volguda fragmentació política del territori de parla catalana i reivindica «un marc legal i una cooperació institucional que permetin una interrelació i una projecció exterior normals del conjunt de la nostra comunitat lingüística, com les de qualsevol altra llengua europea». L'obstinada negació de la unitat lingüística del català per part de diversos estaments sobretot polítics és una ximpleria que no es pot presentar en cap lloc on imperi la ciència i la racionalitat.

El manifest conclou abogant per aconseguir «que totes les manifestacions de la vida catalana s'expressin normalment en llengua catalana». Per això recorda que «cal que la societat ho vulgui i les lleis ho facilitin». I acaba amb la frase que encapçala aquesta editorial «Proposem ser un poble normal i amb capacitat d'intervenir en el món actual des de la serena afirmació de la nostra cultura i de la nostra llengua».

És mort, l'excursionisme?

Francesc Roma i Casanovas

Comunicació presentada en el II Congrés de Cultura Popular i Tradicional Catalana. Àmbit de la Cultura Excursionista. Celebrat a Ripoll, el dissabte i diumenge 24 i 25 de febrer de 1996

L'excursionisme ha sofert un canvi tan important en els darrers anys que ja pràcticament podem afirmar que no existeix com a tal. Evidentment, aquesta afirmació no vol pas dir que no hi hagi gent que es qualifiqui d'excursionista, ni tampoc que ho pensi que ningú no es mereix aquest qualificatiu. El que passa és que, si ens jo mirem fredament, veurem com allò que històricament ha estat l'excursionisme, avui dia «ja no es porta». Paradoxalment, l'excursionisme català, a final del segle xx, és un cadàver que té una bona salut. Com a col·lectiu d'individus és un dels esports més practicats al nostre país, però això no ens ha d'encegar i amagar-nos una realitat que, si em permeteu, vull qualificar de punyent.

La quantitat de persones que s'hi dediquen, com a esport, és molt elevada. Només als dos Vallès hi ha gairebé dotze mil practicants vinculats a la FEEC. Alguns actes assoleixen reunir grans quantitats de gent i cada dia més veiem créixer nous establiments dedicats a aquesta pràctica. On és, doncs, aquest cos en descomposició?

La realitat actual del nostre excursionisme és que és un fet capaç de moure molta gent, però només com a activitat

esportiva. Aquell excursionisme militant, que havia clamat per la pàtria, per la llibertat, per la llengua... aquell excursionisme que no era només excursionisme, aquell excursionisme *ja* no existeix. Aquell excursionisme és el que ha mort, el que ja no existeix.

El procés ve de lluny, de principi de segle com a mínim. Va ser en aquells anys que es va encarrilar la pràctica esportiva a la muntanya dins del fet excursionista (curses atlètiques, esquí, escalada, etc.). De fet, el pols entre les dues tendències gairebé apareix des dels primers dies, però amb el canvi de segle s'entra en una fase diferent: l'excursionisme cultural, científic, jocfloralista necessita pactar amb l'excursionisme esportiu per a no desaparèixer. Els autors que visqueren aquell procés donen fe que l'esport es convertia en la taula de salvació d'aquell excursionisme que tant havia fet per la nostra pàtria. Més encara: en aquells dies, fer esport era fer pàtria, era mantenir en forma una ciutadania; no es podia rejevenir la nació sense rejevenir els seus habitants.

Però ha passat el temps. Avui fer esport té poc a veure amb fer pàtria (si ser del Barça és ser patriota, me'n declaro objector). La pàtria va per altres camins: la política, les associacions cívi-ques... I l'excursionisme no esportiu, l'excursionisme patriòtic, apolític, l'excursionisme que havia clamat per evitar els estralls al bosc del Gresolet o al monestir de Ripoll, que havia salvat les co-

lumes romanes de Barcelona, cada dia és més oblidat. Envelleix a mesura que ho fan els seus practicants i difícilment atreu els nous nadius. La joventut reclama acció, escalada, espeleologia, descensos atrevits, adrenalina, demana drets personals, llibertat, però ja no amnistia ni estatut. Fins a un punt que això ja comença a fer pudor de resclosit.

Si l'excursionisme fos el que hauria de ser, vist el que històricament ha estat, avui no podria consentir tantes pistes de muntanya que no duen enlloc, tantes estacions d'esquí, tants nous projectes irracionals de construcció de noves carreteres, tants vehicles tot terreny fora d'òrbita... Però, com que si no és mort poc li'n falta, l'excursionisme no s'atreveix a aixecar la veu, conscient que serien amenaces en va, sense possibilitat de fer-les complir. Si fos el que hauria de ser, plantaria cara als acadèmics centralistes que creuen que la seva pseudociència pot ajudar a esvalotar el galliner de la convivència catalana, ajudaria els que s'oposen al quart cinturó, acudiria tots a una a apagar els incendis forestals; en definitiva, seria l'avantguarda de la lluita ecologista. I no ho fa, no ho és. Voleu un símptoma més clar de la seva mort? Si no és l'excursionisme qui ha de vetllar perquè el medi ambient, la muntanya, la platja, les carenes, les serres dites sense importància es conservin en el millor estat, ja em direu qui ho ha de fer. Les accions excursionistes, poques i mal coordinades, són l'expressió d'un cos que s'està morint.

Però si dic que l'excursionisme *ja* no existeix, que és mort, és també per una altra raó. Aquesta és que a final del segle xx, a Catalunya, aquest fet social ha perdut el seu paper, esquinçat en diferents parts, cap de les quals no es pot qualificar d'excursionisme.

L'excursionisme català, a hores d'ara, ha esdevingut un cúmul de pràctiques diferents que es desenvolupen en un mateix medi. Avui ja no existeix excursionisme perquè el que ens trobem és escalada, espeleologia, descens de barrancs, alta muntanya, senderisme, parapent, BTT, esquí i, fins i tot, alguns hi volen incloure el tot terreny. Ja és impensable que l'excursionisme sigui una sola pràctica, en són moltes, i cap d'elles no es pot considerar plenament excursio-

nista. I no es pot considerar excursionista de ple dret perquè aquest fet social històricament havia tingut una importància crucial en la vida del nostre país.

Vistos els afanys de l'escalada, de l'espeleologia, del descens de barrancs o del parapent, no podem pensar sinó que aquests esports van a la muntanya i fan excursions perquè no tenen més remei: de moment cap rocòdrom no es pot comparar a l'espectacularitat de les parets montserratines o de Terradets; cap forma d'espeleologia urbana no té prou emoció com un cinc-cents al País Basc; no tots els cims són accessibles amb mitjans mecànics com als Alps per a poder volar sense esforç suplementari...

El senderisme o tresc expressa aquest gust pel camí que considero indispensable per a l'excursionisme, però ha perdut bona part del seu vessant urbà i d'actuació cívica. D'altra banda, ha perdut allò que l'Albert Jané en deia el gust per caminar i aturar-se. La BTT o el tot terreny no crec pas que els puguem entendre sinó com a formes de consum que pretenen vendre uns determinats productes. Si l'excursionisme amb auto s'ha de considerar una forma d'excursionisme, ho és mentre acceptem una visió culturalista d'aquesta pràctica, però aquest és un projecte que morí ja fa anys. Si ara s'ha recuperat ha estat per a poder justificar un mercat perquè, com deia un anunci d'una casa de vehicles tot terreny, si només una part molt petita del planeta està asfaltada, per què ens hi hem de limitar? Quant a la qüestió de la formació d'infants, l'excursionisme és tan sols una alternativa més en un mar d'ofertes lúdiques per als nostres infants i joves cada cop més extensa. No crec equivocar-me gaire si penso que en aquest aspecte concret l'excursionisme ha esdevingut tan sols una tècnica aplicada indiscriminadament per totes aquestes alternatives. Com a fenomen pedagògic, segurament ens posaríem d'acord a afirmar que no són precisament els excursionistes els àmbits d'educació en el lleure més preparats.

L'excursionisme es troba en tants llocs alhora que ja no es troba enlloc. S'ha difuminat fins a perdre's. A això hi ha ajudat —qui sap si no ho ha causat— el fet que ja no existeix una filosofia o una ideologia excursionista. A hores

ASSOCIACIÓ EXCURSIONISTA DE REUS

DEFINICIÓ DE L'EXCURSIONISME

PER
JOAQUIM SANTASUSAGNA

REUS
1959

Un ideòleg excursionista fou Joaquim Santasusagna. El seu llibre Definició de l'excursionisme és de lectura obligada per a qualsevol que vulgui entendre aquest moviment social.

d'ara ser excursionista és practicar un esport, ja no implica una posició davant la vida social (evidentment que hi ha casos per a tot). Ja no hi ha cap ètica envers la muntanya, els semblants, la vida col·lectiva; l'excursionisme ha esdevingut una part del temps lliure i, per tant, prescindible. La cultura, la ciència, la ciutadania passa per altres àmbits.

I amb això arribem al punt que volia tractar sobre la tasca excursionista en la societat civil. La història del nostre excursionisme és com decidir el nostre amor envers les margarides a través del test de la margarida: per a saber el que volíem que fos l'excursionisme li hem anat esporgant els pètals que ens semblava que no havien de formar-ne part i ara ja hem perdut la margarida que havíem d'estimar. Ja fa anys que l'excursionisme va deixar de ser científic, si és que mai ho havia estat. Posteriorment ha deixat de ser recerca històrica, arqueològica, folklòrica, ha deixat de jugar el seu paper de grup de pressió, ha renunciat a la disputa política, no s'ha volgut declarar confessional, fins i tot el vessant nacionalista, ha perdut... Eren tots aquests àmbits que ja no militen dins el farcell excursionista allò que li donava un caire de fet social. Ja no té un ideal de servei comunitari, sinó que és un fet individualista. La gent anem d'excursió, més que no fem excursionisme.

L'excursionisme era excursionisme en tant que no era només esport, sinó que era ciència, nacionalisme, defensa de llibertat, etc. Avui, els empassaquíl·lometres ens han guanyat la partida, em sembla que fins i tot sense proposar-s'ho gaire. L'excursionisme esportiu, de diversió, lúdic ens ha matat la filosofia, el plantejar-nos el món com a excursionistes. Ser excursionista avui dia és tan poca cosa com no ser res (d'especial). No és que qualsevol temps passat hagi estat millor, ans al contrari. No és que contra certes situacions ens sentís-millor: encara hi ha molt per a demanar en la defensa nacional, encara queda molt per defensar com a excursionistes. L'excursionisme, avui, hauria de ser el capdavanter de la lluita ecologista, i no ho és. Per a mi aquest és el símbol més clar que és mort i ben mort, una despulla.

I no tan sols l'excursionisme no es preocupa pels problemes del medi ambient, sinó que, a més, permet i contribueix, quan no hi ajuda, que pràctiques que es desenvolupen en nom seu destrueixin allò tan preuat que ens pertany a tots. La muntanya s'ha convertit en un gran mercat, fins al punt que molts anuncis televisius han arribat a utilitzar imatges d'escalada o d'altres esports de muntanya. Amb la revaloració de l'ecologisme, que certament va començar dins el fet excursionista molt abans que en altres àmbits, s'estan utilitzant aspectes del nostre món per a contribuir a destrossar encara més el nostre medi. Darrere la potenciació de la BTT o del tot terreny estem aconseguint incrementar l'erosió a base de frenades i d'acceleracions, de cavalls de potència o de burros que condueixen com si el París-Dakar passés per casa nostra cada dia. I estem aconseguint que no puguem sortir a caminar per valls i carenes sense veure'ns en el perill de ser atropellats. La pràctica de la muntanya, cada cop més, esdevé alta muntanya perquè només allà hi ha llocs inaccessibles per al món de les rodes.

Per a mi cal retornar l'excursionisme al marc d'on va sortir, a la ciutat, vetllant per la conservació del medi ambient, urbà o rural. I per a fer-ho cal que siguem capaços de sortir victoriosos del repte de plantejar-nos el món en termes excursionistes.

Una excursió pels turons de Barcelona

Lluís Willaert

Enguany farà cent anys (20 d'abril de 1897) de l'agregació a la ciutat de Barcelona dels pobles del seu pla: Sants, Sant Gervasi de Cassoles, Gràcia, Sant Andreu de Palomar i Sant Martí de Provençals, i és per això que hem cregut convenient fer aquest itinerari que travessa part d'aquests antics pobles. El 1998 també farà cent anys de la reunió extraordinària a Barcelona de la Societat de Geologia de França, gràcies a la iniciativa del geòleg canonge Almera, fet que internacionalitza la importància de la nostra Geologia; així mateix, coincidint amb la reunió, es féu una excursió geològica precisament en aquests turons i a la serra de Collserola.

RESUM GEOGRÀFIC

Amb el nom de turons de Barcelona són coneguts una cadena de petits turons que formen part de la serralada Litoral catalana, però separats del massís o serra de Collserola per una falla (ja identificada pel canonge Almera el 1881, per Llopis i Lladó el 1942 i per Sunyer i Coma el 1959), d'orientació NE-SW. En aquesta falla o separació

d'ambdues formacions orogràfiques paral·leles, s'estén un corredor partit pel coll dels Quatre Camins o dels Penitents (170 m). Aquest coll, junt amb el relleu dels turons, dona lloc a tres conques hidrogràfiques: la riera d'Horta cap a aquest indret, les rieres de Sant Gervasi i de Vallcarca cap a la Rambla i la riera Blanca cap al sud de Montjuïc.

Començant pel SW, a frec de la barriada sarrianenca de les Tres Torres (carrer de Ganduxer - Via Augusta), s'arriba al

turó d'en Modolell (110 m), turó de Monterols (121 m), turó del Putget (181 metres), turó de Can Muntaner de Dalt o de les Tres Creus (189 m), turó de la Creueta del Coll (249 m), turó del Carmel (267 m), per a acabar finalment al turó de la Rovira (261 m).

L'aïllat turó de la Peira (133 m), antigament dit Montadell, es considera una derivació de la serra de Collserola mitjançant l'anomenada muntanya del Notari.

Aquests turons (turó d'en Modolell, de Monterols i del Putget) reberen en un principi el nom de Monterols de Sarrià, ja que en el segle XI formaven part del terme parroquial de Sant Vicenç de Sarrià i el limitaven, essent també un dels primitius límits del terme de Cassoles, on hi havia la petita església de Sant Gervasi de Cassoles. Posteriorment al segle XVII fou anomenat serrat de Gràcia.

La denominació de muntanya Pelada comprenia les parts altes dels turons del Carmel i de la Rovira; avui dia hi ha tendència a reservar aquest nom només per a aquest darrer, encara que és un punt en què no tothom està d'acord. El topònim de muntanya Pelada correspon a l'últim terç del segle XIX quan l'aspecte erm d'aquests cims s'accentua per l'abandó de les vinyes destruïdes per la



El turó del Putget des del turó de la Creueta del Coll. L'antiga pedrera de la Creueta del Coll ha estat reconvertida en un parc on hi ha una escultura de l'escultor basc Eduardo Chillida, que es veu a la foto. Foto: J. Nuet Badia.



El turó de la Creueta del Coll des del turó del Carmel, amb el cim del Tibidabo i la torre de telecomunicacions de Collserola.
Foto: J. Nuet Badia.

fil·loxera. En alguns plànols de finals del mateix segle la denominació comprèn des del turó de la Rovira fins al Putget.

ITINERARI

Se surt de l'estació de la Bonanova (FGC), sortida del carrer de Ganduxer. Ens trobem a Ganduxer - Via Augusta i seguim per aquesta via en direcció al carrer de Muntaner (E), al cap de poques passes, a l'altura de la parada d'autobús, girem a l'esquerra i pugem per les escales del carrer de Vico (actor teatral andalús, 1841-1902); prosseguim pel mateix carrer i, després de creuar el carrer de Raset (nom de la néta dels antics propietaris Modolell), arribem a la cruïlla amb el carrer de Freixa (nom del mestre d'obres que va fer els plànols de la urbanització), on girem a la dreta, entre una torre amb un gran jardí i alts pins (cantó de muntanya) i un modern

bloc de cases fet amb obra vista (cantó de mar). És una antiga zona residencial amb torres unifamiliars, que coexisteixen amb edificacions modernes plurifamiliars de pocs pisos i que paulatinament van substituint les primeres.

TURÓ D'EN MODELELL

Arribem a la cruïlla del carrer de Freixa amb el carrer de Modolell (nom dels antics propietaris dels terrenys) i que creiem que correspon a la situació de l'antic turó d'en Modolell (110 m), que és el primer dels Monterols per aquesta banda, avui completament urbanitzat. Era una zona compresa entre el carrer de Ganduxer, la Bonanova i la part del carrer de Muntaner prop del Camp d'en Galvany, topònim que ha perdurat en el mercat del mateix nom.

Seguint fins a arribar a la cruïlla del carrer de Vallmajor (nom de la muller d'un dels propietaris Modolell i on existia el 1893 un velòdrom), girem a l'esquerra pujant. Les antigues torres reconvertides han donat pas a escoles o bé a guarderies, si no són aterrades i substituïdes, com hem vist, per edificacions plurifamiliars.

Creuem el carrer de Copèrnic, tenint

a la nostra esquerra el convent de les Agustines, convertit durant la Guerra Civil (1936-39) en Preventori del SIM, eufemisme d'una txeca amb cel·les de turment psicològic. Prosseguim fins a arribar a la cruïlla del carrer del Camp amb el de Santaló (nom d'un altre propietari) i a la plaça d'Adrià, on hi ha un jardí amb una font i una estela en memòria de Manuel Carrasco i Formiguera (polític, 1890-1938, immolat a Burgos).

TURÓ DE MONTEROLS

Seguint fins al carrer de Muntaner, que veiem tot proper, el travessem (NE) i pugem les escales del carrer de Gualbes (llinatge nobiliari dels segles XIV-XV) a fi d'assolir l'entrada del parc de Monterols o Monteroles (any 1957). Passada la porta girem a la dreta pujant pel giravoltat camí, a la vora del qual veiem afloraments de mineral de ferro (limonita) que van restar sense ésser explotats. Passem entre alzines, roures i garrofers fins a arribar al cim del Monterols o Monteroles (121 m). L'espessa vegetació no deixa gaudir de cap vista, per altra part tapada per les edificacions veïnes; al vessant meridional del puig, a l'altura del carrer de Muntaner cruïlla amb el de Copèrnic es van trobar restes prehistòriques datades del 3.000-2.500 aC.

Ara davallem fent giravoltes i en un moment determinat veiem entre la vegetació el turó del Putget (W), el turó del Carmel, el de la Rovira i el de les Tres Creus; més avall deixem a la dreta una esplanada amb una font i uns bancs, baixem unes escales de pedra i sortim per la porta que dona al carrer del Turó de Monterols. Baixem per aquest mateix carrer fins a la cruïlla amb el de Ferran Valls i Taberner (polític, jurista i historiador, 1888-1942) i girem a l'esquerra fins a trobar al cap de poc les escales del carrer de Corint, on girant a la dreta fem la davallada, tocant al monument al timbaler del Bruc. Arribem al carrer de Balmes a l'altura de l'estació de Pàdua dels FGC, travessem aquest carrer (antiga llera de la riera de Sant Gervasi) i ens endinsem pel de Pàdua fins a la cruïlla d'aquest amb el carrer de Ríos Rosas (polític andalús, 1812-

1873), girem a l'esquerra i anem pujant per aquest mateix carrer. Aquí coexisteixen torres unifamiliars amb edificacions modernes de pisos.

En la propera cruïlla amb el carrer del Putget girarem a la dreta i, seguint-lo, passarem pel passadís subterrani, sota la Ronda del General Mitre (polític i militar argentí, 1821-1906), iniciant d'aquesta manera la pujada al turó del Putget.

A la nostra esquerra podem veure torres i torretes amb esponerosos jardins i, a l'altra mà, noves edificacions.

TURÓ DEL PUTGET

En arribar a la cruïlla del carrer del Putget amb el carrer de Cadis tombem per aquest, deixant a la dreta l'edifici de la Clínica Sant Josep. Ara tot són torres. En el número 21 en veiem una de dotada d'una esplèndida torratxa, que servia tant per a guaitar el panorama com, en el sentit estricte de l'expressió, per a fer volar coloms. Fem un revolt i entrem en el carrer de Manacor. Al cap de poc a l'esquerra deixem l'excavació d'una antiga pedrera, planegem i davallam fins a trobar l'entrada al parc del Putget (any 1970). Al fons veiem l'avinguda de la República Argentina i les escales mecàniques de la baixada de la Glòria, que porten a l'avinguda del Coll del Portell i al parc Güell.

Una vegada dins del parc girem a l'esquerra pujant per unes escales de pedra que passen a prop de la caseta dels Jardineros. Anem pujant per entremig de pins, baladres, cedres, xiprers, cactus i palmeres. Anem giravoltant passant per successius replans amb fonts i bancs i des d'on comencem a gaudir de bones vistes, sobretot del pla de Barcelona, del NE al SE, és a dir, agafant des del turó de la Rovira a Montjuïc. Entre el replà amb tres pistes de petanca i un bloc de roques calcàries (W), des d'on es pot contemplar l'altre vessant del turó, es veuen unes cavitats mig tapades per terra on aflora mineral de ferro (limonita), que fou explotat industrialment.

Arribem al cim del turó del Putget (178 m), anomenat puig d'Aguarn a l'Edat Mitjana. Segons alguns filòlegs també es pot anomenar Puget. Hi foren trobades restes d'un poblat ibèric, així com làpides romanes en excavar per a fer els fonaments d'algunes cases. En el



segle XVII es va aixecar una capella dependent del veí convent dels Josepets, avui parròquia, situat a la plaça de Lesseps. Ara hi ha un replà arbrat, amb bancs, i a un cantó s'aixeca una caseta del servei meteorològic.

El turó va ser començat a urbanitzar el darrer terç del segle XIX, quan la burgesia benestant barcelonina fugia de les epidèmies de febre groga, còlera i de l'amuntegament de la ciutat vella a la recerca d'aires més sanitosos. Un altre motiu era la seguretat, ja que, com sabem, els industrials vivien dins la mateixa fàbrica i, en ésser els conflictes socials més freqüents, van fer més necessaris aquests habitatges allunyats del centre de Barcelona. Els indians foren també altres nous estadants. La paulatina millora de les comunicacions va fer que les cases s'ocupessin tot l'any.

Era, i ho és encara, un barri tranquil, on van viure burgesos il·lustrats i intel·lectuals com Josep Maria de Sagarra, Valentí Camp, Carles Riba i la seva muller Clementina Arderiu, Santiago Valentí, Xavier Montsalvatge, etc., etc., que junt amb societats culturals i recreatives van donar un elevat to cultural interclassista, ja que també hi havia torretes més modestes.

Del cim estant contemplem des del

El turó del Carmel des del turó de la Creueta del Coll. A la part baixa de la fotografia veiem les palmeres del parc de la Creueta del Coll i, a l'esquerra, al fons, el campanar del santuari del Coll entre les edificacions. Foto: J. Nuet Badia.

SW fins al N, tota la serralada de Collserola des de Sant Pere Màrtir, el Portell de Valldaura, el turó d'en Segarra fins al Besòs i, per sota, Sarrià, Sant Gervasi, el peu del Funicular del Tibidabo, els Penitents i Vallcarca.

Baixant per l'esquerra (N) i al cap de poc per unes escales de pedra, sortim per la porta que dona al carrer de Marmellar, girem a la dreta fins a arribar al carrer de Portolà (nom de l'antiga propietària dels terrenys) i a les escales que donen al carrer de Claudi Sabadell (nom de l'industrial que va fer-les construir, 1860-1944), per on baixarem a trobar el viaducte de Vallcarca, que veiem a sota.

Creuarem l'avinguda de la República Argentina i passarem sobre aquest viaducte, que comunica el turó del Putget amb el turó de la Creueta del Coll.

El viaducte de Vallcarca salva la rie-

ra de Vallcarca o antic torrent del Merdançar o de l'Andalà de la vall Càrcara (que vol dir encaixada o estreta). La construcció fou lenta (1907-23), inicialment havia de ser de ferro, però l'encaïment d'aquest material per la Gran Guerra (1914-18) va fer que s'acabés fent amb formigó armat, essent una de les primeres grans obres d'enginyeria civil de Barcelona fetes amb aquest sistema.

Passat el viaducte entrem a la plaça de Mons, on tenim a l'esquerra, en el número 4, una casa d'arquitectura plurifamiliar racionalista (1930), obra de l'arquitecte R. de Churruga i Dotres, del grup del GATPAC.

TURÓ DE LA CREUETA DEL COLL

Seguim amunt pel passeig de la Mare de Déu del Coll, deixant a l'esquerra el carrer del Baró de la Barre de Flandes. En aquest carrer i en el de Gustavo Adolfo Bécquer és on s'intenta reproduir el model de ciutat jardí anglosaxó introduït a Catalunya per Cebrià Montoliu (1873-1923). El pla a seguir era construir torres unifamiliars aïllades amb jardí pretenent buscar un equilibri entre la part construïda i la part verge o natural al 50%, i per això es va començar a urbanitzar aquest sector, que formava part de la finca de Can Falcó, propietat del baró esmentat.

Arribem a la cruïlla amb el carrer de Cardedeu, el seguim pujant fort fins a arribar al carrer de Castellterçol, on tombem a la dreta per seguir-lo fins que comença a davallar, en aquest punt veiem al davant nostre un camp d'esports, al començament a l'esquerra del passatge de Manlleu, el qual seguim fins que es transforma en una pista vorejada per una filera de bancs i un vial, deixem un trencall a l'esquerra, seguim pujant i, en acabar-se els bancs, agafem una nova desviació a la dreta que contorneja un contenidor de residus vegetals. El camí (NE), ara un corriol ample, ens acosta entre pins petits a la vora de la pedrera, passem una fita de pedra amb el nom de falcó i al cap de poc, al peu d'un petit pi, el corriol es bifurca. Cap a la dreta es fa estret i arriba a la mateixa vora de la pedrera; veiem a

sota, dins la mateixa pedrera, el parc de la Creueta del Coll, la seva piscina i l'escultura d'Eduardo Chillida anomenada «Elogi de l'aigua», que és una pedra de 50 tones de pes penjada d'uns cables d'acer i que, en reflectir-se a l'aigua que hi ha a sota, personifica, segons ell, el mite de Narcís.

Arribem al cim del turó de la Creueta del Coll o turó d'en Falcó (249 m), nom que li ve de l'antic mas Falcó, que estava situat més cap a Vallcarca; a l'Edat Mitjana rebé el nom de mont de Cabrils. La pedrera es convertí en l'actual parc de la Creueta del Coll (any 1987), part integrant del parc dels Tres Turons, junt amb el turó del Carmel i el turó de la Rovira (pla comarcal del 1953).

Des de les roques del cim gaudim d'una esplèndida vista que abasta des del Maresme al Garraf, tot el pla de Barcelona, tota la serra o carena de Collserola des de Sant Pere Màrtir fins a la torre del Baró, i es veu el Montseny a través de l'estret de Montcada. A l'est a primer terme veiem el turó del Carmel, el Coll i la seva barriada; a sota, la barriada de Vallcarca (que pertanyia al terme municipal d'Horta fins a la seva agregació a Barcelona el 1904) i la zona de l'antic hostal de la Farigola, avui escola del mateix nom; per sobre i més al SE tenim el turó d'en Cimany i el turó de Can Muntaner de Dalt o de les Tres Creus, que tanquen per dalt el parc Güell. Cap al nord, per sota el Portell de Valldaura, tenim la vall d'Horta, amb les Llars Mundet, la zona olímpica i les instal·lacions de la UAB.

Aquest turó tingué importància en els segles XVIII-XIX en el subministrament hídric a Barcelona (mines d'en Falcó i del Coll, 1771). També mencionarem l'anomenada font Radial, situada a la torre de Sant Salvador (1909), al passeig de la Mare de Déu del Coll número 79 i que fou propietat del doctor Salvador Sansalvador i Castells, ginecòleg i amic de l'arquitecte Josep M. Jujol, que va començar a construir la torre, el qual casualment va fer brollar aigua en esbotzar la roca (1915) per seguir-ne la construcció. El mateix Jujol va fer una xarxa subterrània per a la comercialització de l'aigua.

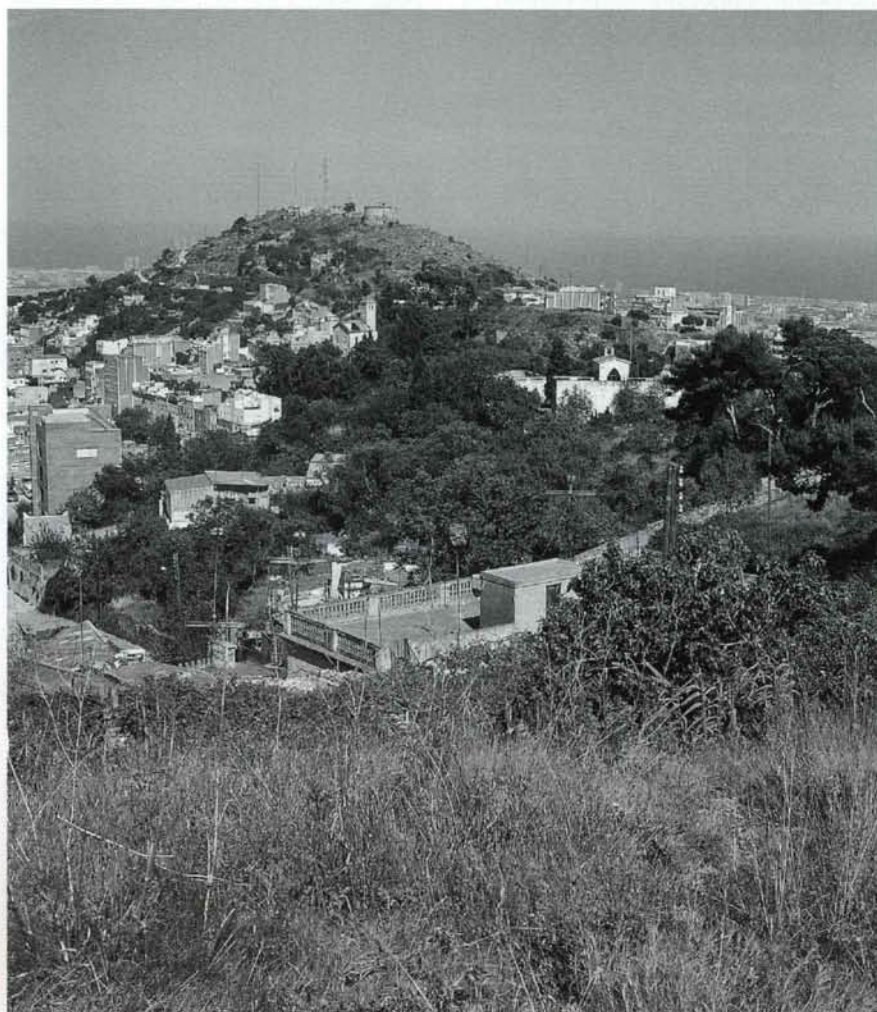
Baixem pel fil de la carena (E) deixant a l'esquerra un grup de barraques. A sota a la dreta (SE) veiem la torre Que-

ralt (1917), també de Jujol, situada al carrer de la Pineda número 1. Es baixa o bé per aquí, seguint un corriol mig esborrat que voreja la propera pineda, o bé per l'esquerra, més còmodament, fins a trobar un carrer sense asfaltar que és el carrer de Morató (nom del promotor de la urbanització del carrer el 1870), que al cap de poc davalla amb un pendent cimentat tenint a la vorera esquerra les cases aixecades en aquella època. La desapareguda ermita de la Mare de Déu de Lorda estigué a la casa que porta la data de 1880, avui convertida en garatge. Arribem a la cruïlla amb el camí dels Àngels i carrer de Lorda (hi ha afloraments de mineral de ferro a l'altura del passatge de Lorda) i girem per aquest a la dreta fins a arribar al passeig de la Mare de Déu del Coll i d'aquest fins a la cruïlla amb el carrer del Santuari. Arribats aquí podem anar a la torre Queralt pujant pel carrer de Funosas-Llussà (nom de la muller de l'antic propietari de can Mora) i el de la Pineda, o bé a la torre Sansalvador baixant pel passeig de la Mare de Déu del Coll.

Seguim pel carrer del Santuari fins a arribar a la plaça de Salvador Allende (metge i president que fou de Xile, 1909-1973), on es troba el santuari de la Mare de Déu del Coll o de la Font-rúbia (172 m), potser dita així pel color vermellós de la terra que hi havia a prop de la font. És d'origen romànic i documentada des de l'any 1098, pertanyé al monestir de Sant Cugat i a la comunitat monàstica de Sant Pau del Camp. Segons la tradició, la imatge fou trobada dins la mina de la Font-rúbia, que avui ja no existeix i que congregava molts aplecs de devots dels pobles veïns de Sant Genís dels Agudells, Horta, Vallcarca, Sant Martí de Provençals i Sant Andreu de Palomar. La imatge de la Mare de Déu (segle XIII) que presideix l'església es pot considerar la més antiga de Barcelona objecte de culte.

A principis de segle també tenien lloc reunions polítiques no autoritzades (lerrouxistes) a recer d'aquesta font i de les fonts del veí turó de la Creueta, cosa que féu que el culte fos suspès moltes vegades.

Va sofrir també els efectes de les guerres, reconstruït el 1928 i el 1948 torna a estar sota la custòdia de la con-



El turó de la Rovira, fotografiat des del turó del Carmel. En el cim del turó, farcit d'antenes, encara hi podem veure les restes d'una bateria antiaèria de la guerra 1936-39. Foto: J. Nuet Badia.

gregació de religiosos missioners dels Sagrats Cors de Mallorca i és parròquia pertanyent a l'arxiprestat de Gràcia.

Passada la porta, girem a la dreta voltant l'absis; el carrer es trifurca i agafem la branca del mig, que correspon al carrer del Portell (que en realitat s'hauria d'anomenar del Coll de la Font-rúbia, ja que el coll del Portell es troba tocant al santuari del Carmel, com veurem després), que planeja i poc després segueix a l'esquerra pel camí de Can Mora, asfaltat. Passem per la porta de la masia del mateix nom, que és un notable edifici del segle XVII rehabilitat recentment amb una llinda de 1750 i

una balconada amb arcades fetes a principis del segle XX. És el tipus clàssic de masia barcelonina amb teulada a dues aigües. A l'Edat Mitjana, amb el nom de torre Sana, fou la residència dels benedictins del Coll retirats. Avui funciona com a residència per a gent gran. Més endavant, a sobre nostre i a l'esquerra, hi ha el gran edifici de l'escola Virolai. Ens estem acostant al parc Güell (parc municipal des de l'any 1927) i assolim poc després un ample replà empedrat amb bancs des d'on es gaudeix d'una superba vista sobre Barcelona, tenint el parc Güell als nostres peus.

TURÓ DEL CARMEL

Aquesta collada, avui ampliada correspon al coll d'en Xirot (corrupció d'Augirot) i la resta a l'aplanament del turó d'en Cimany. Entre aquest punt i el camp de futbol que veiem a sota hi hagué les explotacions de mineral de ferro anomenades galeries de Can Xirot, en-

cara avui visibles mig tapades per les bardisses. La masia desaparegué (és l'actual camp de futbol), així com la popular font d'aigua ferruginosa situada sota la casa i molt anomenada al segle passat com a lloc de saraus i que trobem mencionada en obres com *Barcelona y sus misterios*, d'Antoni Altadill (1860) i a l'*Auca del senyor Esteve* de Santiago Rusiñol (1907). Aquest tram de camí entre el santuari del Coll i el coll d'en Xirot correspon a l'antic camí de Sant Sever o de can Mora, on, segons la tradició, va passar el sant bisbe de Barcelona fugint dels romans per anar a Sant Cugat, passant per Sant Genís dels Agudells.

Sortim al costat del mur de protecció de l'escola Virolai; aquí la pista es bifurca. Agafem la branca superior (N), ja que la inferior, fent giravoltes, baixa a la zona esportiva del Carmel ja esmentada i als habitatges adjacents. La pista de terra més o menys planeja fins que acaba convertint-se en un corriol prop del mur que limita el perímetre del santuari del Carmel. El corriol es bifurca (tornarem a passar-hi quan baixem del cim). Girem, doncs, a l'esquerra i la pujada és decidida, passem al costat de l'ermita blanca de la Mare de Déu de Fàtima, edificada dins del mateix perímetre el 1949 amb motiu de les festes gracenques a dita advocació. Avui se n'ocupa la Llar del mateix nom situada prop del santuari del Carmel.

Seguim pujant i assolim el turó del Carmel o turó d'en Mora (262 m), també anomenat muntanya de Ferro, tal com surt en un plànol d'una divisió parroquial de 1867. És el punt més alt de Gràcia. Des d'aquí dominem tota la façana de Collserola, tot el pla de Barcelona i, immediatament a sota, l'arbrat de l'amfiteatre del parc Güell.

Desfem el camí fins a la bifurcació abans esmentada i davallarem tocant al mur fins a anar a parar a unes escales que per l'esquerra ens porten a l'antic ermitatge del Carmel, situat al costat del nou, edificat sobre l'esplanació d'una antiga pedrera. El primitiu fou aixecat l'11 d'abril de 1864 per mediació del senyor Miquel Viladoms, que en fou el primer ermità. L'edifici senzill d'una sola nau tenia al costat la casa de l'ermità i un berenador molt concorregut a principis de segle en aplecs reli-

giosos i mítings polítics. Els ermitans perduraren fins al 1963, data en què es convertí en parròquia de la Mare de Déu del Carmel, fent-se'n càrrec els carmelites de l'antiga observança. L'any 1988 el cardenal arquebisbe Jubany consagrà la nova església feta al costat, d'obra vista. Dins el perímetre parroquial es conserven les restes d'un antic viacrucis de principis de segle, en el qual destaca la capella de l'última estació, d'estil modernista.

El santuari ha donat nom al turó i a la barriada. Baixem les escales i sortim a la carretera del Carmel i on coincidien els antics termes d'Horta, Gràcia i Sant Martí de Provençals, que és l'antiga carretera municipal de Gràcia a Horta de 1877 i que després es va perllongar fins a la plaça de Sanllehy (1881), en aquest punt conflueixen diversos carrers i correspon al lloc de l'antic coll del Portell, també anomenat del Carmel, que pel vessant meridional origina el torrent de la Partió o d'en Mariner, antic límit entre els termes de Gràcia i Sant Martí de Provençals, i indret per on passava l'antic camí de Lligalbé que portava de Barcelona a Sant Genís dels Agudells i Sant Cugat, ajuntant-se amb l'abans esmentat camí de Sant Sever a l'altura del santuari del Coll.

Aquesta barriada comença a urbanitzar-se a l'últim quart del segle passat, es reactiva els anys vint del segle actual (la caseta i l'hortet) i els anys quaranta, cinquanta i seixanta rep l'allau immigratòria pròpia d'aquells temps, que origina multitud de problemes urbanístics, alguns de resolts i altres per resoldre.

TURÓ DE LA ROVIRA

Travessem la carretera i per l'esquerra pugem pel carrer de Mühlberg (SE), deixem al cap de poc a la mateixa banda, sobre nostre, la torre dels Néts, passades les cases de pisos i les torres unifamiliars, el carrer s'estreiteix i, després de deixar unes baranes de ferro, agafem un corriol a l'esquerra que puja sobre uns esglaons cimentats; a sota a la dreta veiem la pedrera de Can Baró i el pont de fusta que continua el carrer de Mühlberg. El corriol es bifurca i, pujant per l'esquerra seguint els esglaons, pas-

sem entre el dipòsit d'aigua i les restes de les plataformes i búnquers de l'artilleria antiaèria de la guerra 1936-39, i assolim el cim del turó de la Rovira (267 m), que a l'Edat Mitjana rebé el nom de puig Aguilar; també se'l coneix com a serra de Can Baró, serrats de la Rovira, turó del Guinardó i turó de les Barraques, així com a muntanya Pelada (aquest cim, així com el Guinardó, formava part de l'antic partit de la muntanya de Sant Martí de Provençals). Abans de la guerra hi havia les restes d'un antic poblat ibèric on es van fer interessants troballes ceràmiques, però que fou malmès en fer-se les esmentades fortificacions. Actualment és un punt de radiocomunicació amb antenes ben visibles. Des d'aquí veiem millor tota la part oriental del pla de Barcelona, agafant la vall d'Horta, Sant Andreu, Sant Adrià i Sant Martí; també contemplem Collserola, el Montseny, Santa Coloma de Gramenet i la costa del Maresme amb la serra de Sant Mateu. Prop de can Baró hi havia explotacions de mineral de ferro.

Continuem per la carena davallant (E), per anar a buscar el carrer de Lavènia (nom de l'antic propietari de can Baró) amb antigues torretes unifamiliars. En acabar-se el carrer comença la carretera asfaltada que davalla. En aquest punt tirem endavant per la pineda d'aquesta banda del turó on comença el parc del Guinardó; al cap de poc tornem a trobar la carretera, per on baixem fins al proper revolt tancat, girem a la dreta i anem a parar a una gran clariana aplanada a l'extrem del carrer de la Gran Vista, al final del qual el camí es bifurca i la branca esquerra davalla cap a l'indret de la font d'en Fargas (també iniciat com a ciutat jardí) i de la font de la Mulassa. Des d'aquest punt veiem, a sota, el turó de la Peira (N) i tota la vall d'Horta i, a sobre, el turó d'en Segarra.

Agafem la branca dreta davallant per la part superior del parc del Guinardó per una pista de terra fent contínues ziga-zagues entre el bosc molt atapeït de pins, eucaliptus, alzines, llores, xiprers i avets; sempre anirem baixant decantant-nos per l'esquerra fins a arribar a un replà amb grans eucaliptus i una font on hi ha un embassament origen de la petita cascada que decanta sobre un estanyol inferior, i que mitjançant una

canal central esglaonada, davalla entre els jardins projectats per J. C. Forestier (1861-1930, enginyer agrònom francès autor dels jardins de l'Exposició Internacional de 1929 i altres jardins fets a Barcelona) i realitzats per Nicolau-Maria Rubió i Tudurí (1891-1981, arquitecte dissenyador de jardins, urbanista, escriptor i deixeble de l'anterior). El camí, també esglaonat, baixa vorejant per ambdós costats l'antiga torrentera fins a arribar a baix de tot, on a l'esquerra es troba la mina (any 1739) i el cobert de la font del Cuento, i una mica més avall, a sota, la caseta dels jardiniers i la porta del parc del Guinardó (anys 1910-1918). Sortim al carrer de Garriga i Roca (1804-1888, arquitecte), enfront del carrer d'Ercilla (1553-1594, poeta castellà), per on baixem per unes escales fins a arribar a la cruïlla amb el de Sales i Ferrer (1843-1910, historiador i sociòleg), on davant nostre, a l'esquerra, tenim el monumental edifici de la casa de repòs i convent de Sant Camil, construït en terrenys de l'antiga torre del Suro, indret en el qual es va trobar enterrada una imatge de la Mare de Déu del Bon Repòs l'any 1951. Continuem pel carrer d'Ercilla fins al de Camil Oliveras (1840-1898, arquitecte), girem pel de Llobet i Vall-lloera (1799-1861, científic i historiador), i arribem al cap de poc a la plaça Catalana, on donem per acabat el present itinerari. Aquesta plaça encara conserva el regust i l'ambient de principis de segle i és de forma circular amb una font al centre voltada d'arbres.

HORARI

Estació de la Bonanova (FGC)
Turó d'en Modolell (cruïlla Modolell-Freixa) 4 min.
Plaça d'Adrià 10 min.
Turó de Monterols 15 min.
Carrer de Balmes, estació de Pàdua 28 min.
Carrer de Cadis, carrer del Putget 35 min.
Entrada parc del Putget 40 min.
Turó del Putget 50 min.
Porta carrer de Marmellar 56 min.
Cruïlla avda. República Argentina, viaducte de Vallcarca 57 min.
Plaça de Mons 1 h 30 min.

LES NOSTRES MUNTANYES

Carrer de Castellterçol, passatge de Manlleu 1 h 8 min.

Turó de la Creueta del Coll 1 h 19 min.

Cruïlla amb el passeig de la Mare de Déu del Coll 1 h 28 min.

Santuari de la Mare de Déu del Coll 1 h 30 min.

Can Mora, replà superior del parc Güell (format pel coll d'en Xiro i l'aplanament del turó d'en Cimany) 1 h 33 min.

Bifurcació corriol del turó del Carmel 1 h 38 min.

Turó del Carmel 1 h 46 min.

Coll del Portell i santuari de la Mare de Déu del Carmel 1 h 53 min.

Turó de la Rovira 2 h 4 min.

Carretera asfaltada del turó de la Rovira 2 h 9 min.

Replà superior arbrat del parc del Guinardó 2 h 14 min.

Replà on comença la cascada amb grossos eucaliptus i una font 2 h 19 min.

Zona enjardinada i font del Cuento 2 h 24 min.

Sortida enfront del carrer d'Ercilla 2 h 29 min.

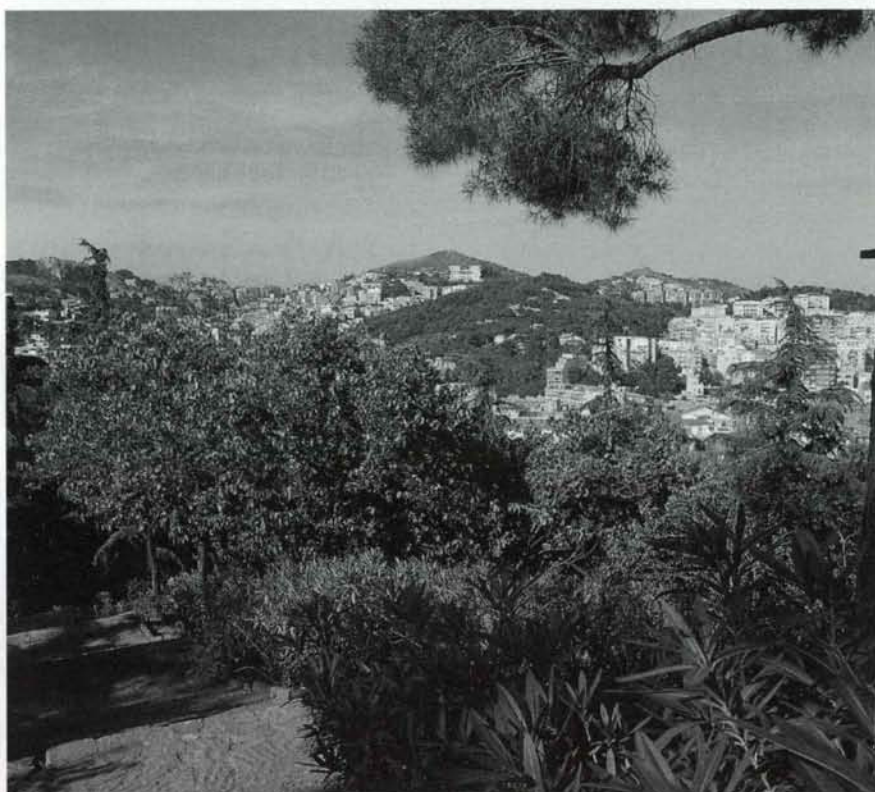
Plaça Catalana 2 h 36 min.

PERLLONGAMENT: COVES I MINES DEL PARC GÜELL

L'existència de mineral de ferro en molts punts d'aquests turons va fer que fossin explotats en els segles XVIII i XIX, i el mineral conduït a les fargues de Sant Andreu de Palomar i el Clot, tal com diuen J. Maureta i S. Thos el 1881.

Començarem aquest itinerari en el lloc on passava antigament el «camí de les mines» (també conegut com a camí de les Donzelles, camí de Sant Sever i camí de Can Mora), en el coll d'en Xiro, que tocava el turó d'en Cimany, avui convertit en una ampla superfície empedrada amb uns bancs i des d'on es contempla un gran panorama. Entre el coll d'en Xiro i el camp de futbol de sota (on abans hi havia la masia de can Xiro, desapareguda), hi havia les galeries de can Xiro, formades per dues boques encara avui visibles mig tapades per la bardissa.

Quasi tocant a les roques del turó d'en Cimany encara no escapades hi



ha les restes de les boques o galeries (W) a cel obert, que potser tenien relació amb les de can Xiro. Al vessant nord del turó i quasi a la part més alta, prop de l'inici del camí a can Mora hi ha restes de les anomenades coves Cimanyes o del Cimany (212 m), que més aviat eren unes balnes (avui quasi imperceptibles a causa de l'aplanament del turó) on segons la llegenda es refugiava el bandoler Roca Guinarda o Perrot lo Lladre, que té dedicat un carrer a Ciutat Vella.

Seguint el camí cap al parc Güell passem per la casa Tries i continuant cap al turó de les Tres Creus, al cap de poc deixem un pas o entalla que passa cap a la barriada de Valcarca (pas del Vent), obert després de 1939, i que porta a la font de Sant Salvador; a mà dreta (venint del parc Güell) es pot veure la falla del mateix nom.

Seguim cap als jardins de Jeroni de Moragues, entre aquests i el turó de les Tres Creus (189 m, també anomenat turó de can Muntaner de Dalt, turó del Mener o de les Menes, turó del Cargol, aquesta última accepció possiblement deguda al nom que va tenir abans la propera masia de can Sansalvador; aquest turó és on s'havia d'haver construït la capella de la urbanització pro-

Vista dels turons de la Creueta del Coll, a l'esquerra, del Carmel, al centre, i de la Rovira, a la dreta, des del parc del turó del Putget. Foto: J. Nuet Badia.

jectada per Gaudí al parc Güell), prop del mur i d'unes cases on tot just comença l'últim tros del turó, hi ha restes mig tapades de la galeria a cel obert de la cova Gran, amb dues entrades. Més avall, a mig aire de la muntanya, anant a buscar la sortida del carrer de Sant Josep de la Muntanya, hi ha la cova de l'Oligist (vessant E) amb dues boques. En aquest carrer tocant a la porta hi ha sis boques tapades i una mica més avall es troben les restes de l'anomenada cova de Gràcia descrita pel canonge Almera i esmentada per Norbert Font i Sagué, on es van fer remarcables troballes d'ossos i fòssils. A la plaça del parc hi ha unes quantes boques, algunes amb portes i reixes. Sembla que en temps de Gaudí alguna fou arreglada. El bar actual les fa servir també de magatzem, tal com en temps del canonge Almera, en què durant l'excursió de la Societat de Geologia de França (1898) s'hi va servir un refrigeri.

La integral del circ de Corones (Maladeta)

Miquel Capdevila i Miralles

El massís de la Maladeta és una de les zones del Pirineu que té un major nombre de cims de tres mil metres d'una certa dificultat, no aptes per a simples caminants. Molts d'aquests tres mil es troben en l'anomenat circ de Corones, delimitat

per les crestes de Cregüenya, del Mig i de Llosars. L'objectiu de la meua sortida amb en Robert Moles era recórrer aquestes tres crestes en una sola jornada i d'aquesta manera trepitjar els disset tres mil de què consta el «circ».

S'accedeix a la vall de Corones per una pista de 9 km mitjanament apta per a vehicles, que surt del pla de Senarta i s'endinsa pel barranc de Vallhiverna fins al refugi de pescadors, que es troba ja a quasi dos mil metres d'altitud.

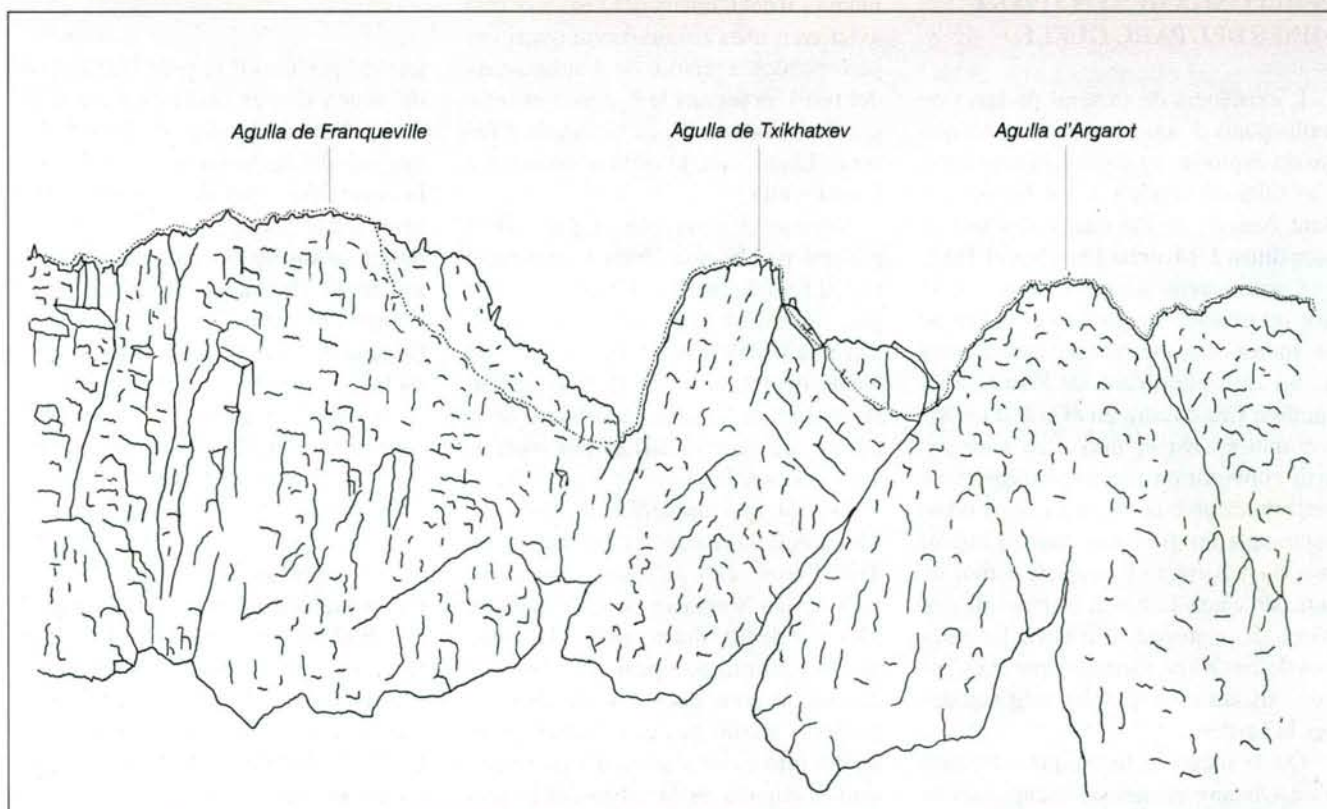
El normal és passar la nit al refugi o en tenda, ja que el terreny és molt propici per a l'acampada. Però si el temps ho permet i encara es disposa d'una estona, és preferible caminar una mica fins al primer estany de Corones (2.635 m) i fer-hi un bivac. El Robert i jo vam optar per aquesta segona fórmula, ja que aquest estany es troba al peu de la canal que porta a la bretxa inferior de Llosars.

Sortim, doncs, del refugi de pescadors, després de menjar una mica, i al cap de pocs minuts ens desviem a l'esquerra en direcció a la vall de Corones. En mitja hora arribem a la pleta de Corones. Aquí el camí gira una mica a la dreta i s'enfila amb un fort pendent cap al primer estany de Corones (1 h 15 min). En aquest estany hi ha diversos emplaçaments on es pot fer un bivac. Busquem el que està més resguardat de l'aire i ens hi instal·lem.

CRESTA DE LLOSARS

Després de passar una bona nit i de menjar una mica de cereals, sortim de bon matí, en direcció a la bretxa inferior de Llosars, quan encara és fosc, amb una bona provisió d'aigua. Abans d'arribar a la bretxa agafem un dels corredors que hi ha a l'esquerra i que ens porta directa-

Agulla de Llosars, vessant de Corones.



LES NOSTRES MUNTANYES

En primer terme l'agulla de Franqueville i, darrere, les de Txikhatxev i d'Argarot. Foto: Miquel Capdevila.

ment a la cresta, poc abans d'arribar a la cota 3.030 (40 min); i en pocs minuts, després de superar una depressió d'uns deu metres, arribem a l'agulla d'Argarot (43 min). No han passat ni tres quarts d'hora i ja tenim feta la primera de les agulles de la cresta de Llosars. Des d'aquest punt, tot i que el dia encara no és gaire clar, podem veure perfectament tot el recorregut que ens resta per fer.

Com que encara és massa aviat per a fer fotos, anem a buscar, sense perdre temps, la bretxa que separa les dues primeres agulles. El pendent és fort, però tot i així és fàcil, i arribem sense complicacions a la bretxa, que presenta una escapadòria cap a Llosars.

En atacar l'agulla de Txikhatxev, ens trobem, ja d'entrada, amb un pas d'esqueneta sobreplomat i excessivament llarg per a nosaltres, per la qual cosa decidim vorejar-lo per l'esquerra. En



aquest tram de recorregut, el terreny és descompost; per això anem a buscar el fil de la cresta tan aviat com ens és possible. Allà ens trobem amb una llosa o placa inclinada on aprofitarem les fissures per a superar-la. Després, ja només ens queda una petita xemeneia, vertical, però fàcil, formada per dos blocs grans, que superarem fent oposició (*ramona-*

ge). Arribem així al cim de la segona agulla (57 min).

En baixar de l'agulla de Txikhatxev, ens veiem obligats a treure la corda per primera vegada, ja que el ràpel (35 m) és imprescindible. Molt a la vora del cim hi ha dos ràpels muntats amb cintes: un amb la direcció de la cresta i l'altre dirigit una mica a l'esquerra. Si no portem prou corda cal agafar el de l'esquerra, ja que a meitat de paret hi ha un altre ràpel que podrem aprofitar per a acabar d'arribar a baix.

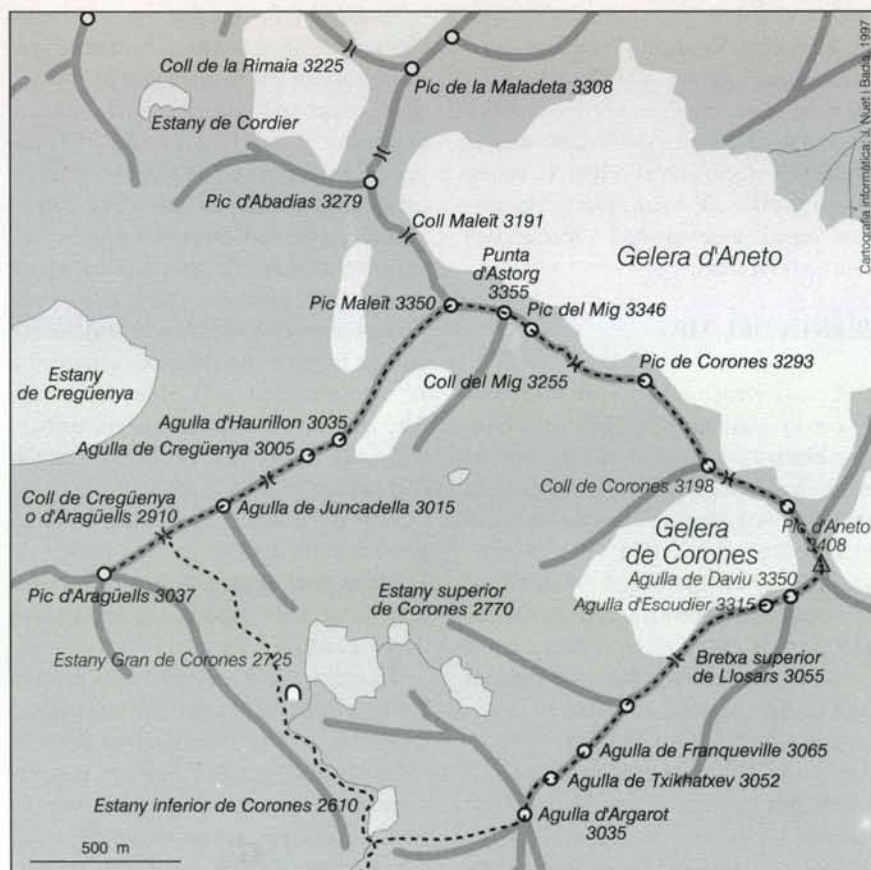
Per als més intrèpids encara hi ha una altra opció, i és desgrimir als primers metres, una mica a l'esquerra (vessant de Corones), controlant bé les preses, fins a arribar al ràpel intermedi, on amb una doblada de 20 metres en tenim prou per a acabar d'arribar a baix.

Aquesta segona bretxa també presenta una escapadòria fàcil cap a Llosars.

La tercera agulla, de Franqueville, no presenta gaires dificultats, tot i que també s'han de fer servir les mans. Igual que a la segona, s'ha de vorejar un ressalt vertical per l'esquerra, encara que aquí el terreny és més sòlid (1 h 23 min).

Aquesta agulla amb prou feines presenta depressió pel vessant que mira a l'Aneto. Si s'hagués d'abandonar per una causa o altra, hauríem de retornar a la bretxa anterior (el més recomanable), o continuar fins a arribar a la bretxa superior de Llosars, que, a diferència de les anteriors, presenta una escapadòria cap a tots dos vessants: Corones i Llosars.

Després d'una lleugera baixada, la





Agulles de Daviu i d'Escudier, separades per dues prominències.

Foto: Miquel Capdevila.

cresta continua quasi horitzontal. Durant aquest tram de recorregut s'han d'anar superant o vorejant uns quants blocs o petits gendarmes que fan que la progressió sigui entretinguda. Per a accedir al fons de la bretxa s'ha de fer un ràpel d'uns quinze metres, ja que desgrimpant en aquest tram resultaria massa exposat (1 h 49 min).

A partir d'aquí, la cresta es redreça i es guanya altura ràpidament. Al començament, el terreny està una mica desfet i s'han d'anar superant o esquivant grans blocs que ens dificulten el pas. Més endavant la cresta s'eixampla i això fa que la progressió sigui cada cop més fàcil, fins a arribar caminant a l'agulla d'Escudier (2 h 45 min). Des d'aquí ja veiem a prop l'Aneto, amb gent a dalt del cim.

Baixem caminant de l'agulla d'Escudier i, per a accedir a l'agulla de Daviu, hem d'esquivar dues elevacions. La primera, si no la volem pujar, l'esquivarem per l'esquerra i la segona per la dreta, sempre buscant l'itinerari més senzill. Arribem així a l'agulla de Daviu en un tres i no res (2 h 52 min). Per a arribar a l'Aneto, només ens queda baixar a la bretxa on fa cap el corredor d'Estassen, grimpar per una cresta una mica dreta però sense cap dificultat i, continuar per

un tros curt de cresta estreta i aèria fins al cim (2 h 59 min). Com que feia una mica d'aire, vam decidir continuar i esperar a menjar al coll de Corones.

Després de tant crestejar, el pas de Mahoma el passem amb una gran rapidesa i facilitat, cosa que deixa bocabadada la majoria del personal. Superat aquest pas, continuem a tota cresta, fàcil, fins a arribar a la punta d'Oliveras (3 h 10 min). Per a baixar d'aquesta punta al coll de Corones, ho podem fer anant a buscar la neu o baixar seguint la via dels Descalços. Es tracta de seguir les fites per les pedres i baixar per un corredor desfet amb un fort pendent. Arribem així al coll de Corones, on, resguardats de l'aire, podem per primera vegada a descansar i a menjar una mica (3 h 18 min).

CRESTA DEL MIG

Per un terreny costerut i molt incòmode, per la quantitat de pedres soltes (un pas endavant i tres endarrere), superem el ressalt que domina el coll. Després el pendent se suavitza i arribem tot passejant al Corones SE (3 h 27 min). També resulta un passeig arribar fins al pic de Corones, ja que la depressió que separa els dos cims és molt petita (3 h 34 min). Per a arribar al pic del Mig, tot i ser fàcil, el camí és més costerut i les cames ja comencen a fer figa (3 h 48 min).

A partir d'aquí comença el tram més entretingut de tota la cresta del Mig. Aquesta s'estreny i es torna aèria per ambdós costats. Això fa que la progres-

sió sigui lenta. Poc abans d'arribar a la punta d'Astorg s'han de traspasar una sèrie de petites bretxes, l'última de les quals és la més dificultosa. Baixar al fons de la bretxa ja costa prou, perquè s'ha de desgrimpant en un pas de II+/III. També és delicat pujar per l'altre costat de la bretxa (II+/III), on al capdamunt és fàcil trobar alguna anella de ràpel per als qui fan el recorregut en sentit contrari. Superat això, ja ens trobem al peu del monòlit de la punta d'Astorg, on ens enfilarem per fer-nos una foto força espectacular (4 h 12 min). Pràcticament pla i horitzontal és el tram que separa la punta d'Astorg del pic Maleit (4 h 15 min).

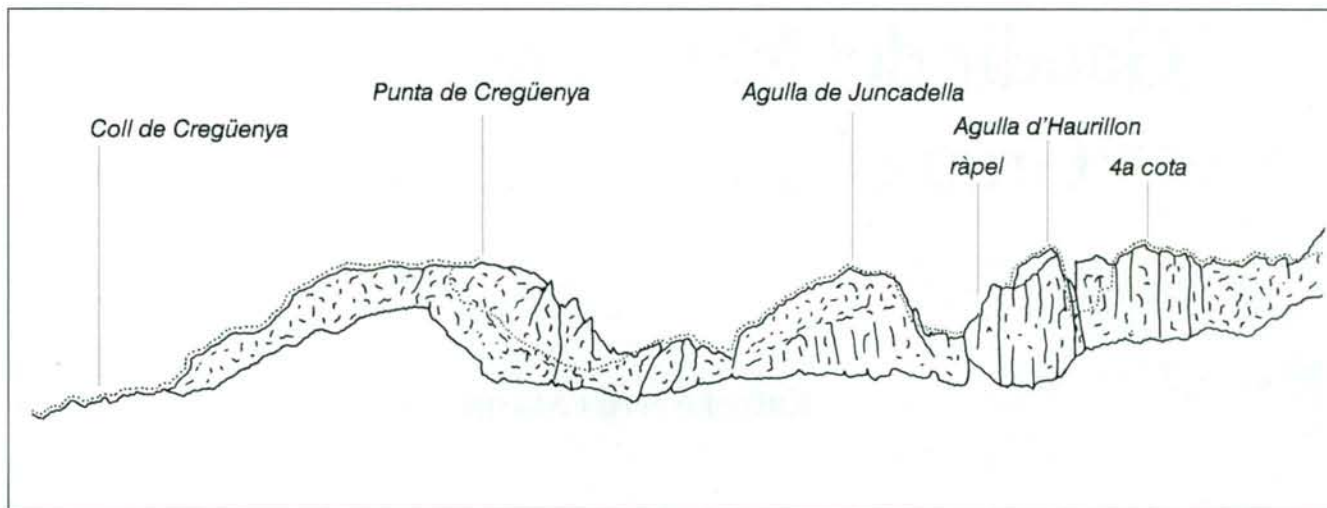
Abans d'iniciar la cresta de Cregüenya; anem a trepitjar el gendarme de Schmidt-Endel (4 h 17 min), sense les motxilles.

CRESTA DE CREGÜENYA

Després d'haver fet les quatre fotos de rigor des del cim del pic Maleit (4 h 20 min), ens disposem a iniciar la baixada per la cresta de Cregüenya. Els primers metres recorren per un terreny ample on la cresta no queda gaire ben definida. La progressió és ràpida, segura i es perd altura àpidament. Però, a poc a poc, la cresta s'estreny i agafa forma. A mesura que anem baixant van augmentant les dificultats. I és per això que, en arribar al tros on el pendent és més fort, solucionem la papereta amb un parell de ràpels seguits de trenta metres, dirigits una mica cap al vessant esquerre (Corones). Després, mitjançant un flanqueig cap a la dreta, per un terreny fàcil, tornem a guanyar la cresta, justament on comença la part horitzontal. Aquest tram de recorregut és semblant a la part horitzontal de la cresta de Llosars, però més curt. D'aquesta manera arribem a la cota 3.090, que precedeix l'agulla d'Haurillon (5 h 58 min).

A partir d'aquí el panorama es torna a veure complicat, ja que les agulles de la cresta de Cregüenya són més esveltes i, per tant, més difícils que les agulles de la cresta de Llosars.

La baixada a la següent bretxa ja no és fàcil i s'ha de desgrimpant en uns passos, que sense ser molt difícils, sí que són una mica compromesos. Aquest descens s'efectua una mica a l'esquerra (vessant de Corones), per a esquivar un ressalt alt i molt vertical. Com totes les bretxes,



Agulles de Cregüenya, vessant de Corones.

aquesta també presenta una escapatòria fàcil, en aquest cas cap a Corones.

Les dificultats més grans de la cresta de Cregüenya les trobem en l'ascensió de l'agulla d'Haurillon. L'escalada s'inicia lleugerament a l'esquerra per uns diedres amb unes fissures que faciliten l'ascens. En tot el recorregut podrem trobar passos de III+/IV, que faran imprescindible l'ús de la corda. Arribem així al cim de l'agulla d'Haurillon (6 h 24 min), satisfets per la feina feta.

Es comença baixant tot caminant per un terreny fàcil, fins que ens trobem amb un espadat totalment vertical, on ens veiem obligats a fer un ràpel de vint metres, que ens deixa ja a la bretxa següent, que, per no variar, també presenta escapatòria cap a Corones.

L'escalada de l'agulla de Juncadella per aquest vessant és més fàcil que l'anterior, tot i que presenta molta verticalitat. La paret és ampla i es pot anar buscant l'itinerari més senzill. Fins i tot es pot prescindir de la corda en aquest tram (7 h 4 min).

La baixada a la següent bretxa no és fàcil, però tampoc molt complicada. Si ens trobem amb un obstacle important,

el voregem sempre per l'esquerra.

Ja només ens queda l'última agulla per completar les tres crestes: la punta de Cregüenya, que domina el coll del mateix nom. Per una ascensió anterior a aquest cim sabia que s'havien de fer dos ràpels per a baixar per aquest vessant que nosaltres havíem de pujar. Per tant, abans d'embolicar-nos vam flanquejar directament aquesta punta per l'esquerra, fins que ben aviat vam poder pujar per un terreny molt fàcil a dalt del cim (7 h 31 min). També per un terreny fàcil vam arribar al coll de Cregüenya (7 h 40 min), punt final de la cresta. Però, com que encara no em teníem prou, abans de dirigir-nos als estanys de Corones a recollir la resta de material, vam voler assolir el pic d'Aragüells, per completar la jornada (7 h 50 min).

En baixar d'aquest pic, van co-

mençar a caure les primeres gotes. Tot i això, la situació no semblava molt greu, però, per si de cas, ens vam llançar ràpids tartera avall, i així, vam arribar al refugi de pescadors que encara no eren dos quarts de sis (8 h 56 min).

NOTA

Els temps que es donen en la descripció de l'itinerari són acumulats i no s'hi han tingut en compte els descansos.

- Hora de sortida: 5 h 57 min (primer estany de Corones).

- Hora d'arribada: 17 h 29 min (refugi de pescadors) = 11 h 32 min. Temps: 8 h 56 min + 2 h 36 min (descansos) = 11 h 32 min.

Ascensió realitzada per Miquel Capdevila i Robert Moles el 4 d'agost de 1993.

*La cresta de Cregüenya des del pic Maleüt. Es poden distingir les tres agulles, al centre, i el pic d'Aragüells, al fons.
Foto: Miquel Capdevila.*



Gaudir del Montsant. Grau de l'Escletxa

Rafael Ferré i Masip

El Montsant està rodejat de pobles que són una excel·lent base de sortida per a accedir a la muntanya: Ulldemolins, Albarca, Cornudella, la Vilella Baixa, Cabassers, Margalef, però és la Morera del Montsant el que té més punts d'accés: set són els graus que permeten endinsar-nos a la serra. D'orient a ponent, trobem el Carabassal, el Carasclet, els Barrots, l'Agnet, l'Espinós, la Grallera i Salfores, i també dins el terme de la Morera, però amb sortida des de Scala Dei, el grau de l'Escletxa.

Per a l'excursió d'avui sortirem de la Morera i pujarem pel grau de la Grallera.

Iniciem la marxa amb les primeres clarors del dia. Fa fresqueta, el dia es presenta serè i tranquil, la rosada ha estat forta, i podem veure les teranyines cobertes de finíssimes gotes d'aigua que realcen el magnífic teixit que fan les aranyes. El terreny d'argila groga està força erosionat i la vegetació escasseja; l'argelaga i la sàlvia són les plantes més abundants.

La pujada és sostinguda, hem deixat a la dreta els camins que porten als graus dels Barrots i de l'Agnet, a l'esquerra tenim el barranc que s'inicia dalt de la Grallera i que aquí porta el nom de barranc dels Diumenges, per a canviar

més avall pel nom de l'Horta. Arribem a una alzina que hi ha a la dreta del camí i el senderó planeja. Damunt nostre sobresurten tres grans roques: en diuen els Puntalots. Tot seguit tornem a pujar i salvem una esllavissada passant per damunt d'una passarel·la de ferro molt ben feta. Si aixequem la mirada, veurem dues roques ben erosionades: en diuen el Rei i la Reina. El senderó torna a planejar i deixem a la dreta el camí que porta al grau de l'Espinós; el camí passa a tocar de les altes parets del cingle i a l'esquerra surt un corriol que porta a la cova de la Grallera. Tot seguit ens endinsem en una canal i comencem a pujar el grau de la Grallera.

Superat aquest grau, entrem al comellar dels Codoells, nom que li dona el

gran nombre de còdols que hi ha, fruit de la descomposició de la roca conglomerada de què està format el Montsant. A l'esquerra hi ha les restes del Corralot del Borrell, lloc on es guardava el bestiar, d'aquí surt la drecera del Corralot, que porta a la serra Major.

Ara la vegetació és més abundant, comencem a trobar savines, algun ginebró i unes poques mates de boixerola. Com que encara fa fred, la sajolida comença tímidament a treure els primers brots, a la roca nua podem veure la primera brosta del que seran les tiges del te de roca.

Pugem cap a la serra Major. Aconseguida aquesta, ens parem per contemplar el llunyà Pirineu, tot nevat. Asseguraria que des de la serra Major del Montsant es pot contemplar el més extens panorama del Pirineu; en dies clars es pot veure des del Vinhamala i el masís del Mont Perdut fins al Canigó.

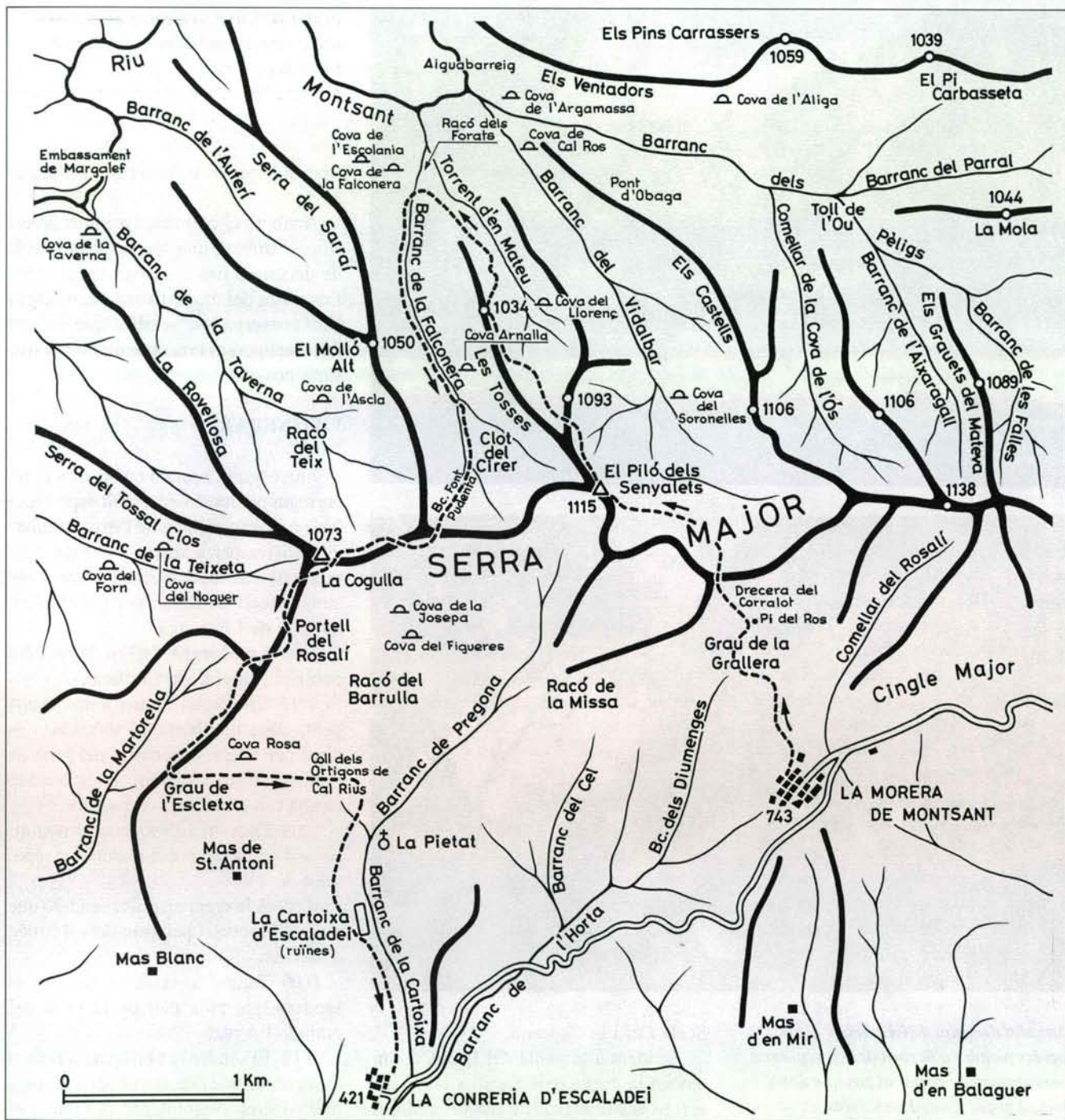
Seguim el camí de capçada en direcció W. A banda i banda del camí hi ha una catifa groga; són narcisos, una flor petita i molt olorosa, molt abundant a les parts més altes del Montsant. La farigola també hi és copiosament representada i algun company passa fregant les mates, cosa que fa que l'aire s'ompli d'una espectacular fragància que desprèn la planta de la farigola. El Montsant sempre ha tingut fama per la gran qualitat de les seves herbes remeieres.

Hem arribat al Piló dels Senyalets, i aquí deixarem el camí de capçada, per anar pel lloc de la muntanya i prenent direcció N. Ara el senderó és poc visible,



*El Piló dels Senyalets (1.115 m), una de les fites de la serra Major.
Foto: Josep Prats.*

LES NOSTRES MUNTANYES



però hem de procurar no perdre l'esquena de la serra. Després la serra es bifurca. Agafarem la branca de l'esquerra; a la dreta tenim el profund solc del barranc de les Tosses i, al mig del semicercle que fa la cinglera, podem veure la cova del Llorenc.

Anem, com hem dit, pel llom de la muntanya, a poc a poc perdem altitud procurant trobar els passos que ens ho permeten, a vegades l'arrodoniment del cingle fa semblar que sota nostre no hi hagi res; és com si estiguéssim volant.

La visió de l'entorn és espectacular; el Molló Alt, la Falconera de Baix, el congost del riu Montsant, la serra la Llena i els cingles dels Ventadors fan insuperable la visió panoràmica. La vegetació es fa més abundant, trobem ja alguns pins, roures, alzines i corniguers. Superat l'últim pas, anem cap a l'esquerra fins a arribar al racó dels Forats, lloc deliciós on un rajolí d'aigua salta i forma una petita cadolla.

Pugem pel dret grau del racó dels Forats i ens endinsem per la barrancada

de la Falconera, llarga i estreta; gairebé al final, trobem a l'esquerra la cova Arnalla i el racó del Pep de les Cabres. Després entrem al clot del Cirer, una catifa de verdor que contrasta amb la grisor de la roca; d'un forat en el cingle, en salta aigua, que és recollida en uns bassis. Tornem enrere un parell de minuts i anem a pujar pel comellar de la font Pudenta, que és a l'esquerra, i altra vegada som a la serra Major. Anem en direcció W i passem per sota la Cogulla, un dels cims més característics del Montsant i

LES NOSTRES MUNTANYES



*El clot del Cirer, una catifa de verdor que contrasta amb la grisor de la roca.
Foto: Josep Prats.*



Part alta del grau de l'Escletxa. Unes escales picades a la roca donen seguretat i ens permeten arribar al pas que dona nom al grau. Foto: Josep Prats.

que es veu des de molts llocs.

Arribats al portell del Punt d'Espera, deixarem el camí de capçada i anirem cap a l'esquerra; passem el portell del Rosalí i tenim a la dreta la punta alta del Boter, i a l'esquerra el racó del Barrulla. Ens acostem a la vora de la timba, veiem una extensa vista del Priorat, amb els pobles de Torroja, Gratallops, la Vilella Alta, més a la dreta la Figuera, i sota els nostres peus la cartoixa de

Scala Dei i la Conreria.

Arribem a la punta del Boter, tenim davant la cresta dels Sacs i s'endevina al fons la barrancada de la Martorella, el mas de l'Estrem. Comencem a baixar, passem arran de cingle seguint un petit corriol rodejat de coscoll que ens porta a la part alta del grau de l'Escletxa, unes escales picades a la roca donen seguretat i ens permeten arribar al pas que dona nom al grau, aquí tant a l'entrada com a la sortida hi ha a la roca una petita cavitat que moltes vegades està plena d'aigua que somica de la roca, i que els frares utilitzaven per a senyar-se abans de passar el grau; després el senderó és força estorrenyat, principalment a causa d'haver quedat tan pelat el terreny després de

l'incendi que hi va haver fa uns quants anys.

Arribem al coll dels Ortigons de cal Rius, i trobem una ampla pista que ja no deixarem fins a arribar a Scala Dei. Les restes del monestir ara estan netes i ben conservades; sembla que es vol anar recuperant i reconstruint tot el que sigui possible.

L'ITINERARI

Interessant excursió on destaca el recorregut per les Tosses, molt espectacular, i on l'experiència de l'excursionista és decisiva per a anar trobant els diferents passos que permeten sortir-ne, amb l'afegit de baixar per l'espectacular grau de l'Escletxa.

0.00 **La Morera**, 743 m. Sortim del poble pel camí de la Grallera.

0.03 Cruïlla, a l'esquerra marxa una petita pista que porta a l'abocador i és camí per a anar a trobar el del grau de Salfores; el que seguim, ara cimentat, tomba cap a la dreta, on pugem.

0.04 Deixem a l'esquerra el nou dipòsit d'aigua del poble i també un repetidor de TV.

0.05 A la dreta marxa el senderó que puja al Montsant pel grau dels Barrots; el deixem.

0.09 També a la dreta deixem el senderó que puja dalt de la serra pel grau de l'Agnet.

0.12 El senderó es bifurca; la branca esquerra és una dreuera i com a tal puja més al dret. Seguim per la dreta i el camí puja fent giragonses.

0.15 Retrobem la dreuera.

0.20 El camí s'havia estorrenyat i per a salvar l'escull s'hi va construir un petit pont. Si aixequem el cap, veurem damunt nostre dues roques singulars: en diuen el Rei i la Reina.

0.22 El camí planeja, deixem a la dreta i en direcció contrària a la que seguim un senderó que puja dalt de la carena pel grau de l'Espinós.

0.24 Tenim a l'esquerra el barranc de la Grallera. Després i en aquesta mateixa mà, deixem un corriol que, seguint

pel peu del cingle, porta a la cova de la Grallera.

0.27 Comencem a pujar el **grau de la Grallera**, les parets del cingle s'estrenyen i entrem en el barranc dels Codoells.

0.28 A l'esquerra hi ha restes del **Corralot del Borrell**, lloc on es guardava bestiar; aquí i pel mig de la canal puja un corriol que va a la serra Major: és la dreuera del Corralot. Seguim pel fons del Comellar.

0.37 El camí es divideix en tres branques; totes porten a la serra Major. Agafem la de l'esquerra.

0.42 **Serra Major**, 1.125 m. Per aquí passa el camí d'Albarca a Cabassers, que segueix sempre per la capçada de la serra. Anem cap a l'esquerra, en direcció a ponent.

0.46 A l'esquerra i en direcció S surt un corriol que baixa per la dreuera del Corralot i va a trobar el grau de la Grallera.

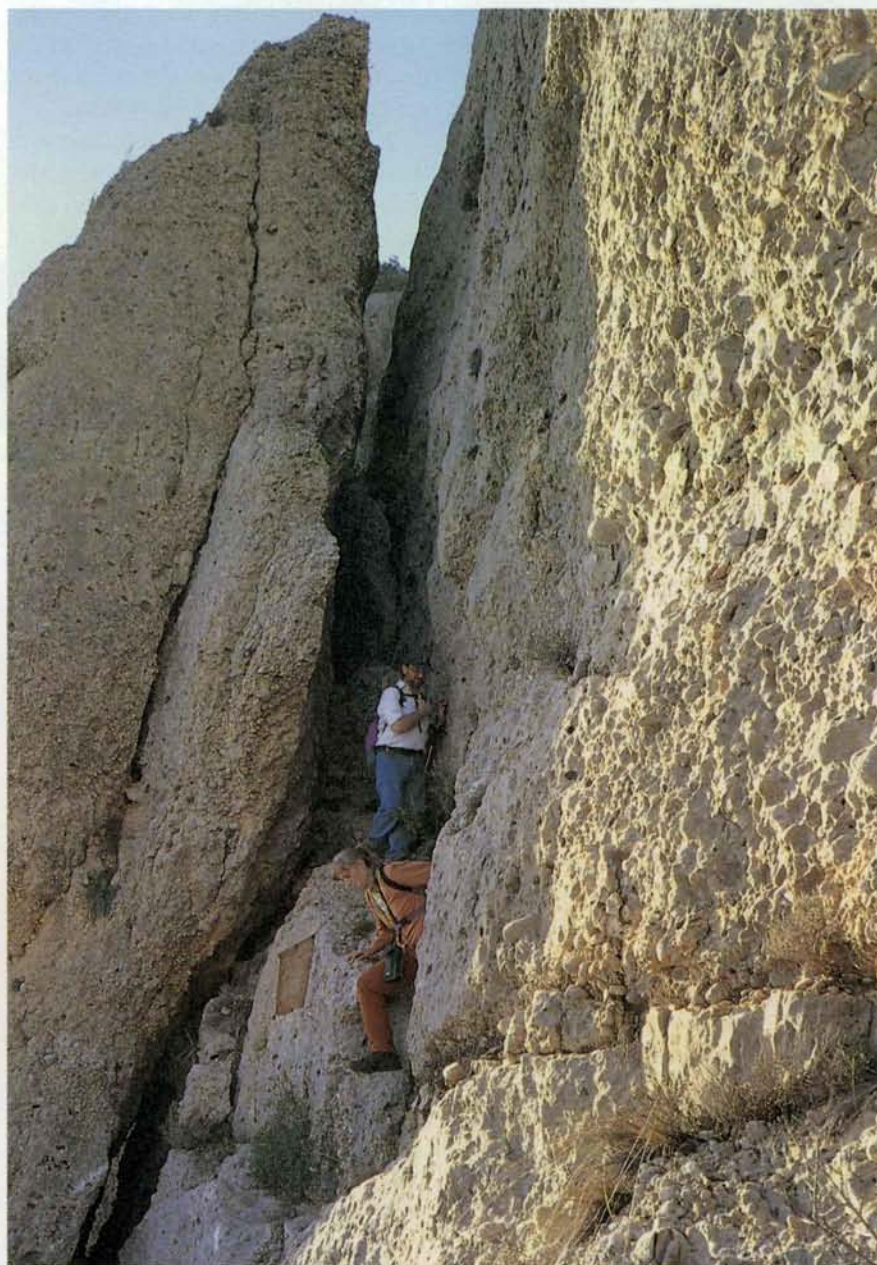
0.48 La barrancada que s'obre a l'esquerra és la de la Cova Miró; seguint-la ens portaria al grau de Salfores. Continuem pel fil de la carena.

0.56 **Piló dels Senyalets**, 1.115 m. Deixem el camí de capçada i anem cap a la dreta en direcció N, on hi ha el barranc de les Tosses. Agafem un corriol que, anant pel lloc de la serra, pren aquesta direcció.

0.57 Bifurcació. Deixem el senderó més fressat, que va en direcció al barranc del Vidalbar, i agafem a l'esquerra un prim corriol que s'endinsa cap a la part alta de les Tosses. Anem per l'ample lloc de la muntanya.

1.06 La serra es divideix en dos braços. Hi ha dos camins; deixem el de la dreta, que marxa en direcció NNE, i anem pel de l'esquerra, en direcció NNW. Encara que repetidament mencionen camins o senderons, no deixen d'ésser prims corriols a vegades poc visibles. Cal, doncs, posar atenció; uns muntets de pedres poden ser una bona ajuda.

1.24 Estem en el punt més alt de **les Tosses**, 1.036 m. Hem anat resseguint el lloc de la muntanya, la vista panoràmica és espectacular: tenim davant i una mica a l'esquerra la roca Falconera de Baix o de Montsant; a sota, el riu Montsant, amb una bona vista del camí de Fraguerau; davant, la serra la Llena; dalt, les Garrigues, on es pot veure perfectament la venta de la Llena; al seu darrere el poble de Juncosa; cap a l'esquerra la Granadella i Bellaguarda, després la Palma d'Ebre, i



gairebé al peu del Montsant, la Bisbal de Falset, i darrere de la Falconera treu el cap el poble de Flix. Anem cap a la dreta, baixant fort.

1.27 Hem baixat de la part més alta, i altra vegada la serra es divideix en dos braços. Deixem el de la dreta, que va vorejant el barranc de les Tosses (a la dreta i dins el semicercle que fa la muntanya, es pot veure la cova del Llorenç), i anem cap a l'esquerra.

1.32 El lloc de la serra s'acaba en una petita placeta, aquí anem cap a l'esquerra, en direcció W, encarant-nos a la Falconera.

1.34 Comencem a baixar el **grau de les Tosses**. No hi ha camí; és força dret,

Pas de l'Escletxa, també conegut com el Cairat; una gran roca separada del cingle forma el pas. Foto: Josep Prats.

però hi ha bones preses. Superat el pas, anem cap a l'esquerra; després el corriol va a passar per entremig de dues roques, entra en un petit bosquet i planeja cap a la dreta resseguint per sota el cingle per on hem baixat.

1.37 Sortim del bosquet, estem en una clariana, i anem altra vegada pel lloc de la muntanya. Veiem a l'esquerra la roca Falconera, i a la dreta, una mica llunyà, el cingle de Ventadors. Baixem; el corriol

va en direcció NNW i anem encarant-nos a la Falconera. Cada vegada hi ha més vegetació.

1.55 Ens decanem fort cap a la dreta i anem a passar per damunt d'unes antigues feixes on es conreava. La terra és sobreposada damunt de la roca i aguantada per un marge.

1.58 Trobem el senderó que va del Vidalbar al racó dels Forats. És ben fressat; el seguim cap a l'esquerra. Uns quants metres després, a la dreta i sota el camí, hi ha una petita esplanada que és un excel·lent mirador del riu Montsant.

2.01 A la dreta i a l'altra part del barranc de la Falconera, es poden veure les coves del Fenàs.

2.11 **Racó dels Forats.** És a l'esquerra; el lloc és molt bonic i normalment hi ha aigua.

2.12 Travessem el **barranc de la Falconera** passant pel damunt del rocam. Després el senderó torna a ser bo. Comencem a pujar.

2.14 **Grau del Racó dels Forats.** El superem per uns bons agafadors, després passem pel costat d'una balma i anem pujant per la roca nua.

2.22 Bifurcació. Deixem a la dreta un corriol que primer marxa de pla i després s'enfila cap al collet del Molló Alt, i entra al barranc de la Taverna. Seguim per l'esquerra pujant. Comencem a endinsar-nos al barranc de la Falconera, el senderó passa a mig aire i va resseguint la sinuositat de la muntanya.

2.34 A la dreta del senderó hi ha una llarga balma.

2.38 A l'esquerra i a l'altra part del barranc hi ha la cova Amalla, mig tapada per la vegetació. Damunt es troba el racó del Pep de les Cabres.

2.39 El senderó va pel bell mig del barranc i passa un estret de roca.

2.47 Passem per un altre estret de roca.

2.50 A la dreta el comellar del barranc de la Font Pudenta. Per aquí un senderó puja a la serra Major.

2.52 **Clot del Cirer**, una catifa de verd entre la roca. Hi ha unes balmes que són un bon aixopluc. Al racó i a la part esquerra salta aigua d'una escletxa que hi ha a la roca. Sortim, tornant enrere, és a dir, barranc de l'Obac dels Frares avall.

2.53 Confluència del barranc de l'Obac dels Frares amb el de la Font Pudenta, que ve de l'esquerra. A partir d'aquí el barranc pren el nom de la Fal-

conera; deixem el senderó que va per l'esmentat barranc avall i agafem a l'esquerra un senderó que s'endinsa al comellar de la Font Pudenta. Pugem.

2.57 Bifurcació, deixem a l'esquerra un senderó que puja dalt de la serra Major, i és camí per a anar a trobar el grau de Salfores. Continuem pujant per dins del comellar.

3.04 **Serra Major.** Trobem el camí de capçada, el seguim per la dreta i tot seguit deixem a aquesta mà, un corriol que segueix pel llom de la muntanya i va al Molló Alt, prenent direcció NNW.

3.06 Deixem a la dreta un senderó que baixa a la cova del Teix i al barranc de la Taverna. Continuem per la carena.

3.11 A la dreta un corriol baixa al barranc de la Coma Negra. Tenim davant el turó de la Cogulla, 1.072 m; passem per la seva esquerra. Si volem pujar a la Cogulla, anar-hi ens ocuparà uns cinc minuts i hom podrà gaudir d'una bonica vista de les Garrigues.

3.22 **Portell del Punt d'Espera.** Cruïlla de camins: passant-lo hi ha el camí que porta a Cabassers; el deixem. Sense passar-lo, deixem a la dreta un corriol que baixa al barranc de la Coma Negra. Anem cap a l'esquerra, voregem la part superior del racó del Barrulla. A la paret que tanca el racó hi ha les coves del Figueres i la de la Josepa, o del Barrulla; en aquesta gairebé sempre hi ha aigua.

3.33 Els dos camins poc després es retroben. A la dreta veiem la part alta del barranc de la Martorella; en el seu fons hi ha els bassis del Boter, on gairebé sempre hi ha aigua. A l'esquerra hi ha una bella visió panoràmica del Priorat: es veu el poble de Torroja, al peu del cingle Scala Dei i una mica més enllà la Conreria.

3.39 Tenim a la dreta la punta alta del Boter, 1.051 m. Iniciem una baixada cap a la punta del Boter, on hi ha l'inici del camí del grau de l'Escletxa.

3.47 **Punta del Boter**, 1.013 m. Veiem enfront el cingle dels Sacs, a la dreta el barranc de la Martorella i s'endevina, en direcció W, el mas de l'Estrem. Passem per entremig d'unes roques i anem per un corriol que baixa en direcció E.

3.53 Entrem a la canal que dona pas al grau de l'Escletxa, baixem per una llissera de roca, on hi ha excavats uns graons. Uns cables d'acer ajuden a passar-hi.

3.57 **Pas de l'Escletxa**, també conegut com el Cairat; una gran roca separada del cingle forma el pas.

3.58 Salvat el pas, anem cap a l'esquerra. Sempre arran de cingle per un senderó molt prim, hem deixat a la dreta un corriol que segueix per la feixa i va a trobar el grau Nou. Una esllavissada de roques dificulta el pas.

4.03 Baixem per un altre pas fet a la roca; també s'hi han fet graons.

4.06 Saltem un ressalt de roca i anem cap a l'esquerra; entrem dins d'un petit bosc.

4.10 La cova Roja és situada damunt del camí. Sortim del bosquet i comencem a baixar per un terreny molt erosionat pel foc i els aiguats. S'ha de procurar d'anar a un collet que es veu sota mateix; tenim a la dreta el mas de Sant Antoni.

4.25 **Collet dels Ortigons de Cal Rius**, 640 m, també anomenat del Pla del Grau. Per aquí passa la pista que va al mas Déu; veiem a la dreta el mas de Sant Antoni. Anem cap a l'esquerra.

4.27 Bifurcació. Deixem a l'esquerra una pista que va a la font Pregona; la que seguim baixa.

4.31 Deixem la pista i agafem a l'esquerra un camí ample.

4.35 **La Pietat**, antiga residència de Scala Dei, avui completament enrunada. Hi ha una font. Sortim de pla per un senderó que hi ha davant mateix de la plaça i poc després passem per un tros de camí on hi va haver una esllavissada.

4.48 Retornem a la pista, que seguim per l'esquerra.

4.50 Deixem la pista, que fa un ample tomb, i agafem a l'esquerra una dreuera. Baixem fort.

4.53 Cruïlla, just a la paret que tanca el recinte del monestir. Deixem a l'esquerra un camí que va a la Morera; seguim pista avall tenint a l'esquerra l'altra paret.

4.59 Passem per davant de la porta d'entrada al recinte del monestir i seguim avall per l'ampla pista.

5.10 Som a l'entrada de la Conreria de Scala Dei.

5.12 **Conreria de Scala Dei**, 440 m.

Aquesta excursió la van fer, el diumenge 9 de febrer de 1997, un grup de socis del Centre Excursionista de Catalunya, acompanyats pels amics de la Secció Excursionista del Centre de Lectura, de Reus.

Travessa de les dunes del desert d'Alwari (Líbia)

Francesc Raventós

L'objectiu d'aquesta travessa és creuar les dunes del desert d'Alwari, sobre el qual hi ha molt poques referències. És un trajecte d'uns vuit-cents quilòmetres per pistes i per dunes (uns cent vint quilòmetres, trobant bé el camí).

L'expedició la formen tretze persones, de les quals quatre són menors de quinze anys, en quatre vehicles tot terreny: dos Toyotas, un Range, i un Nissan Terrano.

La travessa forma part d'un viatge més llarg per Líbia. El trajecte complet va ser: Barcelona, Marsella, embarcar en el vaixell *Lyberty* fins a Tunis, Ras Adjir (frontera de Líbia), Zuara, Nalut, Darj, Ghadamés, desert de dunes, Serdelés (Al Awaynat), Awbari, erg i llacs de Daouada, Sahba, Shwayriff, Trípoli, Tunis, embarcar en el vaixell tunès *Habbib*, Gènova, Barcelona. Total 5.800 km.

Hem sortit de Barcelona el dia 22 de desembre a la nit, i tornem a ser-hi entrada la nit del 6 de gener de 1996, tot plegat quinze dies (una mica atapeït, però...).

La preparació del viatge i els tràmits van anar a càrrec d'en Manel Sol i en Frank Adam; els altres ens vam anar afegint a les seves propostes.

Com a referència única teníem els

mapes de la zona (no gaire precisos i amb errors greus de situació) i la descripció del trajecte al revés de la que consta en el llibre en francès *Libye du Sud-ouest: Le Fezzan*. En tot cas vam voler evitar la pista que transcorre quasi paral·lela a la frontera d'Argèlia, per esquivar les dunes, que eren precisament el que buscàvem.

EL PUNT DE PARTIDA: LA BENZINERA DE GHADAMÉS

Es troba als afores del poble, cap al sud. Posicionament amb GPS: 30° 07' 05 N - 9° 29' 50 E.

En Manel Sol, que lidera l'expedi-

ció, proposa que per a evitar el control que hi ha a cada cruïlla important de carreteres i pistes i la possibilitat que demanin un permís per a passar per la zona, no passem per la carretera que va cap a l'oest en direcció a Argèlia, i d'allà cap al sud. Així ho fem.

Des de la benzinera cal anar en direcció est, seguint una avinguda asfaltada fins al final (menys d'un quilòmetre), allà es continua per una pista que porta fins a l'abocador d'escombraries, es travessa seguint la pista, i es continua en direcció sud. Si es tendeix al sud-oest es va a parar a la pista força paral·lela a la frontera d'Argèlia.

Nosaltres vam acampar a uns trenta quilòmetres de Ghadamés en un *oued* al mig d'una zona amb molta pedra. És la nit del 26 i ens trobem al punt de GPS 29° 44' 56 N - 9° 53' 04 E.

Seguirem diferents pistes que es troben en direcció sud-est, evitem un centre d'extracció de petroli que hi ha aproximadament al punt 28° 58' 30 N - 10° 10' 30 E, fins que arribem a la zona del Tigid Accanen, zona amb trossos de sorra i trossos de reg, amb pedra relativament petita, i amb pitons i penyals per tot arreu. Fem un posicionament: 28° 08' 04 N - 10° 16' 86 E.

Entrem després a la hamada (plataforma allargada) del Zerzaitin.

En coincidir amb el capvespre a punt de la posta del sol, veiem meravelles. Comencem a fruit d'allò que buscàvem. Ens sentim romàntics i volem acampar de seguida (tampoc no quedava altre re-



Un vehicle enmig d'un immens mar de dunes. Foto: Francesc Raventós.



Un oasis amb palmeres enmig d'un paisatge ben desertic.

Foto: Francesc Raventós.

mei vista l'hora). Busquem l'abric de dos puigs connectats i ens instal·lem a la part plana de les dunes que tenen al peu. Posta de sol al mig de penyals amb mil formes i petits massissos daurats. Sense comentaris!! És la nit del 27 i som al 28° 00' 53 N - 10° 18' 54 E.

Estem dalt d'una plataforma calcària. El calcari i el gres és el sòl dominant, encara que també es troba força basalt volcànic de tots colors. Per a anar a buscar el *gassi* (la plana), cal trobar el corredor de baixada. Tenim com a referència del llibre el punt 28° 00' 85 N - 10° 24' 10 E, però ens costa trobar-lo.

La plataforma sobre què ens trobem (hamada), acaba sempre en uns penya-segats no gaire alts: 70-80 m, però suficients per a impressionar i per a oferir una magnífica vista de l'immens *gassi* (plana sorrosa normalment dura) que tenim als nostres peus, amb una massa imponent d'ergs (desert) al darrere. És el nostre objectiu! Però, com s'hi arriba?

Se'ns ofereixen dues opcions: a) tirar fort cap a l'est seguint per sobre els penya-segats fins que trobem la sortida; b) tirar fort cap a l'oest en direcció a Argèlia anant a buscar la pista que passa prop de la frontera. La primera opció ens porta al massís muntanyós de l'Adrar Ben Drih i la part més ampla de l'erg al darrere, cosa que ho converteix en una via impracticable; l'opció d'anar a buscar la pista a l'oest té pocs adeptes.

Sortosament, el nostre equip és un equip humà complet, i que es complementa molt bé. En Carles Santaolalla,

bon corredor de ral·li, i un gran «fan» de la moto, troba un barranc per on diu que es pot baixar. Els altres ens ho mirem escèptics, i no ens ho acabem de creure, que s'hi pugui passar; fins que en Florenci Rius, campió de trial de Catalunya, amb dos París-Dakar, dues ruttes dels Faraons i molt més, dóna suport a la proposta.

La solució és ben senzilla: ells obren camí i els altres seguim. Un cop a baix, tots satisfets, estem orgullosos de la nostra proesa. Ja ens trobem a la plana!

Aquest punt de baixada meravellós està al punt de GPS 27° 58' 71 N - 10° 20' 06 E.

TOT BUSCANT L'ENTRADA A L'ERG

El proper objectiu és trobar l'entrada a l'erg. La referència que tenim, i que en els nostres mapes hem marcat com el punt 16, es troba a 27° 46' 75 N - 10° 23' 45 E. I la guia ens diu que al punt d'entrada hi ha una pilona metàl·lica, que evidentment tampoc no trobem. Fem un parell d'intents al mig de les primeres dunes, però ja ens enganxem. Desinflen rodes, deixem la pressió entre 1 i 1,2 kg, i la cosa millora sensiblement, però segueix costant trobar l'entrada.

La culpa no és del GPS, dels quals anem ben equipats: en tenim dos de magnífics que ens confirmen la posició. Però per on s'entra? Tot de cop en Flo-

renci se sent inspirat, fa una bona rectificació de posició tornant al *gassi* d'on veníem, en direcció a l'est, comença a donar voltes buscant passos, i de mica en mica, ens porta al punt 16. Els dos GPS ens ho confirmen. Evidentment, no hi trobem la pilona que diu la guia. Contents i satisfets d'haver superat la primera cadena de dunes, ens decidim a esmorzar-dinar.

UN SOMNI ESDEVINGUT REALITAT. LA TRAVESSA DEL DESERT D'ALWARI

Amb la moral molt alta reprenem el camí. En Florenci al volant, la Teresa al seu costat amb els mapes, la brúixola i l'escaire, sempre marcant el rumb; en Frank i en Carles amb els GPS sempre a punt.

El secret es anar teixint pacientment el camí entre les dunes, seguint el principi que no sempre el camí recte és el més curt. De mica en mica s'agafa nivell, i amb gran sorpresa ens situem dalt de la carena. Increïble! D'allà comencem a baixar parsimoniosament, buscant els passos i els pendents més idonis fins que ens trobem a la plana, on aprofitem per a encarar la propera carena pel lloc que aparentment és millor i tornem a començar.

La veritat és que ens enganxem i ens ensorrem molt menys del que tots ens pensàvem, fins i tot quedem sorpresos. També és cert que som a l'hivern i, per tant, la sorra és més dura. Aquest trajecte a l'estiu seria impensable. Malgrat això, qui més qui menys tots tenim les nostres oportunitats de quedar enganxats, o encara pitjor, quedar clavats coronant una cresta, amb les quatre rodes al vent, dues a cada costat, i la panxa del cotxe com a suport.

El Florenci ens dóna una nova lliçó quan comença a clavar-se: s'atura suau-ment, tira endarrere i amb una fúria tremenda llança el seu Range a conquerir la plana o el cim, i endavant!

Seguint la pista per les planures del desert d'Alwari.

Foto: Francesc Raventós.

Carenes i planes, planes i carenes, sembla el trajecte de mai no acabar. Els cotxes i els pilots responen bé. Sembla que ho hagin fet tota la vida. Al jovent els encanta quan un cotxe queda enganxat o penjat; tenen l'oportunitat de desfogar-se traient la sorra, pitjant endavant o endarrere, el que calgui. El que és important és gastar l'energia acumulada. Les dones, Laura, Paz i Teresa, s'ho miren delicadament, sempre encoiratjant i donant confiança.

Passem pels punts GPS 27° 40' 97 N - 10° 28' 30 E, 27° 39' 05 N - 10° 34' 65 E, i el 27° 36' 64 N - 10° 36' 56 dalt d'una carena, aprofitem per a acampar. Per primer cop és d'hora, són només les cinc; en plena llum del capvespre gaudim de la vista, de l'espai i de la posta del sol.

Hem passat per uns pendents, tant de pujada com de baixada, que mai no ens ho hauríem pensat. Si ens ho tornen a dir, no ens ho creiem. En Florenci ens fa sentir que els professionals i experts del París-Dakar, al costat nostre, són uns afeccionats.

En tot el trajecte molt poc rastre humà. En un parell de *gassi* hem vist algunes roderes transversals (est-oest). Hem trobat, si més no, senyals a l'antiga ruta de camells, que va dels pous d'aigua de Hassi in Aguiel a Hassi in Azaoua; per les roderes sembla que hi han passat camions de camps petrolers. En cap cas, cap resta en direcció nord-sud, és a dir, a les dunes.

La vista és esplèndida. Un oceà infinit de dunes al nostre entorn. Estem somniant? És que el mar s'ha tornat de color groc ocre? El sol ponent-se a la llunyania enmig d'un cel blau rogenc... Cadascú intenta solemnitzar el moment a la seva manera... Estem sols al mig del desert d'Alwari a Líbia...

Davant del repte, del dubte de si ho aconseguiríem, i sobretot després del mal començament, ens sentim triomfadors. Ja ho veiem tot clar. Podem! El sopar es converteix en una festa.

Avui hi ha més gent que fa bivac. La



temperatura és bona, i l'ocasió s'ho mereix.

Més enllà de l'excitació col·lectiva pels moments viscuts, som conscients del que podia haver passat, i que encara pot passar, si tot no hagués anat tan bé. Una pana important d'un vehicle allà al mig, vol dir abandó del cotxe... Un accident, o un mal de panxa d'algú vol dir... No cridem el mal temps.

TORNEM-HI!

Divendres 29 de desembre. Diana a dos quarts de sis.

Relaxament, bons dies i bons desitjos; felicitacions col·lectives. No ens ho acabem de creure. Fotos a milers.

Seguim pujant i baixant carenes de dunes. En total n'hauré passat unes deu o dotze. Passem pels punts GPS 27° 31' 32 N - 10° 35' 51 E, 27° 34' 30 N - 10° 44' 30 E, 27° 31' 70 N - 10° 44' 90 E, on trobem una estaca metàl·lica.

A la guia donen aquest punt com a punt d'entrada a l'erg, però donen el posicionament 27° 27' 75 N - 10° 44' E.

Amb gran tristor arribem a la darrera plana segons el programa fet. És la sortida de l'erg. Trobem un bidó gran al mig de la gran plana que va d'est a oest, som al punt 27° 27' 62 N - 10° 42' 00. És la plana de sortida.

L'erg continua, però a partir d'aquí és impracticable, almenys si no es disposa de molt més temps i de moltes més reserves d'aigua, gasoil i queviures.

Aquest no és avui, malauradament, el nostre pla.

SORTIM DE L'ERG, EN DIRECCIÓ A SERDELÉS

El camí de la plana que tira en direcció a l'est, esdevé aviat molt pedregós. Trobem pistes de camions, bidons i algunes piquetes. Queda clar que és una zona de petroli. La pista cada cop és més ondulada i dolenta. Seguint la pista anem massa cap a l'oest.

A la guia donen com a punt GPS els: 27° 26' 10 N - 10° 42' 45 E; 27° 08' 25 N - 10° 14' 15 E; 26° 55' 65 N - 10° 23' 90 E; etc.

En Xavier té una rebentada per anar massa desinflat. Per això tothom infla els pneumàtics: 2,2 kg al davant i 2,5 al darrere. Decidim acampar allà mateix.

A la nit es passa fred.

Avui és el dissabte 30, vigília de cap d'any. No hi ha excepció. La diana segueix irremeiablement a dos quarts de sis.

Quan sortim comencem a buscar la pista, perquè ja vam veure que el terreny era fatal. Anem temptejant com podem en direcció sud-est. El sòl es ondulat i pedregós, ple de grans pedres de basalt negre (suposem) que dificulten avançar, i es fa pesat per als conductors i per als cotxes. Finalment trobem una pista molt ampla, amb trossos molt bons, sorrosos, i trossos criminals: «tôle ondulée», sobre ondulacions de



Intentant superar una duna.

Foto: Francesc Raventós.

El consum de gasoil ha estat d'uns cent setanta litres. És recomanable portar-ne uns dos-cents per vehicle.

Dos GPS imprescindibles. Un de sol es pot espatllar.

Bona documentació i plànols de la zona.

Dur unes deu fotocòpies de la traducció del passaport a l'àrab per a donar als controls que trobareu a les carreteres. Us estalviarà molt de temps.

BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Libye du Sud-Ouest: Le Fezzan. Editions Jacques Gandini, segona edició, 1995.11, Grand'Rue-30420 Calvisson, França.

Moteur 4 x 4, Nov. 1994, Philippe GRIELEN, «Libye: le sahara retrouvé», pàgs. 61 a 67.

Mapa de carreteres Michelin, núm. 953 *Afrique Nord Et Ouest*. Busqueu una edició recent.

Mapes IGN (Institut Géographique National, París). Escala 1/1.000.000. *Hassi Messaoud* NH-32. *Djanet* NG-32.

Mapes d'aviació de la Defense Mapping Agency Aerospace Center, St. Louis USA. Tactical Pilotage Charte, escala 1/1.000.00, ONC H3, escala 1/500.000, TPC H3A i TPC H3D.

Atenció! En la nostra ruta els mapes IGN tenen un error de desviació d'uns deu quilòmetres cap a l'oest. És a dir, mantenint els meridians i els paral·lels, s'hauria de córrer el contingut cap a l'est uns deu quilòmetres, però no sempre.

També el mapa americà té errors significatius en descriure coses als llocs que no són.

Els tretze membres de l'expedició són: Frank Adam, Paz Molina i Guille Manzano; Xavier i Francesc Raventós; Florenci Rius, Laura Marín, Carles Santaolalla i Marc Marín; Manel Sol, Teresa Juanola, Aran i Ona Sola.

bon calibre. Horrorós! Però anem ja en la bona direcció.

En una parada tècnica, veiem a la llunyania pols. És un grup d'alemanys amb guia que diuen que van a travessar l'erg en la direcció oposada a la nostra. Van força ben equipats. El més impressionant és un Mercedes Unimoc, acabat d'estrenar que només ha costat uns quaranta-cinc milions de pessetes.

Seguim... Les planes infinites, i els espais immensos fan pensar en el que pot ser l'eternitat terrenal. Pols en abundància, «tôle ondulée»; Déu n'hi do! Velocitat i ganes d'arribar a l'objectiu Serdelés.

A la fi, a dos quarts de sis hi entrem triomfalment. Objectiu aconseguit. A més, una gran satisfacció: en tot el trajecte cap control de la policia. Sembla impossible, però, qui hi podia haver al mig de les dunes?

Primera tasca important: a omplir de gasoil. «Pas de gas-oil», «Peut-être demain»... Sort que en portem de sobra.

El primer objectiu i el més important

ha estat aconseguit. Hem coronat amb èxit el trajecte somiat de Ghadamés a Serdelés. Tot ha anat com una seda. Contents i satisfets busquem un lloc per al merescut descans.

A la nit tots tenim un somni. Tots els mateix. Hem anat a un lloc llunyà, on no hi ha ningú; ni flora ni fauna; ni aigua ni vida. Tot és sorra i cel; tot són planes i muntanyes fines, cobertes d'un groguenc daurat. En aquest lloc, alhora enigmàtic i meravellós, ens hi trobem tots. Ens donem les mans, i al so d'una tenora ballem una sardana, senyal de pau, amistat i germanor.

No pot ser tan bonic! És un somni. Sí, és un somni.

RECOMANACIONS

És imprescindible anar un mínim de tres vehicles.

Tots els vehicles han d'estar en perfectes condicions i ben equipats de recanvis i d'elements per a treure els cotxes de la sorra.

El mapa de vegetació d'Ulldeter (Ripollès)

Josep Nuet i Badia
i Josep M. Panareda i Clopés

Ulldeter és el nom d'un indret entanyable per a qualsevol excursionista i que té una significació especial per a tots els membres del Centre Excursionista de Catalunya, que han vist com fa relativament pocs anys l'indret ha estat fortament alterat a causa de la instal·lació de l'estació d'esquí Vallter 2000, feta amb molt pocs miraments per a la conservació de la natura i el manteniment del patrimoni paisatgístic del nostre país.

A pesar de ser un indret tan bonic i conegut d'antic —el Centre hi bastí el primer refugi excursionista de la península Ibèrica l'any 1909—, la vegetació no hi ha estat estudiada en profunditat. Només coneixem que han estat publicades una relació breu de plantes del circ d'Ulldeter determinades per Ramon Pujol i Alsina, inclosa en el llibre *La Vall de Camprodon*, de Llorenç Birba (1972), i un treball, *Notes sobre la flora del circ d'Ulldeter (Ripollès)*, d'Alexis Rosell, Josep Nuet i Josep M. Panareda (1989), que recull una sèrie de plantes interessants recollides durant una campanya d'exploració feta per aquests autors durant l'agost de 1977.

Tot això és una prova més que desfà el tòpic que afirma que ja tenim el patrimoni natural del país prou conegut.

ULLDETER, UN CIRC GLACIAL AL PIRINEU ORIENTAL

La coma d'Ulldeter forma, juntament amb la coma de Morenç, la capçalera del riu Ter. Aquest riu neix a l'Ull de Ter —una font que s'escola per sota una tartera— al peu del puig de Bastiments, de 2.881 m, que, amb el Gra de Fajol (2.708 m), el pic de la Dona (2.704 m) i la portella de Morenç (2.412 metres), emmarquen aquests dos circs.

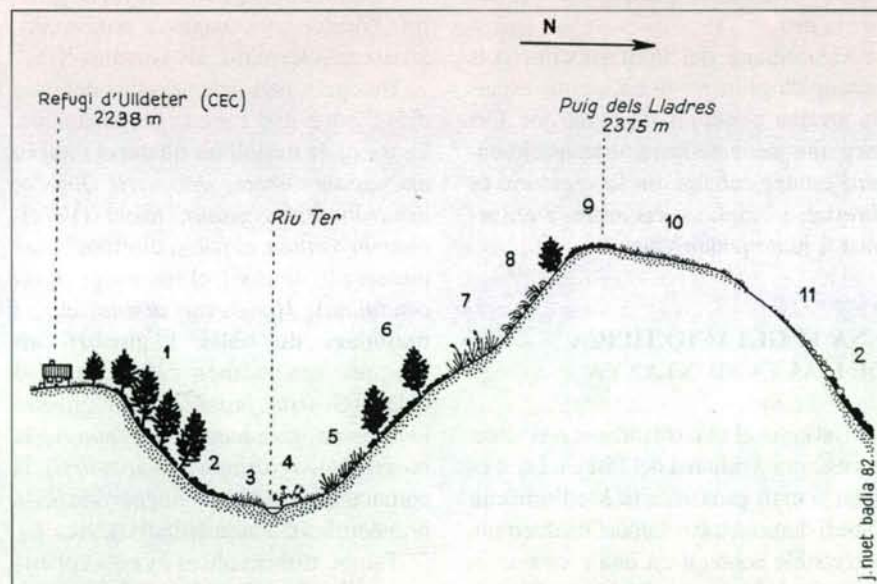
Enmig de les dues comes glacials s'enlaira una serreta, el puig dels Lladres, que ofereix un aspecte altívol pel

seu vessant E. Aquest puig, format per roques de gneis i vetes de marbre, que ha quedat enlairat per l'erosió glacial primer i fluvial més tard dels seus vessants N, S i E, ens fa veure que el gruix de les glaceres de la capçalera del Ter i la seva acció modeladora no devia ser gaire important, ben diferent de les valls que desguassaven al N, com la de Carançà, que ara presenten un circ on el glaç va excavar cubetes fondes que, un cop plenes d'aigua, formen un conjunt d'estanys.

Aquests petits circs glacials d'Ulldeter i de Morenç, juntament amb el de Concròs, situat al peu de Roca Colom, són els circs glacials situats al vessant meridional del Pirineu més cap a la Mediterrània.

UN INDRET A CAVALL ENTRE ELS ESTATGES SUBALPÍ I ALPÍ

En els circs d'Ulldeter i de Morenç podem veure perfectament el límit altitudinal dels boscos subalpins de pi negre que arriben discontinuament fins a 2.420 m, sobre el pla de la Regalíssia i a la coma Ombriaga. Aquest límit, tan



Perfil, molt simplificat, de la vegetació al puig dels Lladres al circ d'Ulldeter. 1. Pineda de pi negre amb neret (Ass. *Rhododendro-Pinetum uncinatae*). 2. Matollar de neret (Ass. *Saxifrago-Rhododendretum*). 3. Prat de pèl caní (Al. *Nardion*). 4. Herbassars de megafòrbies (Al. *Adenostylion*). 5. Matollar de bàlec (Ass. *Genisto-Arctostaphyletum*). 6. Pineda de pi negre amb ginebró (Ass. *Arctostaphyllo-Pinetum uncinatae*). 7. Prat de sudorn (Ass. *Hieracio-Festucetum paniculatae*). 8. Prat de gesp (Al. *Festucion eskiae*). 9. Landa rasa d'azalea procumbent (Ass. *Cetrario-Loiseleurietum pyrenaicum*). 10. Prat d'elina (Ass. *Elyno-Oxytropidetum*). 11. Tarteres.

Vista del puig dels Lladres, al mig del circ d'Ulldeter, des de sota la portella de Morenç. Al fons veiem el Gra de Fajol Petit, el Gra de Fajol i el coll de la Marrana. Foto: J. Nuet i Badia.



vistent, ens indica que ens trobem en el contacte entre els estatges subalpí, on la vegetació principal és forestal, i l'alpí, on la vegetació no és forestal.

El límit altitudinal del bosc de pi negre ve determinat per la curtedat de l'estiu i el perill de dessecació per glaçada. Quan el període de vegetació no arriba a tres mesos, les fulles joves dels pins no es poden desenvolupar bé i la cutícula —un revestiment aïllant que evita la transpiració excessiva— no agafa el gruix definitiu. Això fa que quan a la primavera el sol comença a escalfar, però el sol encara és glaçat, les fulles pateixen una gran pèrdua d'aigua, que no poden recuperar del sòl i aleshores sofreixen lesions per dessecació i cauen. A partir d'aquest nivell crític que se situa entre 2.300 i 2.500 m, segons els llocs, només poden viure les plantes més baixes que queden cobertes per la neu.

Més enlaire del límit superior dels boscos de pi negre hi ha alguns espais on arrelen matollars de neret que formen una mena de zona de transició entre l'estatge subalpí, on la vegetació és forestal, i l'alpí, on els arbres i els arbustos ja no poden viure.

UNA VEGETACIÓ TÍPICA DE L'ALTA MUNTANYA

Tot i que el circ d'Ulldeter està situat al vessant meridional del Pirineu i que es troba ja molt pròxim a la Mediterrània —que li dona un toc netament mediterrani, perceptible sobretot en una menor exuberància de la vegetació i en una sequera estival que es manifesta molts anys amb un enrossiment dels prats alpins cap al pic de l'estiu—, la vegetació que hi veiem és ben típica de l'alta muntanya.

En el mapa de vegetació del circ d'Ulldeter que presentem, confeccionat durant l'any 1996, podem apreciar la situació i l'extensió de les grans forma-

cions vegetals i també dels principals tipus de vegetació de l'alta muntanya.

El **bosc de pi negre** ocupa la part baixa de la vall i cobreix bona part del puig dels Lladres, fins al cim, i s'enfila fins a 2.450 m, sota el pic de la Dona, i a més de 2.500 m, sota el coll de la Ganta, a la veïna coma de Morenç.

Aquest bosc porta un sotabosc de neret i nabiu, als vessants N, coberts de neu durant molts mesos l'any, i de ginebró (*Juniperus communis* ssp. *nana*), arbust més termòfil, als vessants S.

Una gran part dels vessants del puig dels Lladres està coberta pels matollars. Es tracta de **matollars de neret i nabiu** als vessants obacs, amb neret (*Rhododendron ferrugineum*), nabiu (*Vaccinium myrtillus*), el nabiu uliginós (*Vaccinium uliginosum*), el roser alpí (*Rosa pendulina*), *Homogyne alpina*, etc., i **matollars de bàlec i ginebró** als vessants solells més càlids, amb el bàlec (*Genista balansae*), el ginebró (*Juniperus communis* ssp. *nana*), la boixerola (*Arctostaphylos uva-ursi*), la cornera (*Cotoneaster integerrima*), la bruguerola (*Calluna vulgaris*), etc.

També trobem altres indrets coberts per una **landa subalpina de bruguerola**, que té un aspecte de landa rasa amb bruguerola (*Calluna vulgaris*), pota de gat (*Antennaria dioica*), *Alchemilla saxatilis*, *Jasione crispa*. Aquesta landa que sembla ocupar indrets on el bosc va ser eliminat per a guanyar terreny de pastura, ara sovint es troba envellida i amb nombrosos espais buits entre les

mates, moltes de les quals s'han mort.

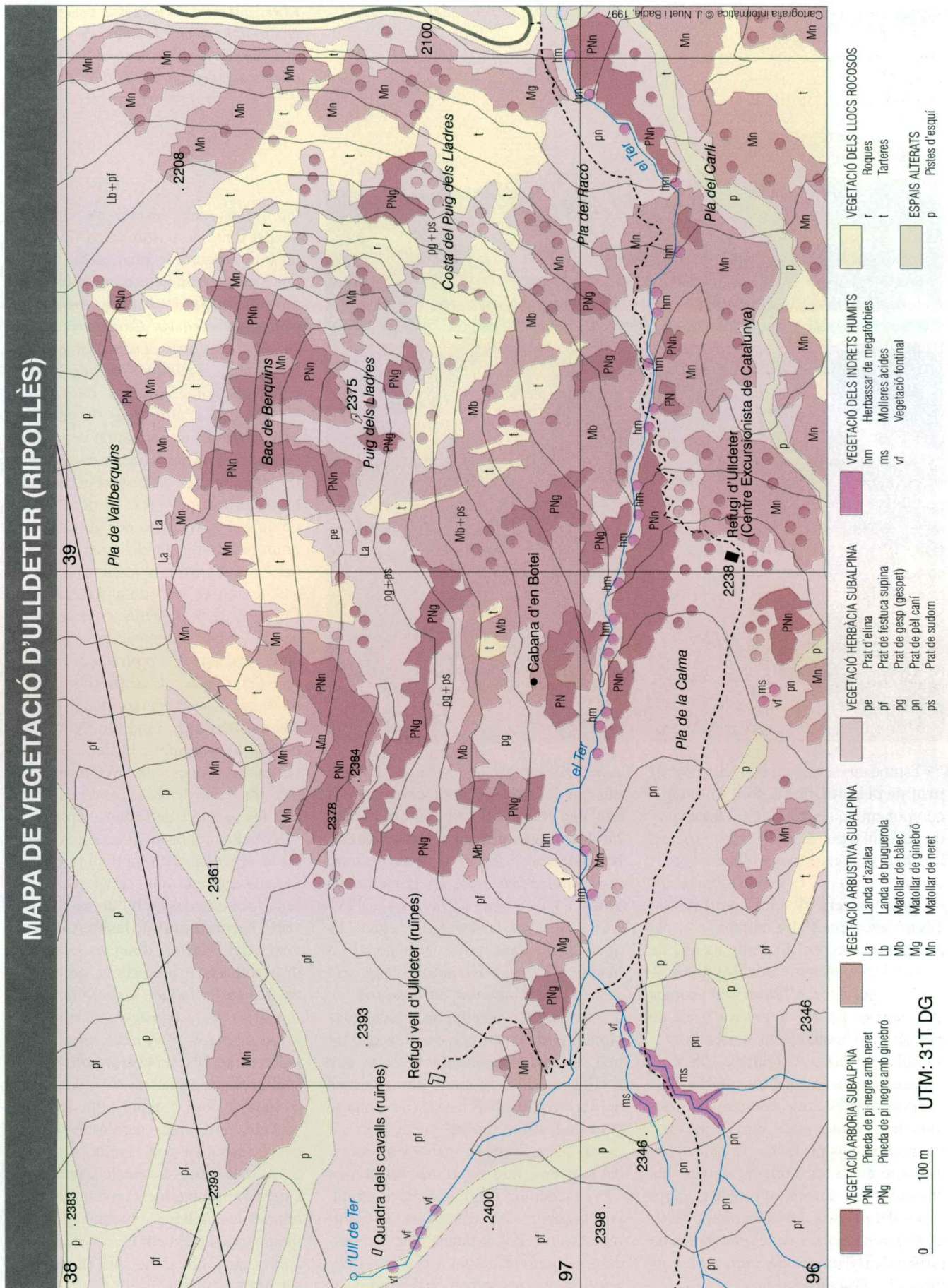
Sobre els sòls humits, rics en matèria orgànica, sobretot a les ribes del Ter, s'hi fan els **herbassars de megafòrbies**, formats per unes quantes herbes altes i sucoses amb grans fulles, com l'adenostil (*Adenostyles alliariae*), el salsufraquí (*Peucedanum ostrutium*), la tora blava (*Aconitum napellus*), planta mortal, entre altres.

Els prats que podem veure a la part baixa del circ d'Ulldeter i en concret prop del refugi d'Ulldeter, són el prat de sudorn i el prat de gesp que tenen una bona representació als vessants del puig dels Lladres orientats al S i al SE, aquest prat que generalment es presenta esglaonat en mitges llunes, per efecte del lliscament produït per l'acció del glaç i el desglaç (solifluxió).

El **prat de sudorn** arrela en indrets arrecerats sobre sòls profunds, que retenen força aigua, i no s'asseca gaire a l'estiu. Porta, a més del sudorn (*Festuca paniculata*), gramínia que forma motes de fulles llargues grisoses, la pulsatilla groga (*Anemone alpina* ssp. *apiifolia*), *Pedicularis comosa*, *Hypochoeris maculata*.

El **prat de gesp o gespet** també arrela en indrets arrecerats molt secs a l'estiu. A més del gespet, que forma mates de fulles verdes, endurides i punxoses, esglaonades en el vessant, hi trobem el carraspic sempreverd (*Iberis sempervirens*), el serpol (*Thymus serpyllum*), *Campanula scheuchzeri*, *Jasione perennis*...

MAPA DE VEGETACIÓ D'ULLDETER (RIPOLLÈS)





El vessant nord del puig dels Lladres. Hi distingim la pineda de pi negre, els matollars de neret, les tarteres i el prat d'elina dalt del coll. Foto: J. Nuet.

També ens serà fàcil de reconèixer el **prat de pèl caní**, que té com a principal component aquesta gramínia anomenada pèl caní o pèl de ca (*Nardus stricta*), i es troba en els indrets planers i a les clotades, on la neu es manté força temps i a la primavera el sòl és molt humit. Tanmateix, dins l'alta muntanya el pèl caní és present en diferents menes de prats relacionats entre ells. De tota manera, aquí al circ d'Ulldeter són visibles dues menes de prat de pèl caní, una de més seca en la qual es fa, a més, la bruguera (*Calluna vulgaris*), diferents *Luzula*, la pota de gat (*Antennaria dioica*) o la regalèssia de muntanya (*Trifolium montanum*), i una altra de més humida, que sovint fa de vegetació de transició entre les molles àcides i els prats normals. En aquest prat hi trobem, a més del pèl caní, el selí pirinenc (*Selinum pyrenaicum*), l'endèmica genciana pirinenca (*Gentiana pyrenaica*), la tormentil·la (*Potentilla erecta*).

En els indrets de l'estatge alpi que queden desprotegits de la coberta de la neu per efecte del torb, hi arrelen les **landes rases d'azalea procumbent**, formades per l'azalea o herba pedrera (*Loiseleuria procumbens*), el nabiu uliginós (*Vaccinium uliginosum*), l'eufràsia (*Euphrasia minima*), alguns líquens fàcils de distingir: el líquen d'Islàndia (*Cetraria islandica*), *Cetraria juniperina* i *Tamnolia vermicularis*.

Dins de les comunitats pradenques alpines podem distingir-ne dues que tenen una bona representació en el circ d'Ulldeter, com en molts altres indrets del Pirineu. Les més esteses són la **pastura de festuca supina** que es fa en els espais planers que es mantenen coberts de neu una mitjana d'uns set mesos l'any i tenen un sòl mitjanament humit. Arrela sobre sòls profunds on es va acumulant matèria orgànica que es descompon amb dificultat a causa del clima fred que no permet la descomposi-

ció ràpida dels residus vegetals. En aquest tipus de pastura rasa hi trobem un bon nombre de plantes, d'entre les quals destaquem la festuca supina (*Festuca airoides*), *Pedicularis pyrenaica*, *Minuartia recurva*, *Carex ericetorum*, *Erigeron uniflorus*, *Luzula lutea*, *Luzula spicata*, *Gentiana acaulis*, *Oreochloa disticha*, *Armeria maritima*, i moltes més. L'altre tipus de prat és el **prat d'elina**, una comunitat vegetal que es caracteritza per la seva resistència a les temperatures baixes, a l'eixut i també a l'erosió pel vent. El nom d'elina prové del nom antic del gènere de la gramínia dominant del prat: *Kobresia* (=Elina). Es troba a les crestes i a les carenes on el vent escombra la neu a l'hivern i el prat queda sense protecció contra les baixes temperatures. Un punt en el qual està ben representat és la carena del puig dels Lladres, sobre roques marbrades. Els inventaris que hi hem fet ens mostren que, a més de l'elina (*Kobresia myosuroides*), hi ha *Antennaria carpatica*, *Polygonum viviparum*, i altres plantes de les landes rases d'azalea i de les pastures de festuca supina.

A l'alta muntanya hi ha altres indrets on la vegetació està molt condicionada per uns ambients molt concrets. Així tenim, relacionades amb l'aigua i els sòls xops, la **comunitat de les fonts i de les vores dels rierols**, d'aigües lentes que recorren entre les pedres, en la qual destaquen *Epilobium alsinifolium*, *Caltha palustris*, *Saxifraga stellaris*, *Saxifraga aizoides*, *Pinguicula grandiflora* i diferents molses, i la **comunitat de les molles** que es fan en sòls plans completament xops d'aigua i que tenen un aspecte verd intens només espurnejat per les espigues dels càrex. A les molles més àcides l'espècie dominant és *Carex nigra* juntament amb *Carex echinata*. A les molles s'hi fan algunes orquídies, especialment *Dactylorhiza maculata* ssp. *maculata*, que acostuma a ser força freqüent.

El bosc de pi negre esclarissat de la carena del puig dels Lladres. Al fons veiem el puig de Bastiments. Foto: J. Nuet.

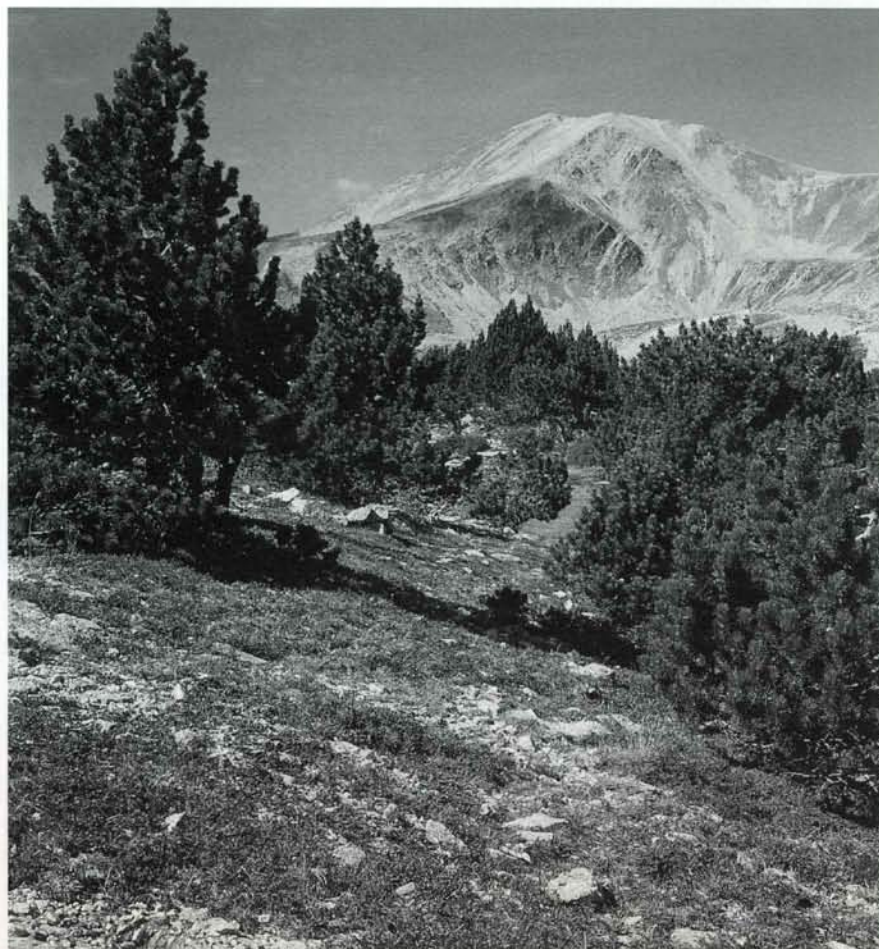
Relacionades amb les roques, tenim algunes comunitats no gaire fàcils de veure perquè es fan en indrets difícils de recórrer. Es tracta de la **comunitat de les roques àcides**, en la qual trobem *Primula latifolia*, *Saxifraga pubescens* ssp. *pubescens*, *Androsace vandellii*, *Draba dubia*, de les **comunitats de les tarteres**, que tenen una gran importància a les tarteres del Gra de Fajol, amb algunes plantes característiques, com l'herba blanca (*Senecio leucophyllus*), *Doronicum grandiflorum*, el ranuncle de pedrusca (*Ranunculus parnassifolius*) i la **comunitat dels caos de rocs**, en la qual –enmig dels espai entre els blocs– es refugien diferents falgueres, com *Cryptogramma crista* o *Polystichum lonchitis*.

LA CONSERVACIÓ DE LA NATURA A LA CAPÇALERA DEL RIU TER

Els circs d'Ulldeter i de Morenç tenen un valor paisatgístic d'indubtable interès, sobretot pensant que formen part d'un territori força extens –que des de la collada de Toses arriba fins al coll d'Ares i el Canigó– en el qual no hi ha hagut alteracions importants que modifiquessin els valors naturals, llevat de l'estació d'esquí Vallter 2000.

La instal·lació d'aquesta estació d'esquí, inaugurada l'any 1975, va comportar un gran trasbals per al paisatge i els sistemes naturals de la coma de Morenç i també d'una part de la coma d'Ulldeter, sobretot pel moviment de terres per a allisar el terreny i fer les pistes, tot plegat fet d'una manera molt barroera, sense la mínima sensibilitat per l'entorn natural exigible a qualsevol empresari, i més si és del país.

Aquests moviments de terres han malmès grans extensions que no es regeneren pas fàcilment, sobretot a causa



del terreny pedregós sense gaire terra fina.

Per altra banda, la carretera d'accés també ha destruït bonics indrets, com el prat que hi havia sobre el pla d'Hospitalets, que la carretera ha desfet en les ziga-zagues que fa per a guanyar altitud. Val a dir que aquesta carretera, construïda en gran part sobre dipòsits morrènics, tindrà sempre problemes perquè els talussos, molt drets, s'aniran esllavissant sempre.

També s'han fet altres disbarats, que poden portar conseqüències greus, com ara construir dues edificacions, el refugi Pastuira i la casa de la Creu Roja, en la vertical d'un corredor d'allaus, amb el resultat que totes dues edificacions van sofrir desperfectes per la baixada d'una allau l'hivern de 1996.

El manteniment d'un entorn natural acceptable passa per evitar l'expansió de l'estació d'esquí, dels seus serveis i de la superfície de pistes.

Fora bo per a millorar una mica l'aspecte visual, ajudar a recuperar les zones més malmeses replantant amb molta

cura i evitant més moviments de terres.

Normalment les estacions d'esquí estan només pensades per a l'esquí. A l'hivern la neu ho cobreix tot, incloent-hi les destrosses, però a l'estiu tot queda al descobert i el valor paisatgístic ja no és el que era: la utilització excursionista i turística se'n ressent greument.

La capçalera del riu Ter està inclosa, juntament amb les capçaleres del Freser i del riu de Núria, en el Pla d'Espais d'Interès Natural (PEIN), menys els enclavats del Santuari de Núria i de l'estació d'esquí Vallter 2000.

BIBLIOGRAFIA

L. BIRBA, 1972. *La Vall de Camprodon*. Barcelona.

A. ROSELL, J. NUET i J. M. PANAREDA, 1989. *Notes sobre la flora del circ d'Ulldeter (Ripollès)*. XXVII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, Sant Joan de les Abadesses, 23 i 24 d'octubre, pàgs. 223-230. CIT, Sant Joan de les Abadesses.

La farga catalana. Objecte de recerca i motiu literari

Estanislau Tomàs i Morera

L'obtenció del ferro s'efectuava, des d'èpoques remotes, per mitjà del sistema de reducció directa, en el qual s'ob-

tenia, a partir del mineral (*mena*), amb una sola operació, una massa esponjosa de ferro sòlid (*masser*) apte per a ésser

forjat. Això es feia introduint la mena en un forn, juntament amb carbó de llenya, el qual se sotmetia a una combustió intensa, activada per un corrent d'aire que s'introduïa al forn per mitjà d'una tovera. L'òxid de carboni produït en la combustió reduïa el mineral deixant lliure el metall.

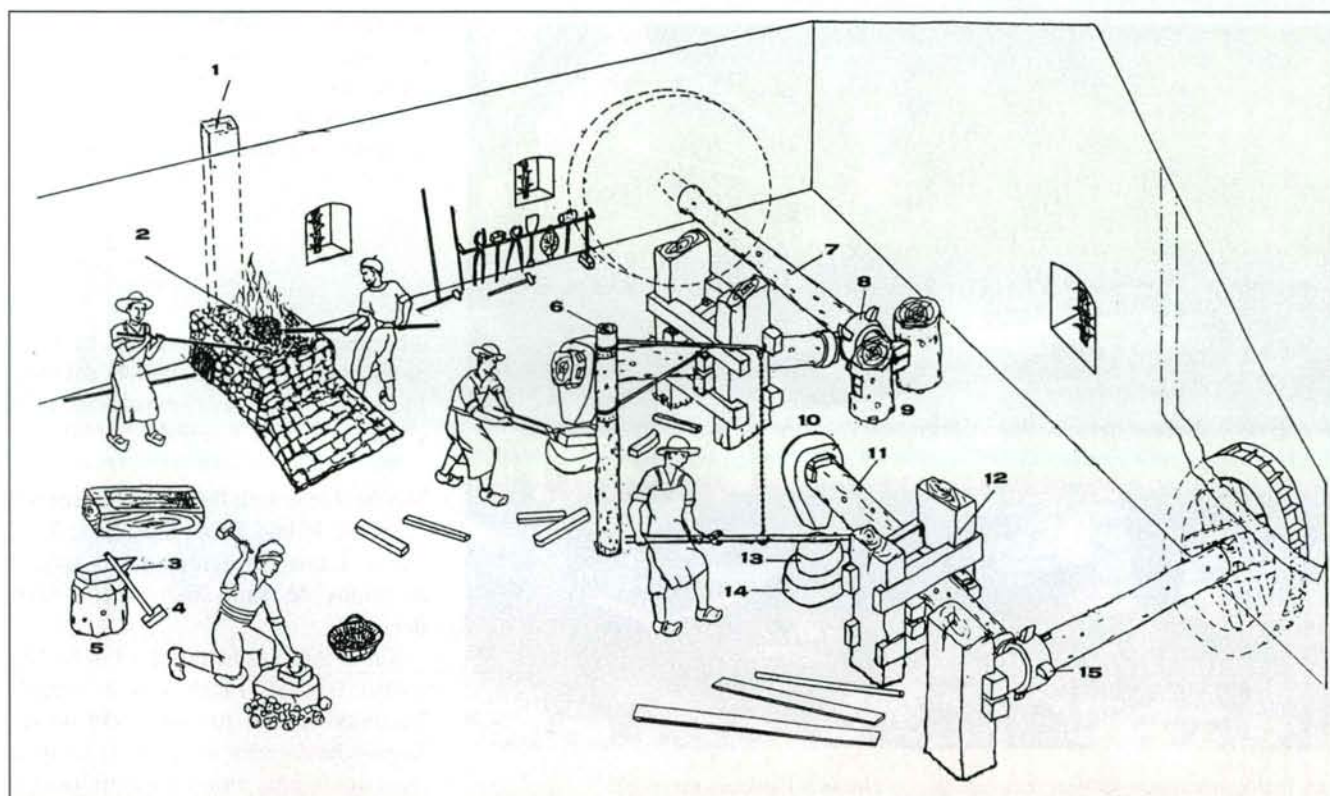
Els orígens de la indústria del ferro a Catalunya són incerts. S'inicia a l'època prehistòrica, amb l'arribada d'una tecnologia que procedeix de l'Orient Mitjà i de l'Europa central. Existeixen vestigis de l'època romana i al llarg de l'Edat Mitjana són cada cop més abundants les notícies documentals sobre la mineria i la indústria siderúrgica. Se sap que, ja en el segle ix, la mitra d'Urgell cobrava un delme sobre les produccions de ferro d'Andorra i del Pallars. En aquella llunyana època els establiments on es produïa la reducció del mineral de ferro i es forjava el metall obtingut ja s'anomenaven *fàbregues* o *fargues*. També es troba en la documentació la denominació *molina ferri* a partir del moment en què es comença a utilitzar l'energia hidràulica per a moure els grans martells o *martinets*, mitjançant les rodes de pales.

Les fargues s'instal·laven prop dels *meners* d'on s'extreia el mineral i no lluny dels boscos d'on s'obtenia el carbó. Algunes es trobaven a gran altitud en zones de muntanya com és ara el Pallars Sobirà i els vessants del Canigó, on el mineral era abundant. Quan començà a aplicar-se la roda hidràulica les fargues hagueren de construir-se al costat dels cursos d'aigua (rius i rierols) encara que quedessin allunyades dels *meners* i el transport del mineral resultés més costós.

Hi hagué nombroses fargues, a l'Edat Mitjana, al Pirineu i a molts altres indrets de Catalunya. A les darreries del segle xv, en canvi, sembla que el nombre de fargues i la producció de ferro havien disminuït i s'havia d'importar ferro de l'estranger. No obstant



Aquest mall és instal·lat davant de la Casa de la Vall de Andorra la Vella, i procedeix de la farga Rossell.
Foto: Estanislau Tomàs.



això, hi ha un manuscrit del 1600, del jesuïta Pere Gil, on aquest autor pondera l'abundància de ferro del Pirineu i la importància a Catalunya de la indústria siderúrgica i dels productes fets de ferro, i on fa constar que «no sols lo ferro que de ditas minas se trau basta per a Cathaluña: pero sobra en grandissima quantitat d'excés y per esta causa se aporta ferro de Cathaluña per mar ad naus y altres veyxells à Valencia y à Castella; à les Islas de Iviça, Menorca, Mallorca, Cerdeña, Sicilia, Malta; Costa de França, y casi tota à tota la costa de Italia».

Les fargues evolucionaren amb el temps, en la seva estructura i en la manera de treballar, i milloraren la qualitat del seu producte. La difusió que tingué el mètode i el reconeixement de la qualitat del ferro obtingut feren que, en algun moment del segle XVIII, o potser abans, hom comencés a parlar del mètode català, tant a Europa com a Amèrica. Pel que respecta al continent americà, les primeres instal·lacions siderúrgiques, segons molts historiadors, eren similars a les fargues dels Pirineus o tenien el seu origen en la seva tecnologia. I així trobem en la literatura les expressions «farga a la catalana», «forn català», «mètode català», etc.

Les fargues, en els últims segles, foren font de riquesa per als habitants d'algunes comarques del Pirineu i crearen molts llocs de treball, ja que, a més dels fargaires, donaven ocupació a minaires, llenyataires, carboners i tragners. En el *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* de 1897 es parla que, a la zona de la vall Ferrera, la indústria del ferro donava feina a més de sis-cents homes i set-centes cavalleries.

Les fargues continuaren treballant fins ben entrat el segle XIX als dos vessants del Pirineu, si bé no pogueren competir amb les elevades produccions dels forns alts i les modernes tecnologies desenvolupades en aquella època per a la fabricació de l'acer.

A la fi del segle XIX totes les fargues havien deixat de treballar i romanien abandonades. Començà aleshores un procés, més o menys ràpid, de destrucció, degut a l'acció dels elements (riuedes, desplaçaments de terres) i als efectes destructors de l'activitat humana. Les obres i instal·lacions (forns, martinets, edificis d'aixopluc i magatzems) han desaparegut del paisatge en la major part dels casos, cobertes per terrenys d'al·livi i per la vegetació. Queden restes de murs, vestigis de les sèquies que portaven l'aigua, algun mall i, so-

Representació del treball en una farga.

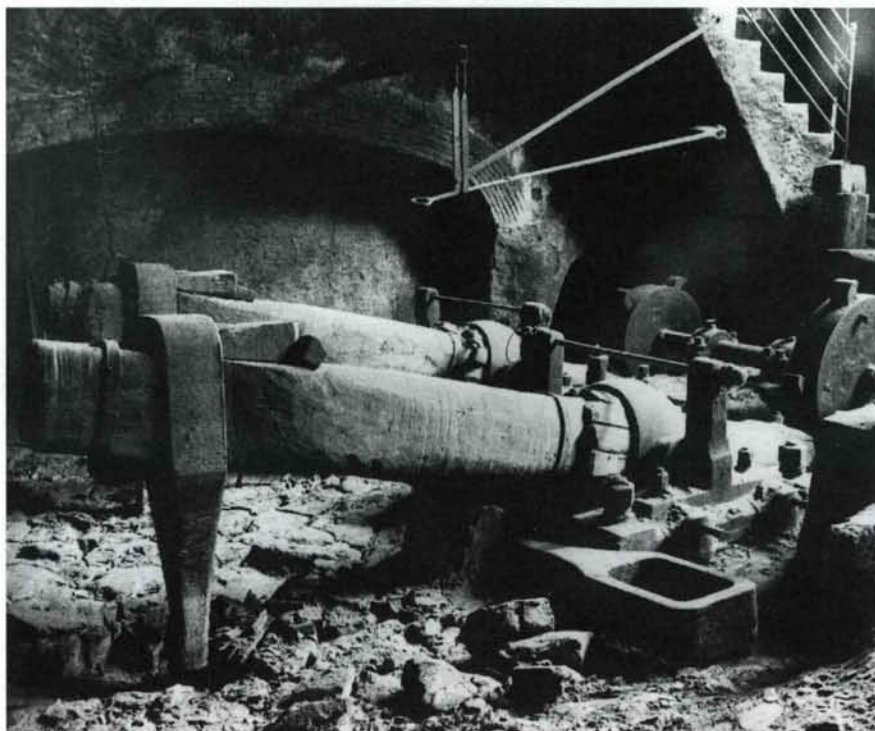
La trompa (1); masser (2); enclusa (3); mall (4); socó (5); cabria (6); calaibre (7); bota (8); socs (9); mall (10); mànec (11); soqueria (12); demet (13); dema (14); palma (15). Dibuix: Del llibre, Fargues, de Joaquim Mateu i Sobirà.

bretot, restes d'escòries i de mineral, amuntegades o disperses.

Les úniques fargues de Catalunya que encara conserven la seva estructura i els seus elements de producció són la de Ripoll, que en els últims temps va ésser utilitzada per a fabricar caldereria d'aram, i la de Banyoles que, segons sembla, ja des del seu establiment, fou utilitzada sempre per a treballar l'aram, però que posseïa i emprava unes instal·lacions anàlogues a les de les fargues de ferro.

LA FARGA EN LA MEMÒRIA

La memòria de les fargues perdura en molts topònims (riera de la Farga; la Farga de Moles, coll de la Fabregada...)



A la farga Palau, de Ripoll, encara s'hi pot veure l'estructura bàsica de producció; amb la de Banyoles, és la que actualment es conserva en més bon estat a Catalunya. Foto: Estanislau Tomàs.

i en la documentació dels arxius i els llibres de comptabilitat conservats pels descendents d'alguns fargaires.

Sobre el funcionament de les fargues hi ha descripcions tècniques a partir del segle XVIII, i les més completes són les que realitzaren els francesos François i Richard el segle XIX, els quals havien vist treballar i havien estudiat les fargues de l'Arieja.

L'any 1930 els enginyers Antoni Gallardo i Garriga i Santiago Rubió i Tudurí publicaren un llibret monogràfic *La Farga Catalana*, amb què pretenien salvar de l'oblit i iniciar una història de la farga, per a la qual recolliren dades disperses de fonts bibliogràfiques i documentals, i també —diuen en el preàmbul— «dades verbals d'algun testimoni que ha vist el treball...».

Avui, aquests testimonis verbals del treball de les fargues ja no existeixen i, per a aprofundir el coneixement d'aquesta antiga indústria que porta el nom de «catalana», cal recórrer a rellegir la bibliografia existent, a furgar en els arxius o a emprendre excavacions arqueològiques. Aquestes podrien, tal volta, proporcionar troballes importants en els llocs on les antigues fargues quedaren soterrades, troballes que ja s'han produït en algun treball directament orientat a la recerca arqueològica i en alguna excavació realitzada per motius

aliens a l'interès científic.

Aquests últims anys hi ha hagut un reviscolament de l'interès per les fargues i s'han publicat articles i llibres. També s'han llegit algunes tesis doctorals sobre el tema. El mes de setembre de 1993 se celebrà a Ripoll un Simposi Internacional sobre la Farga Catalana al qual assistiren especialistes de 18 països i s'hi presentaren 49 comunicacions, una bona part d'elles directament referides a l'estudi del mètode català. En aquest Simposi es va fer patent que el tema de la farga catalana desperta força interès, tant dins com fora de Catalunya i també que hi ha encara molta tasca a fer per a conèixer millor els diversos aspectes del tema: tècnic, metal·lúrgic, econòmic, històric, social, ecològic, etc.

LA FARGA EN LA TRADICIÓ

A l'entorn de les fargues sorgiren en el passat històries i tradicions, algunes de les quals han estat recollides per escriptors i poetes.

Per exemple, entre les llegendes del Vallespir hi ha la que Mossèn Cinto inclou en el Cant V del poema *Canigó*, referent a Sant Guillem de Combret. Segons aquesta llegenda, sant Guillem demana ferro a uns fargaires per a fer-se

una campana. Aquells li diuen, en to de mofa, que agafi el ferro bullent del forn. El Sant ho fa i modela amb els dits, com si fos argila, una campana de ferro.

Recordem també la «Cançó de Mestre Jan», amb lletra del folklorista Francesc Pelagi Briz i música de Joan Altisent, que fa referència a un fargaire famós de Sant Joan de les Abadesses.

En el llibre esmentat, *La Farga Catalana*, Gallardo i Rubió fan esment de l'activitat que el funcionament de les fargues havia creat en les valls pirinenques i evoquen, amb exaltació romàntica, «l'antic tragí de tot un poble arrancant el metall del sí de la terra, les resplendors dels focs en les nits inquietes, l'etern repic de martinets i malls en el concert grandios de la naturalesa».

Aquest «tragí de tot un poble» l'ha fet també reviure l'escriptor Joan Lluís en *Històries i llegendes del Pallars*, quan descriu una visita imaginada a la farga de Romadriu.

I, per acabar aquesta breu ressenya, transcriurem els versos amb què finalitza un sonet titulat «La farga de Lech». És un sonet compost per un poeta del Conflent que ha sabut exposar bellament, en diferents composicions, els records que ha recollit sobre l'activitat siderúrgica que, durant segles, es desenvolupà en el Canigó. Els versos, traduïts del francès, vénen a dir:

«...Mentre que amb grans cops sords, que alteraven la vall,
batia el martinet, com un cor infernal,
i uns èmuls de Vulcà, sota un sostre fumat,
en el forn resplendent feien néixer el metall».

Alain Taurinya.
Vallestàvia, Conflent

XXXIX Ral·li de muntanya en esquís Gra de Fajol - pic de l'Infern

Antoni Massagué i Palau

Enguany el Ral·li ha recuperat l'itinerari de les valls de Coma de Vaca i Ulldeter, dissenyat per a l'edició de fa dos anys, en què, per manca de neu, es va haver de canviar de zona i finalment suspendre'l per falta d'inscripcions.

El Ral·li ha esdevingut una prova social del Centre Excursionista de Catalunya, tot i que és oberta a tots els clubs, on es presenten dos itineraris. L'itinerari llarg està dissenyat de manera que el recorregut esdevingui exigent i amb un cert grau de dificultat, mentre que el curt està dirigit a aquelles persones que simplement volen gaudir d'una jornada d'esquí fugint del brogit de la competició.

L'itinerari. El matí de dissabte ens dona la benvinguda amb un fort vent que no ens deixa ni sortir del refugi d'Ulldeter; per tant, ens veiem obligats a suspendre l'etapa fent únicament una petita pujada neutralitzada fins al refugi, on els equips passaran tot el dia. Aquest fet ens fa replantejar l'itinerari del diumenge i ens decidim a fer un petit compendi de les dues jornades previstes. La previsió per a demà és esperançadora i diu que el vent afluixarà; així ho esperem tots plegats.

Són dos quarts de sis del matí del diumenge i els que hem de fer de control no ho veiem gaire clar: el vent segueix bufant d'allò més. Sortim cap als

punts de control fent cas de la previsió i a mig matí som recompensats amb un dia esplèndid i sense vent. La sortida dels equips es dona al refugi a tres quarts de vuit per a pujar en primer lloc el pic de Bastiments, d'aquí carenejar fins al pic de la Vaca passant pel pic del Freser i el pic de l'Infern, davallar per la coma de Vaca fins al refugi Manelic, tornar a posar pells per a remuntar la coma del Freser fins al Gra de Fajol i de retorn al refugi, on hi ha instal·lada l'arribada: 1.700 metres de desnivell i cinc cims. L'itinerari curt queda reduït al pic de Bastiments i Gra de Fajol, fent un total de 900 metres de desnivell.

La cloenda. L'àpat de cloenda es va fer a l'Hotel La Coma de Setcases, on

després d'un bon dinar es van repartir els guardons als participants. Tothom s'endugué jerseis, revistes i un dels molts obsequis cedits pels nombrosos col·laboradors i, per què no?, un bon record d'una intensa jornada d'esquí. El president de la Secció de Muntanya donà les gràcies a tots els participants i controls que van fer possible el XXXIX Ral·li de muntanya en esquís.

La propera edició. Aprofitem per a anunciar-vos que l'any vinent el Ral·li arriba a la XL edició i que tindrà lloc el primer cap de setmana després de Setmana Santa a la zona de la Maladeta.

LA CLASSIFICACIÓ

Itinerari llarg:

- 1r. Josep Castellet i Sergi López.
- 2n. Xavi Llanos i Joan Robira.
- 3r. Josep Lluís Moreno i Xavier Gener.
- 4t. Quim Carreres i Israel Roca.
- 5è. Úrsula Willius i Jordi Matias.

Itinerari curt:

- 1r. Sergi Masip i Atanasi Jornet.
- 2n. Jordi Calbo i Xavi Alsina.
- 3r. Joan Quintana i Francesc Xivas.
- 4t. Òscar Andreu i Marta Balbot.
- 5è. Maria Pradi i Manel Uceda.
- 6è. Oriol Rumeda i Montse Molano.
- 7è. Albert Pujol i Albert Orto.
- 8è. Elisabet Clapés i Xavier Pons.
- 9è. Jaume Brasó i Sílvia Ibáñez.

1r. equip veterà:

Úrsula Willius i Jordi Matias.

1r. equip mixt:

Úrsula Willius i Jordi Matias.



El pic de Bastiments i el pic del Freser des del pic de l'Infern. Foto: A. Massagué.

Seminari UIAA «Valors humans i socials de l'alpinisme i l'escalada» París, 26 d'abril de 1997

Miquel Rafa

Resum elaborat per Alan Blackshaw, responsable del Grup de Treball sobre Accés i Conservació.

Aquest ha estat el primer seminari dels quatre previstos pel grup de treball sobre Accés i Conservació. Amb una participació reduïda i seleccionada, distingits acadèmics de França, Alemanya i l'Índia van preparar unes ponències, que foren distribuïdes prèviament. Cada una d'elles es va discutir en detall durant el seminari. L'objectiu del seminari era proporcionar uns fonaments per als membres de la UIAA perquè estiguin en condicions de presentar arguments sòlids, basats en opinions d'experts independents, que destaquin els valors humans i socials de l'alpinisme i l'escalada. Es preveu la publicació íntegra de totes les ponències i discussions.

A continuació s'exposa un breu resum dels punts clau subratllats pels ponents i algunes de les conclusions aportades pel president de la UIAA, Ian Mac Naught Davis al final de l'acte:

«Creiem que l'Alpinisme és un "esport de llibertat" amb destacables valors humans i socials, que és important mantenir per a la societat. Hem estat discutint aquest tema amb els nostres distingits convidats, que són, en general, persones que no han practicat l'escalada o l'alpinisme».

Primerament, què entenem per «esport de llibertat»?

- No té regles formals, només formes acceptables de comportament, amb un elevat contingut ètic.
- Es pot practicar quan es vulgui, en totes les estacions de l'any.
- Es practica en plena natura, exposat a

les inclemències del temps, i el seu camp d'activitat és il·limitat.

- És obert a qualsevol persona, de qualsevol edat, raça o sexe, en qualsevol lloc i en qualsevol moment.

- Té un ventall obert de possibilitats i experiències diverses, des del gel fins als deserts, des de lloses fins a sobreploms, en granits, calcàries o gresos, en mal temps o en bonança, de dia o de nit.

- És un complet ventall d'experiències, amb una elecció lliure de companys.

Professor Philippe Bourdeau (Institut de Geografia Alpina, Universitat J. Fourier de Grenoble): «Els esports de muntanya constitueixen un innegable valor afegit, culturalment, social i territorial, a la condició humana. Una naturalesa que també comparteixen, per descomptat, amb altres pràctiques en els camps del lleure, literatura i arts, per exemple».

Així, quins són els seus valors socials i humans?

- L'oportunitat de gaudir del contacte amb la natura és un ingredient essencial en el desenvolupament de cada persona.

- Cada ciutadà ha de tenir el dret d'accés a la natura, tenint en compte que fa servir aquest dret d'una manera assenyada.

- En la societat d'avui, particularment en les àrees urbanes, hi ha molta agressivitat. Això pot ser causat pel poc esforç que és necessari per a obtenir plaer o excitació (mirar la TV, conduir vehicles ràpids, consum de drogues, etc.). És el que es pot denominar una societat «aviciada». Massa esforç amb una baixa recompensa és inacceptable, però també massa poc esforç amb una elevada recompensa ens porta a la degradació. La pràctica de l'alpinisme comporta un òptim balanç entre esforç i recompensa. Així, doncs, l'alpinisme és beneficiós per a la societat.

Podem arribar a la següent conclusió: L'alpinisme i l'excursionisme són més que un dret, són una necessitat fonamental i bàsica en les pressions de la societat moderna.

Prof. Dr. von Cube (University of Heidelberg): «El plaer d'assolir una fita és una llei de la natura en la qual l'home ha interferit d'una manera boja i ignorant. El plaer d'assolir una fita significa qualitat de vida i entusiasme per la vida. L'alpinisme és un exemple sobresortint de com aquesta llei natural pot ser una realitat. Sí, l'alpinista és, de fet, un símbol real de plaer acompanyant l'assoliment».

Conservació:

- Les muntanyes són el darrer refugi d'una àmplia varietat de fenòmens naturals sense alterar. Els alpinistes obtenen el seu plaer d'escalar muntanyes i parets en estat natural. Fins i tot la textura i la sensació de la roca és important, i una petita presa trencada pot arruïnar una preciosa via. Els alpinistes estan entregats a la conservació i preservació del seu terreny d'actuació.

Prof. Jagdish Parikh (president Indo-Euro Bussiness Development Centre): «L'alpinisme proporciona moltes més contribucions a l'essència humana i a la societat que qualsevol altra activitat similar que pugui imaginar-me. És la gran universitat de la vida».

Escalada en parets artificials

- L'esport relativament nou de l'escalada esportiva en murs artificial està creixent ràpidament, a tot el món.

- Proporciona una forma poc costosa d'obtenir un exercici físic i mental per a moltes persones i també esdevé un excitant esport d'espectacle.

- Pot ser altament beneficiós per a reduir la inactivitat, particularment en àrees urbanes, la qual pot portar la gent a comportaments agressius.

- També proporciona una sensació de perill que pot ajudar a formar la personalitat, donant un nou sentit a la supervivència. Les petites caigudes en un mur artificial d'escalada són corrents, i cada una pot tenir un efecte beneficiós en el comportament.

Per finalitzar:

- Una minoria d'individus, fascinats per l'habilitat física i intel·lectual, han estat sempre una força motriu per al desenvolupament cultural.

- Per aquests motius i per a tota la humanitat en general, l'accés als espais oberts és absolutament necessari.

- Avui això sovint significa àrees de muntanya i una profunda necessitat d'accedir a les muntanyes que estimem i de preservar-les.

Prof. Roland Carbinier (Universitat d'Strasbourg): «Per resumir, la nostra lluita és essencialment una lluita per la preservació de les llibertats bàsiques».

Lluís Dupré i Cuyàs

23 setembre 1907 - 1 març 1997

Agustí Bou i Tort



La mort recent de Lluís Dupré i Cuyàs ens ha fet reviure la història del periodisme esportiu a Catalunya, durant un període de més de setanta anys.

Les seves aficions esportives comprenien un ampli ventall d'activitats, des del bàsquet i el motorisme fins al muntanyisme i l'esquí.

Aquestes darreres activitats són les que ens afecten més directament a nosaltres. Soci del Centre Excursionista de Catalunya d'ençà del 1943, juntament amb la qui després fou la seva muller, M^a Lluïsa Raventós i Carcereny, i altres familiars, participà activament en les activitats del Centre.

Però tirem una mica enrere. El 1934-1935 fou membre del Comitè Català d'Esports de la Generalitat de Catalunya. El 1945 actuà com a delegat de l'equip que la Federació Catalana envià als campionats d'Espanya d'Esquí, que se celebraren a Sierra Nevada. Una mirada atenta a aquesta foto, que reproduïm adjunta, ens revela la presència de tants i tants vells coneguts, alguns malauradament ja desapareguts. Recordem-ne alguns: Lluís Dupré, Pepeta Planes, Lluís Pedrerol, Ernest Mullor, Víctor Ivanow, Andreu Planas, Ernest Mallafré, Joan-Antoni Ragué, Jordi Monjo, Josep M. Mata, Álvaro Menéndez...

El 1948-1950 presidí la Secció d'Esquí del Centre. Recordem que el president de l'entitat d'aquell moment era Lluís de Quadras i Feliu. El 1949, com a president de la Secció d'Esquí, organitzà la II Setmana Internacional d'Es-

quí a la Molina. L'escassetat de neu obligà els organitzadors a utilitzar les pistes més altes de l'estació, però compliren el compromís i la Setmana Internacional fou un èxit.

Prèviament, el 1948 se li oferí la direcció del *Boletín de la Secció de Montaña y CADE* de la nostra entitat, publicació que substituïa l'antic Butlletí del Centre, però que, per imperatius del moment històric, es va fer en castellà. Però un altre dels imperatius era que el director havia d'ésser periodista oficial i no ho pogué acceptar, perquè encara no tenia formalitzat el títol pertinent, malgrat que, d'ençà del 1932, actuava com a tal. Com a director del *Boletín* proposà el seu company de la redacció esportiva de *La Vanguardia*, Santiago García. Posteriorment el mateix nomenament li fou ofert a la *Revista Vèrtex* i, fins a una època molt recent, hi constà com a director honorari.

Com a periodista esportiu inicià les seves activitats, el 1932, a *La Veu de Catalunya*, però el seu lloc de treball fou a *La Vanguardia*, a partir de 1940, i durant un període de 43 anys. Es pot dir que hi dedicà els esforços de tota una vida. Gràcies a ell, les seves pàgines estigueren sempre obertes a donar notícia i a fer-se ressò de les activitats del Centre.

Convé destacar que, com a periodista, participà com a corresponsal als Jocs Olímpics d'Hivern dels anys 1964 a Innsbruck (Àustria), 1968 a Grenoble (França), 1972 a Sapporo (Japó) i 1976 a Innsbruck (Àustria).

La seva tasca en pro del Centre va culminar, el 1985, amb la publicació del llibre *Esports de neu a Catalunya*, amb motiu del 75è. aniversari de la creació de la Secció d'Esports de Muntanya a dins del Centre. Margarida Cardona de Puntís hi explica la història i l'evolució de l'esquí a casa nostra i Lluís Dupré hi parla de l'esquí de competició. Me'n dedica un exemplar fent-hi constar: «A Agustí Bou, que va prendre el relleu de la Secció d'Esquí per esdevenir un digne president».

No cal dir que aquesta activitat li comportà nombrosos reconeixements. El novembre del 1966, amb motiu del 90è. aniversari del Centre, fou homenatjat junt amb altres socis, per la seva tasca constant i esforçada. Aquests socis foren: Agustí Jolis i M. Antònia Simó, Josep M. Guilerà, Josep Iglésies, Artur Llorens i Opisso, Andreu Mercé i Varela i el mateix Lluís Dupré.

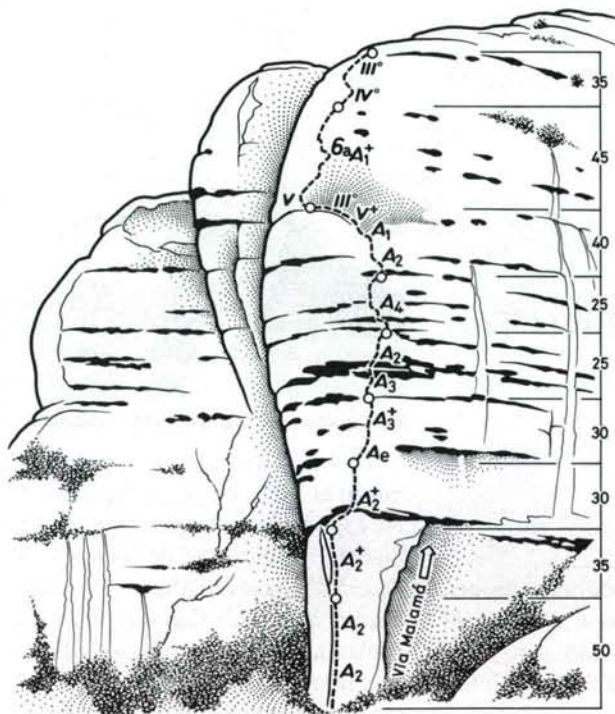
La Generalitat de Catalunya li atorgà el títol de «Forjador de la història esportiva de Catalunya».

Malgrat els anys seguí la seva activitat professional i el seu amor pel Centre. Com a mostra d'aquest amor fem constar que el trobem en la relació dels socis subscriptors del llibre *Centre Excursionista de Catalunya - 120 anys d'història. 1876-1996*. Quan morí n'estava acabant la lectura detallada.

També el trobarem, junt amb la seva muller, al sopar que, amb motiu de la commemoració del 120è. aniversari de la fundació del Centre se celebrà el passat 26 de novembre de 1996. Malgrat la seva edat, vuitanta-nou anys, i el seu delicat estat de salut —només li quedaven tres mesos de vida—, ens volgué acompanyar.

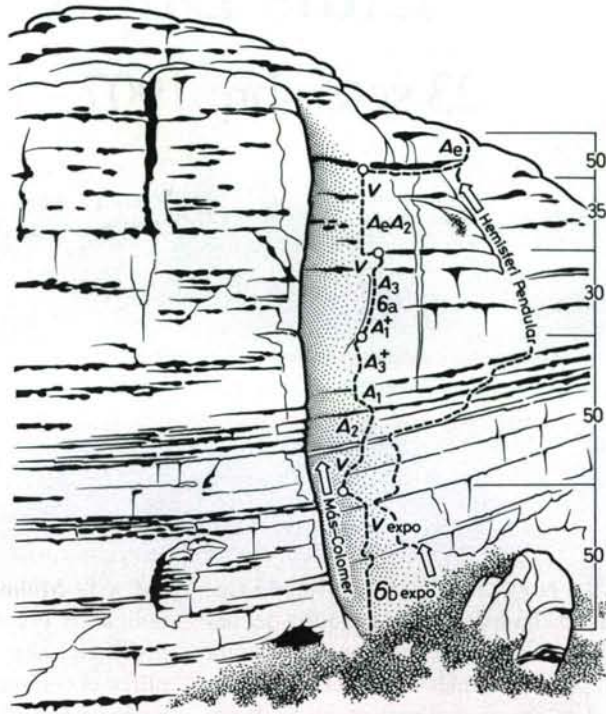
Descansi en pau.

PORTS DE BESEIT (Roques de Benet)



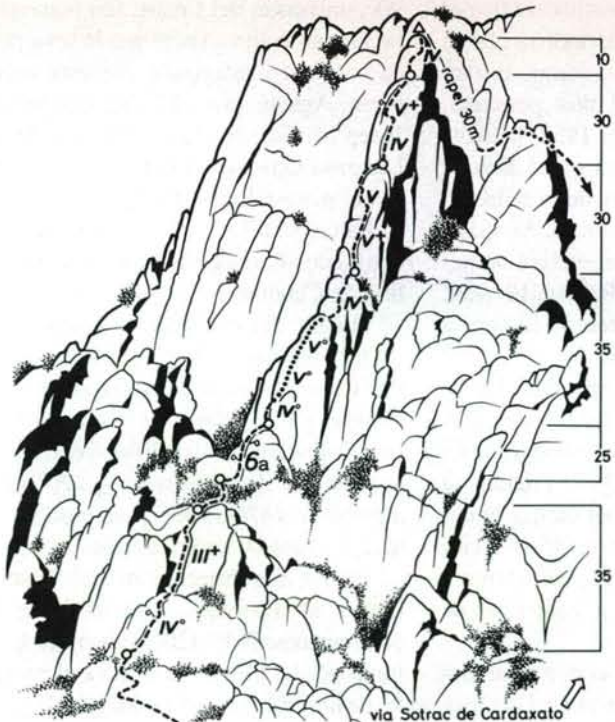
• Via «Mar de Ganxets» (315 m, ED/A4), 1ª asc.: 6-I-96, per Albert Salvadó i Kike Ortuño. Material: 30 pitons variats, 15 ploms, tascons, falquetes i ganxos diversos.

PORTS DE BESEIT (Roques de Benet)



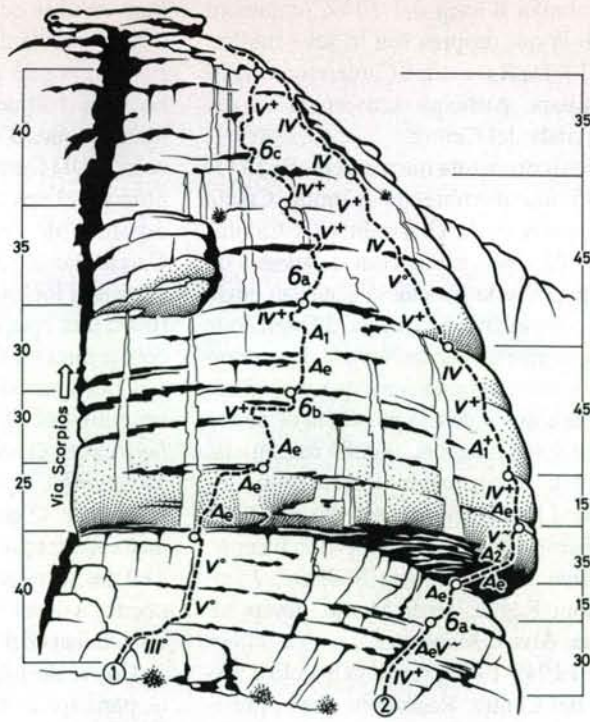
- Via «Glorias» (165 m, ED/A₃+), 1ª asc.: 9-X-96, per Kike Ortuño i Àlex Estela. Material: 10 pitons variats, 3 pitonisses, 3 ploms, ganxos i 2 plaquetes recuperables.

MAESTRAT (Órgano de Montoro)



• Via «Tiba Murtrò» (160 m, MD¹), 1^a asc.: 2-IX-96, per Miquel Alegre i Joan Rovira. Material: 8 pitons variats, joc de tascons i joc de *friends* mitjans.

PORTS DE BESEIT (Moles del Don)



⊙ Via «Metropolis» (200 m, ED/A₂), 1ª asc.: 23-III-97, per J. Artigas i I. Manzaneres. Material: algun tascó mitjà.

SERRAT D'ODÈN (Canadla)

The map illustrates the geological structure of Serrat d'Odèn. Key features include:

- Stratigraphy:** Horizontal layers representing different geological formations.
- Faulting:** Indicated by dashed lines and labels such as V⁺, V⁻, Vⁱ, V^v, Vⁿ, V^o, V^e, V^r, V^s, V^t, V^m, V^p, V^d, V^f, V^g, V^h, V^j, V^k, V^l, V^m, Vⁿ, V^o, V^p, V^q, V^r, V^s, V^t, V^u, V^v, V^w, V^x, V^y, V^z.
- Specific Features:**
 - Atlantia:** A shaded area on the left side.
 - Victimes del 92:** A vertical feature labeled "Victimes del 92".
 - Dimensió Aproximada:** A shaded area on the right side.
 - Tangram:** A shaded area at the bottom right.
- Elevation:** Markers at 30, 20, 35, 35, 40, and 45 meters.
- Font:** A small square symbol labeled "font" at the bottom center.

• Via «Victimes de la dimensió» (80 m, MD^a), 1ª asc.: 13-IX-96, per Axel Molas i Lluís Parcerisa. Material: joc de tascons i friend núm. 2'5. Via amb trams exposats.

MONTSEC DE RÚBIES (el Peladet)

40
50
55
45

via d'Estiu

via Blade Runner

via Jordi Juglar

via Jord

IV
V
VI
6a
IV
V
V
IV
III
V

- Via «Black Crows» (190 m, MD*), 1ª asc.: 3-IX-96, per Sergio Farré i Emili López. Material: 3 pitons, joc de tascons i *friends* mitjans.

• Via «Karambola» (200 m, MD⁺/A₃), 1^a asc.: 30-III-97, per Remi Brescó i Armand Ballart. Material: 6 pitons variats, pitons curts, falquetes, ganxos i joc de tascons cable.

ALT URGELL (tossal de l'Obaga de la Font)

• Via «Amagada» (230 m, MD⁺), 1^a asc.: 23-III-97, per Joan Jover i Remi Brescó. Material: 8 pitons variats, tascons mitjans i un joc de friends.

CRÒNICA DEL CENTRE

X CONCURS DE FOTOGRAFIA DE TEMES OBLIGATS

Tal com estava previst, el passat 20 de gener va tenir lloc el veredict de d'aquest concurs corresponent a l'apartat de «Mercats». Manuel Canals i Franch, Modest Montlleó i Espasa i Joan Sabadell i Contel actuaren de jurat. Els resultats són els següents:

Apartat blanc i negre: Foto «Col·leccionisme», d'Emili Vicente, 7,6 punts, guanyadora de l'apartat, «Cassoles», de Josep Camp, 6,3; «Testos», de Josep Basagaña, 6,3; «Saquisili», de Neus Sánchez, 6; «Patates», de Roser Bou, 4,3; «Carbasses», de Josefa Garriga, 4,3; «Enciams», de Yarló Gil, 4,3; «Verdures», d'Oriol Abram, 4; «Gelibolu», d'Àngela Riu, 4; «Flors», de Rosa Campaña, 4; «Fruites», d'Eduard Estrada, 3,6; «Calces», de Roser Romani, 3,6, i «Jerseis», d'Adela Mir, 3,6.

Apartat paper color: Foto «Pomes», de Francisco Ramia, 7,3 punts, guanyadora de l'apartat; «Mercat flotant», d'Estanislau Torres, 7; «Penjadors», d'Antoni Ollé, 7; «Otavallo», de Neus Sánchez, 6,3; «Lliris», de M. Rosa Campaña, 6,3; «Mitges», de Maria Bonet, 6; «Llibres», d'Emili Vicente, 6; «Mercats», de Roser Romani, 6; «Boqueria», de Josep Camp, 6; «Arruan», d'Àngela Riu, 5,3; «Fruites», d'Eduard Estrada, 4,6; «Vic», de Roser Bou, 4,6; «Egipte», de Josefa Garriga, 4,6; «Encants», de Josep Basagaña, 4,6; «Ninot», d'Adela Mir, 4, i «Aram», de M. Teresa Marquet, 4.

Apartat diapositives: Foto «Perú, de Dora Serra, 7,3 punts, guanyadora de l'apartat; «Boqueria», de Josep Camp, 7; «Exòtic», d'Estanislau Torres, 6,6; «Gelibolu», d'Àngela Riu, 6,3; «Tazouta», de Roser Romani, 6; «Lisboa», de M. Rosa Campaña, 5,6; «Típic», d'Eduard Estrada, 5,6; «Cistells», de Josefa Garriga, 5,6; «Nectarines», d'Oriol Abram, 5,3; «Llibres», d'Emili Vicente, 5,3; «Patates», de Roser Bou, 5; «Llibres», de Josep Basagaña, 4, i «Setmanal», d'Antoni Ollé, 3,6.

XXV CONCURS SOCIAL DE FOTOGRAFIA ARTÍSTICA EN BLANC I NEGRE

El passat dia 28 de gener es reuní a la Secció de Fotografia el jurat d'escrutini format per Dolors Aubanell, Roser Artigues i Raquel Lloveria. Efectuat el recompte de butlletes i vots atorgats pels socis visitants a l'exposició, i aplicada la puntuació corresponent, s'obtingué el resultat següent:

1r. premi: 50 punts a la fotografia núm. 63 de M. Rosa Campaña.

2n. premi: 38 punts a la fotografia núm. 43 de Conxita Riba.

3r. premi: 27 punts a la fotografia núm. 24 de Josep Basagaña.

Accèssit: 22 punts a la fotografia núm. 10 de Dora Serra.

Accèssit: 18 punts a la fotografia núm. 59 de Neus Sánchez.

Foren admeses a concurs i exposades 71 fotografies.

EL «PROCÈS CATALAN»

En morir Joan Coromines s'ha glossat la seva formidable figura com a gran català i excel·lent filòleg, també s'ha dit que participà en els «fets de Prats de Molló», com el més jove dels voluntaris, junt amb Ventura Gassol, Carner Ribalta i tants altres.

Com a acció militar l'intent fou un fracàs; tanmateix, del punt de vista polític, el «Procès

Catalan» fou una gran victòria, per l'habilitat de Maître Henry Torrès, defensor de Francesc Macià, que hi féu una brillant defensa dels drets dels pobles i de les persones.

El «Procès Catalan» tingué lloc a París els dies 20, 21 i 22 de gener de 1927, el 16 de febrer se celebrà uns opar homenatge a Macià i als seus homes.

Ara, al cap de setanta anys, hauria estat interessant retre un nou homenatge a aquells grans catalans que donaren a conèixer, a un món un bon xic turmentat, el nostre país, amb les seves aspiracions i els seus problemes.

També seria interessant publicar una llista de tots aquells que hi participaren, per a retre'ls el merescut homenatge tal volta pòstum, car molt ens temem que ja no hi ha supervivents.

Si no vaig errat, Joan Coromines fou el darrer dels voluntaris als «fets de Prats de Molló».

Un altre fet remarcable en la seva brillant trajectòria.

Rafael Battestini

L'ERA BAISHADA A BAQUEIRA «ESQUÍ ALPÍ POPULAR»

Cada any a la Val d'Aran l'estació d'esquí de Baqueira celebra la seva prova popular d'esquí alpí, per a tots els esquiadors que tinguin el cor ferm i cames de ferro; capaços de fer una baixada de quatre a sis minuts sense aturar-se. Enguany ha estat el dissabte dia 1 de març i, malgrat la coincidència amb la Cursa al Tuc de Molières que organitzava el Centre Excursionista de Catalunya, també ha tingut representació de casa nostra.

El millor temps el va fer Tomàs Mijares i Boeckh d'Andorra, amb una mitjana de velocitat de 90,91 quilòmetres per hora i un temps de 3'96". Els nostres representants van fer els següents temps: Òscar Campaña i Noguera 4'32"; Antoni Campaña i Noguera 4'62"; Joan Campaña i Noguera 4'67"; Joan Serrats i Blay 5'54"; Jeroni Pujol i Borotau 6'02". A tots ells els felicitem i encomratgem per a l'any vinent.

LA PARTICIPACIÓ DEL CENTRE A LA «WORLDLOPPET SKI RACES», COPA DEL MÓN D'ESQUÍ NÒRDIC, JA ÉS UNA REALITAT

Fa molt de temps que participem en aquesta xarxa de proves mundials d'esquí nòrdic i que la divulguem. Enguany ha estat tot un èxit de participació. Vint persones de casa nostra participaven en dues de les més pretigioses curses d'esquí nòrdic competitives del món. La Keskinada Loppet, al Canadà, de 50 i 25 km, i l'American Birkebeiner, de 52 i 25 km, als Estats Units d'Amèrica. Els temps assolits a l'American Birkebeiner foren els següents:

Prova de 52 km: Josep Aragones 3 h 49' 52"; Francesc Monsonís 4 h 12' 14"; Antoni Orriols 4 h 22' 58"; Lluís Arnau 5 h 30' 14"; Josep Balaguero 5 h 47' 22"; M. Victòria López 5 h 56' 22"; Ton Homs 6 h 00' 14"; Elena Ribas 6 h 00' 14".

Prova de 25 km: Roso Càngros 3 h 41' 11"; Josefa Bosch 3 h 41' 41"; Ramona Pou 3 h 41' 41"; Jacint Homs 3 h 46' 55"; Dolors Dot 3 h 46' 57"; Felisa Guerra 4 h 04' 53"; Rosa Pie 4 h 41' 21"; Montserrat Fillella 4 h 51' 15".

A tots ells moltes felicitats.

VEREDICTE DE LA 40 COMPETICIÓ D'ESTÍMUL I DEL 39 CERTAMEN DE FILMS I VÍDEOS AMATEURS D'EXCURSIONS, REPORTATGES I DOCUMENTALS

El passat 28 de febrer es llegí el veredict i es lliuraren els premis d'ambdós certàmens. Les obres guardonades foren, en la Competició d'estímul: *Recuerdos*, de Xavi Alva (Sabadell).

I en el Certamen d'Excursions, reportatges i documentals: menció especial a la recerca de la imatge a *L'arboç*, de Jaume Puyol (Barcelona).

3a. medalla a *A l'ombra del bosc*, de Martí Arañó (Sant Cebrià de Vallalta).

2a. medalla a *A l'entorn del Montblanc*, d'Antoni Viñas (Sabadell).

2a. medalla a *Els càtars*, de Josep Rota (Sabadell).

2a. medalla a *El color de la música*, de Jaume Campabadal (St. Lambert, Quebec, Canadà).

1a. medalla a *Ruta cap a Utah*, de Ramon Font (Castelldefels).

El jurat era format per: Xavier Estrada i Ullastres (realitzador de cinema i vídeo), Josep M. Joaquín i Ventura (realitzador de cinema i vídeo), Artur Peix i Garcia (president de la Secció de Cinema i Vídeo del Centre Excursionista de Catalunya), Carles Peix i Garcia (realitzador de cinema), Josep-Jordi Queraltó i Torner (vicepresident de la Secció de Cinema i Vídeo), Jordi Micó i Tarruella (de la Secció, com a secretari).

Josep-Jordi Queraltó va substituir Francesc Gurri, que estava malalt.

ELS FRANCESOS GUANYEN LA CURSA DEL TUC DE MOLIÈRES

Tres equips francesos van guanyar els primers llocs de la XVI Cursa Tuc de Molières d'esquí alpinisme, organitzada el passat diumenge 9 de març pel Centre Excursionista de Catalunya. La tradicional cursa, que puntuava a la Copa Catalana d'Esquí de Muntanya, va comptabilitzar un total de 74 inscrits, entre catalans, andorrans i francesos de Luixon i Tarbes.

L'equip de Luixon format per Christien Sabathe i Eric Taolet va travessar la línia d'arribada en 1 h 45 min 6 s, dos minuts abans que els seus compatriotes de Cauterès, Thierry Gillet i Laurent Bastien (1 h 47 min 20 s). Els tercers classificats, amb un temps d'1 h 54 min, van ser els francesos Jacques Soulié i Elie Cayrey, que amb cinquanta-cinc anys era el corredor més gran de la cursa. Els primers catalans, l'equip del Centre format per Joan M. Vendrell i Robert Guilerà, van quedar en vintena posició, a vint minuts dels guanyadors (2 h 9 min 5 s).

Els corredors van sortir de la boca sud del túnel de Vielha a dos quarts de vuit del matí i van enfilegar la vall que puja fins al Tuc de Molières (de 3.010 m), el primer punt de control. Un cop al cim, es van dirigir cap al coll d'Alfred per a descendir per la vall del riu Nere fins a l'arribada, situada a la boca nord del túnel. El desnivell del recorregut era de 1.384 m de pujada i 1.650 m de baixada.

Aquesta temporada els organitzadors van voler recuperar l'essència més tradicional i popular de la cursa amb la intenció d'animar tots els practicants d'aquesta modalitat hivernal a ascendir a un dels tres mil més emblemàtics del nostre Pirineu.

Sandra Martín Guillén

LES TORTUGUES DE LA COSTA CATALANA

La Comissió de Protecció de la Natura va organitzar el passat dijous 20 de març una conferència sobre les tortugues marines a la costa catalana. La xerrada va córrer a càrrec de Sara Pont, membre de la Fundació per la Conservació i Recuperació d'Animals Marins (CRAM), entitat dedicada des de fa anys a la protecció de les tortugues marines a Catalunya.

Aquests fascinants rèptils no crien a les nostres platges, però cada any més de trenta tortugues cauen atrapades en les xarxes de pesca o mosseguen hams de palangre. Sara Pont va donar dades preocupants: «dos vaixells de pesca de palangre capturen en un sol dia d'estiu entre set i vuit tortugues». Només a Catalunya, el CARM ha calculat que hi ha uns quaranta vaixells de palangre i, sumat a les morts de tortugues per ingerir plàstics i altres objectes, gairebé mil cinc-centes tortugues moren d'una manera accidental a la costa espanyola.

Instal·lada a Premià de Mar, la fundació CRAM funciona amb la col·laboració desinteressada de voluntaris, veterinaris i bidlegs la majoria. Els pescadors els avisen quan capturen

una tortuga per marcar-la o curar-la, segons el cas. L'ampliació de la infraestructura els permetrà de salvar aquest estiu unes dues-centes tortugues.

Sandra Martín

CENTENARI DE L'ESPELEOLOGIA

Des del mes de gener, el Centre, en col·laboració amb l'Equip de Recerques Espeleològiques (ERE), organitza una conferència i una sortida mensual dedicada als orígens de l'espeleologia a Catalunya. La presència de les coves en la literatura, a càrrec de Rafael Battestini, va centrar la conferència del passat 20 de març.

Battestini va explicar com la pèrdua de l'orientació i de la noció del temps, l'aparició d'animals fantàstics i el concepte de laberint subterrani són alguns dels misteris que la tradició popular ha atorgat a les coves durant segles. Per a Battestini, les històries de la literatura i de la cultura oral provenen de la relació que l'home ha mantingut des del Paleolític amb les cavernes. A partir de diapositives dels seus viatges, Rafael Battestini va mostrar diversos usos que les civilitzacions han donat a les coves i balms, algunes d'elles encara vigents, com el cementiri de la tribu dels Dogon a Mali.

Com a complement a les conferències, del setembre al desembre, el Centre obrirà una exposició sobre espeleologia al Pati Llimona de Barcelona.

Sandra Martín

I TROBADA DE CANTAIRE DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

El passat diumenge 27 d'abril va tenir lloc una primera trobada de cantaires de l'antiga i durant molts anys existent coral del Centre, per compartir durant un dia la passió per la muntanya i la il·lusió de cantar tots

plegats una vegada més.

A aquesta trobada també hi van assistir els membres de la futura coral, que ara es preparen per a oferir el seu primer concert la temporada que ve. Grans i joves, cantaires de sempre i cantaires novells tots junts fent pinya, després d'una excursió pels voltants de Corbera de Llobregat i d'un dinar de germanor en un restaurant de la zona, van entonar diverses cançons al bon compàs de la directora i davant dels assistents que els acompanyaven.

L'actual coral va veure el seu naixement el setembre de 1995, però no ha estat fins el gener del 1996 que aquest embrió ha començat a agafar cos i forma. Actualment, ja ha arribat a la vintena de cantaires i s'està preparant per a fer la presentació oficial el proper Nadal.

I no cal dir que la coral és oberta a tots vosaltres que teniu coneixements de solfeig o que esteu disposats a aprendre'n.

A. Montserrat

CRÒNICA DEL MÓN EXCURSIONISTA

JOAN-BERNAT CLARELLA, NOU PRESIDENT DE LA FEEC

El nou gabinet vol potenciar l'esport de base i les activitats de les entitats excursionistes.

El dia 24 de març es presentà la nova junta de la Federació d'Entitats Excursionistes de Catalunya (FEEC) al Museu de l'Esport Melcior Colet. Entre els principals objectius del nou pre-

sident, Joan Bernat Clarella i Biarge, destaca la voluntat de potenciar l'esport de base, l'augment del nombre de Federats i la recuperació del paper capdavanter de la federació. Clarella va guanyar les eleccions del passat 2 de febrer.

El programa de la nova junta es basa en la reactivació de la FEEC com a entitat representativa dels interessos dels clubs excursionistes catalans.

Les línies del programa se centren en la promoció dels següents punts:

- Donar servei i atenció al públic durant tota la jornada laboral.
- Simplificació de les modalitats de la targeta de federat. Estudi d'una targeta bàsica a un preu molt reduït que es pugui oferir amb la quota de soci de l'entitat.
- Reducció de despeses i recerca de nous recursos econòmics.
- L'esport de base, futur del muntanyisme i dels clubs.
- Divulgació de l'excursionisme com a activitat esportiva i cultural.
- Increment de les activitats de muntanya als clubs.
- Marcar una línia de competició ben definida.
- Millora de les relacions amb les diverses institucions.
- Augment del nombre de llicències esportives.
- Remodelació de la revista *Vèrtex*.
- Introducció de la FEEC a la xarxa Internet.

Entre els components de la directiva de la FEEC hi ha personatges del món de l'alpinisme com Joan Quintana, Ferran Latorre, Antoni Vilaseca i el veterà escalador Francesc Guillaumon.

Junta directiva

President: J. Bernat Clarella i Biarge.

Vicepresident primer: Francesc Guillaumon i Nieto.

Vicepresident segon: Joan Quintana i Paredes.

Vicepresident tercer: Anton Fontdevila i Martí.

Tresorer: Xavier Cuesta i Sorolla.

Secretari: Xavier Teixidó i Rodríguez.

Director tècnic: Rafel Vadiello i Lozano.

Vocalia de competició, promoció i curses de muntanya: Joan Portés i Costa.

Vocalia de coordinació delegacions territorials: Josep M. Peixó i Cerarols.

Vocalia de joventut: Carles González de Agustín.

Vocalia d'alpinisme: Ferran Latorre i Torres.

Vocalia d'esquí de muntanya: Teresa Larrieu i Michaud.

Vocalia d'escalada esportiva: Antoni Castelló i Ricoma.

Vocalia de ral·lis d'alta muntanya: Jordi Marimon i Torner.

Vocalia de descens de barrancs: Eduard Gómez i Pérez.

Vocalia de medicina de muntanya: Juanjo Polo i Carbayo.

Vocalia de medi ambient: per concretar.

Vocalia de refugis: Narcís Ferrer i Cànovas.

Vocalia de campaments: Lluís Aloy i Barquet.

Vocalia de senders: Enric Aguadé i Sans.

Vocalia de marxes: Amadeu Inglés i Herrero.

Vocalia de premsa: Sandra Martín i Guillen.

Revista *Vèrtex*: Xavier Culléll i Bonanàs.

Director Escola Catalana d'Alta Muntanya (ECAM): Antoni Vilaseca i Samaniego.

Joan Bernat Clarella i Biarge

Nascut fa trenta-set anys, els escoltes de la Parròquia de Santa Maria de Gràcia són el seu primer contacte amb l'excursionisme. Amb el neguit de les muntanyes, es fa soci del Centre Excursionista Pirenaic, on aprèn les tècniques dels diferents esports de muntanya. El 1983, amb la intenció d'entrar en contacte amb més alpinistes, s'inscriu al Centre Excursionista de Catalunya.

Mentrestant, el seu interès pel salvament de muntanya el relaciona amb la FEEC. Forma part del Grup de Salvament de Muntanya i representa la federació catalana en la Coordinadora de Salvaments Especials de

Catalunya. A partir d'aquí, la seva activitat federativa es dispersa i ocupa diferents càrrecs, des de vocal a instructor de l'Escola Catalana d'Alta Muntanya (ECAM) fins a arribar a la direcció tècnica, vocalia que dirigeix fins l'any 1994.

Clarella combina la presidència de la FEEC amb la direcció i gestió en negocis propis i l'ofici de membre del Grup de Rescat de Muntanya dels Bombers de la Generalitat. Aquesta experiència professional li ha proporcionat una visió real de les necessitats dels practicants dels esports de muntanya.

LLIBRES I MAPES

ANCLAJES DE ESCALADA

John Long. Traducció: Goli Serrano. Ediciones Desnivel. Madrid 1996. 160 pàgs., il·l.

El constant augment de practicants de l'escalada justifica l'aparició de llibres dedicats a les seves tècniques, i la col·locació i utilització correcta dels ancoratges en fer una via és de vital importància per a la seguretat dels escaladors.

L'autor del llibre és un escalador amb una dilatada experiència i un ben guanyat prestigi, i, aprofitant els seus coneixements com a escalador, ens proporciona una completa informació sobre l'aprofitament dels ancoratges naturals, el muntatge de reunions complicades, la utilització de fissurats i molts altres consells. Nombrosos di-

buixos i fotografies il·lustren el text, i en la part final s'expliquen situacions reals que poden ser de gran utilitat en la pràctica.

La traducció i publicació del seu llibre en castellà ben segur que trobarà una bona acollida entre els practicants de l'escalada.

J. Bordon

PREVENCIÓN, SEGURIDAD Y AUTORESCATE

Máximo Murcia. Ediciones Desnivel. Madrid 1996. 284 pàgs., il·l.

Darrerament, Ediciones Desnivel ha publicat diversos manuals dedicats a la pràctica de l'escalada; el que ara ens ocupa és una completa aportació al coneixement dels riscos a la muntanya i a la prevenció d'accidents.

En aquest volum, que consta de dues parts ben diferenciades, s'exposen, primer, els múltiples perills que es corren a la muntanya perquè siguin ben coneguts i així es tracti d'evitar-los, i una sèrie de recursos i coneixements pràctics. En una segona part dedicada als socors, es busquen solucions amb els mitjans disponibles quan sorgeix el problema. El llibre conté un gran nombre de dibuixos que il·lustren tots els moviments i maniobres que s'expliquen, i també algunes fotografies.

J. Bordon

TORRENT DE PAREIS

Antoni Ordinas, Gabriel Ordinas, Antoni Reynés. Dibuixos: Antoni Rabassa. Editorial Moll, Palma de Mallorca 1996. 109 pàgs., il·l.

Per a tot excursionista que vulgui conèixer l'illa de Mallorca hi ha uns itineraris que són obligats, i un d'ells és resseguir el torrent de Pareis, una de les meravelles naturals que ens ofereix l'illa.

En aquest llibre hi ha tota la informació necessària per a gau-

dir plenament d'aquest torrent: descripció de l'espectacular paratge càrstic per on discorre, les flors i herbes que hi trobareu, les bèsties que hi viuen, i l'empremta que hi ha deixat l'home al llarg dels anys. Després segueix la descripció detallada de l'itinerari i unes notícies històriques de la possessió d'Escorca, lloc d'inici de la caminada per a la majoria d'excursionistes que es disposen a conèixe'l.

Un capítol, molt interessant, dedicat a acomentar els topònims del torrent de Pareis i dels trams finals del de Lluç i des Gorg Blau, constitueix una part molt important del llibre.

Acaba amb unes notes històriques de sa Calobra, on el torrent desguassa a mar, a més d'una detallada bibliografia. El llibre és il·lustrat amb dibuixos, fotografies i mapes que el fan molt més entenedor.

Un llibre per a conèixer com es mereix un indret idíl·lic de la muntanya mallorquina.

F.B.

NECESIDADES NUTRICIONALES DE LOS ATLETAS

Fred Brouns. Paidotribo. Barcelona 1995. 285 pàgs., il·l.

Són ben conegudes les relacions entre l'alimentació i la salut. En el camp de l'esport, les qüestions nutricionals adquireixen una especial rellevància perquè una mala alimentació, per ser deficient o inadequada, provocarà una baixada del rendiment esportiu.

El llibre se centra en la descripció dels diferents nutrients necessaris per a l'home, tot aplicant-ho a la pràctica esportiva. Comença el llibre amb una descripció de les mol·lècules de macronutrients: hidrats de carboni, greixos i proteïnes, i tot seguit es tracta d'un aspecte molt important en la nutrició esportiva, com és la deshidratació del cos, resultat de l'esforç muscular. L'autor ha inclòs també un important capítol sobre les necessitats de micronutrients (minerals i vitamines) que l'esportista ha de considerar per

a contrarestar l'esforç realitzat.

L'autor ha demanat la revisió del seu text a diferents experts en la matèria per tal d'assegurar-se una informació fiable i completa. Les abundants referències bibliogràfiques, la majoria dels anys noranta, permetran a les persones interessades en el tema ampliar els seus coneixements amb material molt recent.

Josep Vives

GUÍA DE PRIMEROS AUXILIOS EN MONTAÑA

J. R. Morandeira [et al.]. Amb dibuixos de J. Martín Blasco. Prames. Saragossa 1996. 285 pàgs., il·l.

Breu, clara i molt entenedora. Amb aquests tres adjectius es pot descriure l'obra dels membres del Grupo Médico de la Federación Aragonesa de Montañismo. El llibre és concebut amb la clara voluntat de prevenir, cosa que no es cansen de repetir els autors, per tal de no lamentar després. La guia descriu d'una manera molt clara les mesures que cal prendre en el supòsit d'un accident de muntanya. El que més crida l'atenció de l'obra és l'abundància de les il·lustracions, les quals fan molt entenedores les explicacions del text, especialment pel que fa al capítol dels embenats i dels nusos a fer en cas de rescats.

Els annexos de l'obra inclouen informacions d'interès per a muntanyencs, com números de telèfons de socors i federacions de muntanyisme, i s'informa dels avantatges de ser federat en alguna entitat muntanyenca.

Josep Vives

EL REPTA DE LA SUPERVIVENCIA: GUÍA PER APRENDRE A SOBREVIVIRE EN PLENA NATURA EN LES CONDICIONS MÉS ADVERSES

Hugh Mc Manners. Acanto. Barcelona 1994. 192 pàgs., il·l.

EL MANUAL DEL MOTXILLARE

Hugh Mc Manners. Acanto. Barcelona 1996. 160 pàgs., il·l.

Les dues guies que ens presenta Hugh Mc Manners (excomandant de l'exèrcit britànic) ens donaran un bon cop de mà a l'hora de no oblidar-nos res quan sortim d'acampada. El primer que cal destacar de les dues obres són les abundants il·lustracions (amb fotografies o dibuixos) que fan molt entenedores les explicacions del text. Fullejant *El repte de la supervivència* un té l'agradable sorpresa de veure que no és un manual per a «rambos» (com passa sovint amb algunes obres d'aquest tipus). L'obra comença amb una descripció de l'equipament bàsic (calçat, eines, sacs, etc.). Seguidament ens introdueix en les diferents maneres de viure a la natura, tot donant consells com, per exemple, la millor manera de plantar la tenda o com construir un refugi de neu. Per a l'alimentació de supervivència, l'autor ens explica com recollir aigua i depurar-la, així com quins són els millors aliments per a dur a la motxilla.

L'obra no oblidà el tema dels primers auxilis ni de les precaucions que cal prendre a la muntanya, especialment en temps d'allaus o incendis.

Posteriorment a *El repte de la supervivència*, la mateixa editorial ha publicat *El manual del motxillare*, on es recull la informació més bàsica continguda en l'obra anterior. L'avantatge d'aquest segon títol és el seu format de butxaca i la seva enquadernació amb cobertes flexibles, característiques que fan que resulti molt pràctica per a portar-la amb nosaltres d'excursió.

En definitiva, dues guies molt atractives visualment (i en català!), la primera més per a ja iniciats i la segona per als que fa quatre dies que han començat l'excursionisme.

Josep Vives

GUÍA DEL PARQUE POSETS-MALADETA

Rafael Vidaller Tricas. Edit. Pirineo. Osca 1996. 184 pàgs., il·l.

El parc Posets-Maladeta fou creat l'any 1994 pel Govern d'Aragó per a salvaguardar aquesta zona on es troben els cims més alts del Pirineu i els més bells paratges de l'alta muntanya aragonesa, que quedà així protegida del perill d'iniciatives turístiques incontrolades.

El parc comprèn bàsicament una zona d'alta muntanya, on cal anar a peu. Després d'una descripció de les característiques naturals i culturals, aquesta guia d'Editorial Pirineo ens introdueix en aquests bells paratges mitjançant 44 itineraris per les valls i els cims, seleccionats per a l'excursionista mitjà excloent les grimpades o vies d'accés massa arriscades. Com en les altres guies de la mateixa editorial, cada itinerari és acompanyat per una indicació esquemàtica de les característiques i dificultats i una acurada descripció del recorregut, que es complementa amb un croquis dibuixat damunt una perspectiva en relleu.

L'autor de la guia ha tingut un especial interès a recuperar la toponímia segons la pronúncia local. Una tasca ben difícil, ja que en aquestes muntanyes es passa de l'aragonès al català, amb el benasquès entremig, que és un aragonès de transició amb moltes característiques catalanes, i per la banda nord les muntanyes tenen també la seva versió en gascó i la variant aranesa. L'autor ha volgut conservar tant les variants dialectals de la pronúncia com l'ortografia de cada llengua. Vegeu, per exemple, les diverses maneres d'escriure el mot «vall», d'oest a est: bal de Chistau (vall de Gistaín), Ball de Benás (vall de Benasc), Val d'Aran, Vall de Barrabés. Un treball molt interessant, encara que a vegades no queda prou clar si es tracta de la correcció i fixació dels topònims o de la seva pronúncia figurada: Chistén (Gistaín), Bal de Grist (vall d'Eriste), Sarllé (Cerler), Benás (Benasc),

Pllan d'Estañ (pla d'Estany), Pllan de l'Espital (pla de l'Hospital), Tuca de Cabellut (pic de Salvaguardia), l'Ancllusa (la Renclusa), Le Tres Chermanes de Paderna (tuca de Paderna).

F. Olivé

GUIA D'ANDORRA

José Luis Infiesta Pérez. Barcelona 1996. Columna. 196 pàgs., il·l.

Reedició actualitzada de la guia del mateix autor, de 1985. És una descripció detallada de cadascuna de les set parròquies d'Andorra, amb tota mena de dades útils sobre hotels, càmpings i restaurants. Inclou un croquis de cada terme parroquial i plànols dels nuclis urbans, adreces d'interès, dibuixos i descripcions dels edificis monumentals i artístics, un resum de la història del Principat, manifestacions culturals i folklòriques i dades estadístiques en general.

Conté també informació sobre activitats esportives, descripció de les estacions d'esquí i les seves instal·lacions i els refugis de muntanya.

F. Olivé

EL MUNDO DEL HIELO

Jeff Lowe. Madrid 1996. Desnivel. 254 pàgs., il·l.

El veterà i cèlebre escalador Jeff Lowe fa una descripció detallada i fascinant de l'escalada pel gel. Un relat complet i definitiu d'aquest arriscat esport, que comprèn tant la seva història com la descripció dels itineraris glacials clàssics del món.

L'autor ens comunica les seves vivències personals al mateix temps que dona valuoses i detallades instruccions sobre la tècnica bàsica i el material que cal utilitzar, amb abundant il·lustració.

Un llibre de lectura apassionant, tant per als agosarats seguidors d'aquest esport com per

al simple lector, amb abundància de fotografies de gran qualitat artística i documental.

F. Olivé

TÚNEZ

Diversos autors, Acento Editorial, Madrid 1995. 375 pàgs., il·l.

Profusament il·lustrat i amb un text amè i ple d'interès, aquest llibre, que forma part de la col·lecció «Guies Acento», és una obra esplèndidament presentada.

Els cinc primers capítols expliquen els aspectes naturals del país, la història, la llengua, la religió i la societat, les tradicions i l'arquitectura. Més endavant, després d'unes pàgines dedicades a la visió que han tingut del país els pintors i els escriptors, el llibre entra en la descripció dels itineraris, on s'indiquen les principals rutes per a recórrer les diverses regions sortint dels llocs més importants i estratègics: Tunis, Bizerta, Sùsah, l'illa de Gerba, etc. Cada grup d'itineraris va acompanyat d'un petit mapa en relleu on es poden localitzar els diversos indrets i apreciar el relleu del territori. Les fotografies són també un valuós acompanyament gràfic.

Al final del llibre s'inclouen unes seixanta pàgines d'agenda de viatge on es troba tota la informació pràctica necessària per a efectuar el viatge.

J. Bordon

GUÍA PARA EXCURSIONISTAS

The San Diego Chapter of the Sierra Club. Traducció: Rosa Pérez. Ediciones Omega. Barcelona 1996. 253 pàgs., il·l.

Amb el subtítol de *Manual completo para andar por el campo y la montaña*, aquest llibre es presenta com una guia per als amants de l'aire lliure, des del començament fins al final dels seus itineraris.

Dividit en 16 capítols, com-

prèn tots els temes relacionats amb l'excursionisme, des dels tipus de terrenys a la condició física dels practicants, els preparatius, l'equip bàsic, les provisions, l'orientació, el temps, el terrenys difícils, la muntanya, el desert, la muntanya hivernal, primers auxilis, rescats. El llibre també instrueix sobre el respecte que mereixen els ecosistemes i el comportament ètic que cal adoptar-hi.

Es tracta d'un tipus d'obra sempre útil i actual, i molt més en el nostre temps, que la gent surt massivament al camp i a la muntanya i la natura està exposada a un deteriorament progressiu.

J. Bordon

GUIA DEL SOBRARBRE

Carlos Tarazona Grasa. Edit. Pirineo. Osca 1996. 263 pàgs., il·l.

Dins la col·lecció «Valles de Huesca», l'editorial Pirineo ens ofereix aquesta guia que descriu d'una manera didàctica i entenedora una selecció de 52 itineraris d'excursions de muntanya per les valls altes dels rius Ara, Cinca i Cinqueta, i els massissos de Cotiella, Peña Montañesa i Sierra Ferrera.

Cada itinerari porta un índex esquemàtic on s'indica el desnivell, la durada i la dificultat. A continuació es dona una breu relació de les característiques, els al·licients de cada excursió i la descripció del recorregut, temps parcials i detalls singulars del terreny per a facilitar l'orientació. Cada excursió va acompanyada d'un dibuix mostrant el relleu en perspectiva, damunt el qual s'indica l'itinerari.

Les excursions seleccionades són de dificultat mitjana o fàcils, però el llibre inclou també l'ascensió a diversos cims característics de la regió, com són: Tendeñera, Viñamala, Punta Suelza, Mont Perdut, Lardana (Posets), Bachimala, etc., que presenten una major dificultat, descrits per la via més accessible.

El llibre, molt ben presentat tipogràficament, inclou també una descripció de la història i

el paisatge natural del país, amb nombroses fotografies en color.

F. Olivé

GUÍA DEL PARQUE NACIONAL DE ORDESA Y MONTE PERDIDO

Fernando Carmena Flores. Edit. Pirineo. Osca 1995. 174 pàgs., il·l.

Aquesta guia, que forma part de la col·lecció «Parques de Huesca», d'Editorial Pirineo, descriu 35 itineraris excursionistes de dificultat mitjana, dins l'àmbit del parc nacional d'Ordesa i Mont Perdut, que inclou també els congostos d'Añisclo i d'Escuafn i la capçalera de la vall de Pineta.

Cada itinerari és explicat breument amb indicació de les característiques tècniques i dades útils per a planejar l'excursió, així com amb fotografies i un croquis del recorregut, sovint amb el dibuix en perspectiva de les cingleres. La guia conté també cinc itineraris de travessades i enllaços que permeten obtenir una visió més completa de la zona.

Per a satisfer els amants dels esports d'aventura es descriu també el descens per cinc barrancs situats tots a la perifèria del parc, ja que per la seva qualificació de paratge protegit no és permès barranquejar dins els límits del parc.

El llibre, que és molt ben presentat, és precedit d'una breu introducció amb informació sobre geologia i morfologia, medi humà i dades d'interès, així com llistes de la flora i la fauna del parc.

F. Olivé

ELS CANALS D'URGELL. HISTÒRIA I PAISATGE

Francesc Beato i Vicens, Centre Excursionista de Catalunya 1997. 52 pàgs., il·l.

L'any 1861 s'escolà per primera vegada l'aigua pels canals d'Urgell canviant radicalment

l'aspecte de les planes interiors del nostre país, que passaren de ser unes contrades d'una sequedat extrema a convertir-se en la zona regada més extensa, transformant el paisatge i les condicions de vida social i econòmica dels seus habitants. La gestació d'aquesta obra, que durant molts anys fou la més important que es realitzà a Catalunya, no fou fàcil. Els primers projectes daten del segle XIV. Francesc Beato, a través d'una narració àgil i didàctica, ens informa tant de les vicissituds burocràtiques com dels problemes tècnics de l'obra, especialment la construcció del túnel del Montclar, on varen treballar més de sis mil persones, de les quals prop d'un miler foren presidaris, en condicions infrahumanes. La transcripció de l'emotiu diari d'un d'aquests treballadors forçats ens dona la dimensió humana de l'obra.

L'opuscle ens proposa també la visita a diversos indrets dels canals que tenen un interès especial, alguns d'una gran bellesa paisatgística, com el camí de la Banqueta, al llarg de la quarta sèquia principal, al seu pas per Juneda, que conserva encara l'aspecte original dels vells canals, que vam visitar el passat 23 de febrer i fou l'origen d'aquest llibre.

En resum, una obra molt útil i amena que us farà agafar ganes de conèixer aquesta part tan important del nostre país, una terra plana però molt interessant, sovint oblidada pels excursionistes, que cal visitar com a complement de les nostres muntanyes.

F. O.

VALLE DE ORDESA Y MONTE PERDIDO

EOF Graphics, SL, Barcelona 1996.

Hem rebut aquest nou mapa excursionista de la col·lecció «Piolet», a escala 1:25.000 i amb corbes de nivell cada 20 metres, que recull tots els accidents del terreny entre el riu Ara i el congost d'Añisclo i el

circ de Pineta, i té per centre la vall d'Ordesa.

És un mapa confeccionat amb una gran nitidesa, que recull 15 itineraris a peu, tres excursions en bicicleta de muntanya i cinc per a vehicles de quatre rodes, en el qual es reflecteixen d'una manera ben visible els principals indrets fent ús d'una toponímia correcta, si bé cal dir que en la senyalització d'alguns camins s'hi observen algunes imprecisions.

El mapa va acompanyat d'una petita guia que proporciona una visió general de la zona, amb notes sobre el relleu, clima, hidrografia i biogeografia, a més d'informació sobre el parc nacional, poblacions turístiques i la descripció dels diferents itineraris. Una relació d'allotjaments, càmpings, refugis i un índex toponímic indicant el lloc del mapa on es troba cada nom, completen aquest interessant treball, que es presenta en un còmode format dins una funda de plàstic.

J. Bordon

GUALBA, RECALL ONOMÀSTIC I TRADICIONAL

Enric García-Pey. Ajuntament de Gualba. Gualba 1996. 284 pàgs., il·l.

En aquest treball, l'autor hi aplega tots els noms de Gualba i en fer-ho no s'ha limitat als actuals, ni tampoc als noms concrets de fonts, arbres, masies, prats, vinyes, safareigs, camins, pedreres, horts, etc., ni a les cases del centre urbà o de la rodalia, sinó que hi inclou un munt de dades històriques tretes dels arxius.

El llibre és el resultat d'un exhaustiu treball de recerca onomàstica que està dividit en dos grans blocs: el primer dedicat als motius i noms de casa i el segon als noms de lloc o topònims, l'un i l'altre ordenats alfabèticament. Al final del llibre s'han inclòs uns petits mapes del terme municipal en cada un dels quals hi figura exclusivament una sola categoria de noms: ar-

bres, cases (perdudes i habitades), fonts municipals, fonts perdudes, fonts que ragen, parades del seglar, torrents i turons.

S'hi troba a faltar un mapa o mapes més extensos i detallats que haurien facilitat la localització de cada topònim per mitjà de referències numèriques, cosa que ara resulta molt difícil.

J. Bordon

EXCURSIONISMO INVERNAL CON RAQUETAS

Gonzalo López i Alberto París. Ediciones Prames. Saragossa 1996. 191 pàgs., il·l.

Aquesta vegada, Prames ens presenta un manual d'excursionisme per la muntanya hivernal i de neu, calçats amb un anti-quíssim sistema de desplaçament que ara torna a tenir força practicants i apareix com una novetat.

El llibre tracta de la neu, el fred i el sol, de les tècniques de desplaçament a l'hivern (a peu i amb esquís) i dedica la màxima extensió al tema de les raquetes de neu, la seva història i els models actuals, la manera de preparar una excursió, l'entrenament i l'alimentació adequada; com orientar-se a l'hivern, el bivac, la construcció d'un iglú i com sobreviure a la muntanya. Tot això acompanyat d'il·lustratives fotografies.

Al final del llibre, com a exemples, s'hi troben nou recorreguts de diferents nivells per les principals valls del Pirineu aragonès, acompanyats de la corresponent descripció i d'un mapa detallant cada itinerari.

J. Bordon

LA MANCOMUNITAT DE CATALUNYA I L'AUTONOMIA

Albert Balcells, Enric Pujol, Jordi Sabater. Proa i Institut d'Estudis Catalans. Barcelona 1996. 597 pàgs., il·l. + 15 làmines.

«Puig i Cadafalch afirmava que l'Estat recapitava a Catalunya uns 250 milions de pessetes i que la despesa estatal a Catalunya en obres públiques, ensenyament, agricultura i sanitat només era de 19,1 milions de pessetes...» (p. 321).

Sovint el present no és sinó una repetició del passat, només que amb actors diferents. Aquesta és una de les claus amb què podem llegir l'obra que Albert Balcells, amb col·laboració d'Enric Pujol i Jordi Sabater, ens presenta sobre un dels períodes més importants de la història contemporània de Catalunya: la creació de la Mancomunitat de Catalunya, vigent de 1914 a 1923.

Dos són els aspectes que es destaquen a l'obra: en primer lloc, la importància que tingué aquesta institució catalana respecte a la recuperació de la consciència nacional del país i, en segon terme, la ingent tasca de millores que dugueren a terme els seus dirigents: la xarxa telefònica, les escoles industrials, les biblioteques populars i d'altres realitzacions.

L'àmplia biografia consultada pels autors ha donat com a resultat un exhaustiu estudi on la Mancomunitat és estudiada des de tots els seus aspectes; les finances, l'entorn polític i l'obra realitzada. També s'ha inclòs un epíleg on, entre altres documents, podem trobar decrets del moment i discursos originals de Prat de la Riba.

Josep Vives

BIBLIOGRAFIA RECENT D'INTERÈS EXCURSIONISTA

a cura de Francesc Beato

Guies itineràries

Itineraris per Collserola. Ignasi Forcada, Víctor Gay (Col·lecció «Guies del Centre Excursionista de Catalunya»). Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona 1997. 191 pàgs. il·l.

Les Farreres - Cogulló de Cal Torre. Sender de Petit Recorregut. (PR C 132) - (PR C 132-1) (Variant Castellfollet del Boix - can Serra). Diversos autors. Ed. Centre Excursionista Montserrat. 36 pàgs., il·l.

Montañas del Cinca y de los Gaves franceses. Valle de Ara - Vignemale y Monte Perdido. 39 itinerarios. Agustín Faus. Col·lecció «Pirineos Norte-Sur», 1. Ed. Juventud, S.A. Barcelona 1996. 111 pàgs., il·l.

Montañas del Sobrarbe y Bigorre. Barrosa - Cinqueta - Midi de Bigorre - Néouvielle - Turbón y Guara. 36 itinerarios. Agustín Faus. Col·lecció «Pirineos Norte-Sur», 2. Ed. Juventud, S.A. Barcelona 1996. 95 pàgs., il·l.

La vall de Lord. Guia turística i excursionista. Jaume Frutós. Ed. l'autor. Sant Llorenç de Morunys 1997. 201 pàgs., il·l.

Picos de Europa. Ascensiones a las cumbres principales y 20 travesías selectas. Miguel Ángel Adrados (segona edició ampliada). Ed. l'autor. Oviedo 1997. 182 pàgs., il·l.

XX Embardissada. Sadernes, salt de la Núvia, coll Joell, pujant del Jòc, balms d'Uja, puig de Sant Marc, Talaixà, Sadernes. Diversos autors. Edita Centre Excursionista d'Olot. Olot 1997. 26 pàgs., il·l.

Pirineos Orientales y Rosellón. Jordi Bastart (Guías Camino Verde). Grupo Editorial Ceac, S.A. Barcelona 1996. 144 pàgs., il·l.

Aude País Cáraro. Jordi Bastart (Guías Camino Verde). Grupo Editorial Ceac, S.A. Barcelona 1997. 144 pàgs., il·l.

Grazalema y otras sierras de Cádiz. Joan Clavero (Ecoguía). Ed. Grupo Anaya. Madrid 1997. 183 pàgs., il·l.

Escalada

Escaladas en hielo y nieve en los Alpes. Joan Quintana. Ed. Desnivel. Madrid 1997. 245 pàgs., il·l.

Penes de Guaita. Guia d'escalada. Joan V. Grifoll, Ximo Oliva, Rafael Miralles. Ed. Centre Excursionista de València. València 1997. 36 pàgs., il·l.

Muntanyisme

K.2. La montaña sin retorno. Diversos autors. Ed. Prames, S.A.

Saragossa 1997. 253 pàgs., il·l.

Buscando las catorce estrellas. Juanito Oiarzabal a la conquista de los ochomiles. Kiko Betelu. Ed. Lur Argitaletxea, S.A. 1997. 224 pàgs., il·l.

Himalaya stile alpino. Andy Fanshawe, Stephen Venables. Ed. Vallardi I.G. Milà 1996. 192 pàgs., il·l.

Geografia

La Selva. Delimitació geogràfica, llegendes, relats excursionistes. Ricard Serra. Comarques i subcomarques de Catalunya, vol. 6.5 Col·lecció «Aprofundiment comarques catalanes». Ed. Agrupació Catalana Colldejou de Promoció Excursionista. Mollerussa 1997. 346 pàgs., il·l.

Botànica

Árboles de Aragón. Árboles monumentales y singulares de Aragón. Diversos autors. Ed. Prames, S.A. Saragossa 1997, il·l.

Història i arqueologia

Història, política, societat i cultura dels Països Catalans. La gran transformació 1790-1860. Diversos autors. Ed. Enciclopèdia Catalana, S.A. Barcelona 1997. 387 pàgs., il·l.

El comercio de la nieve. La red de pozos de nieve en las tierras valencianas. Jorge Cruz, Josep M. Segura. Ed. Generalitat Valenciana. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència. Direcció General de Patrimoni Artístic. València 1996. 244 pàgs., il·l.

Personatges i història de Mollerussa a través dels seus carrers. Francesc Rebolledo. Ed. Ajuntament de Mollerussa. Mollerussa 1996. 96 pàgs., il·l.

Borgonyà. Una colònia industrial del Ter (1895-1995). Diversos autors. Eumo Editorial. Vic 1996. 446 pàgs., il·l.

La farga catalana: un procés siderúrgic autòcton. Diversos autors. Col·lecció «10 Tècniques». Ed. Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya. Barcelona 1997. 103 pàgs., il·l.

Fonèvols i matabans. El conjunt arqueològic de València d'Àneu. Coordinació: José I. Padilla. «Quaderns del Consell Cultural de les valls

d'Àneu», núm. 2. 226 pàgs.

Aquelles muntanyes se n'han anat al cel. La memòria col·lectiva a la vall de Castellbò. Ignasi Ros. «Biblioteca pirinenca», núm. 23. Garsineu Edicions. Tremp 1997. 130 pàgs., il·l.

Templers i hospitalers, I. Guia del Camp de Tarragona, la Conca de Barberà, la Segarra i el Solsonès. Joan Fuguet. Rafael Dalmau, Editor. Barcelona 1997. 95 pàgs., il·l.

Besalú. Maria Fauró. Fotografies: Josep M. Melció. Col·lecció «Guies dels Llibres de Batet», núm. VII. Carme Simon, editora. Olot 1997. 44 pàgs., il·l.

La Sagrera, del rec comtal al TGV. Diversos autors. Ed. Xavier Basiana i vers. art. Barcelona 1997. 190 pàgs., il·l.

Bases socials de l'excursionisme català. Diversos autors (Premi Francesc Maspons i Labrós d'estudis sobre l'excursionisme 1996). Ed. Agrupació Excursionista de Granollers. Granollers 1997. 56 pàgs., il·l.

Gràcia. Diversos autors. Lunwerg Editores, S.A. Barcelona 1996. 180 pàgs., il·l.

Fets, anècdotes i contalles de la Fatarella. Pròleg d'Albert Manent. Ed. M. Dolor Puñet i Valsebre. 1996. 262 pàgs.

La vida marinera de Vilanova i la Geltrú a finals del segle XIX. Albert Virella. Ed. Consell Comarcal de Garraf (Llibres de l'Arç). Vilanova i la Geltrú 1996. 108 pàgs., il·l.

La salita del Cervino. Edward Whymper. Ed. CDA. Torí 1996. 272 pàgs., il·l.

Història de l'Hospitalet. Una síntesi del passat com a eina de futur. Diversos autors. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Ajuntament de l'Hospitalet - Centre d'Estudis de l'Hospitalet. L'Hospitalet de Llobregat 1997. 252 pàgs., il·l.

Etnografia i folklore

Llegendes del poema Canigó de Jacint Verdaguer. Joan Guillemet. Ed. Brau. Figueres 1996. 91 pàgs., il·l.

El rondaire de Matadepera. Miquel Ballbé. Ed. l'autor. Matadepera 1997. 120 pàgs., il·l.

El Pirineu. Tradicions i llegendes. Joan Amades. «Biblio-

teca Pirinenca», núm. 24. Garsineu Edicions. Tremp 1997. 170 pàgs., il·l.

Els oficis tradicionals de les valls de Guadalest i de l'Algar. Rosabel Roig, Maria E. Roig. «Biblioteca de cultura popular Valeri Serra i Boldú», núm. 8. Publ. de l'Abadia de Montserrat. Barcelona 1997. 299 pàgs., il·l.

Fets, costums i llegendes. Alt Urgell, III. Joan Bellmunt. Pagès, editors. Lleida 1997.

Arquitectura popular

Les cases de pagès de Talamanca. Miquel Ballbé. Ed. Ajuntament de Talamanca. Talamanca 1997. 174 pàgs., il·l.

Toponímia

Onomasticon Cataloniae. Joan Coromines. Volum VI (O-SAI). Curial Edicions Catalanes. Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona. Barcelona 1996. 475 pàgs.

Literatura

Migdiada. Núria Garcia i Quera. Garsineu Edicions. Tremp 1997. 123 pàgs.

A peu... pel camí de Sant Jaume, des de Montserrat. Ramon Ribera. Col·lecció «Cavall Bernat», núm. 32. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona 1997. 150 pàgs., il·l.

In viaggio sulle alpi. Alexandre Dumas. Vivalda Editori. Torí 1996. 272 pàgs., il·l.

Solitudine sulla est. Ettore Zapparoli e il Monte Rosa romantico. Eugenio Pesci. Vivalda Editori. Torí 1996. 208 pàgs., il·l.

Biografia

Obres completes de Vicenç Plantada. Cròniques i articles de La Renaixensa. Edició a cura de Ferran Pérez (volum I). Col·lecció «Vicenç Plantada». Centre d'Estudis Molletencs - Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona. Ed. Institut d'Edicions de la Diputació de Barcelona. Barcelona 1997. 263 pàgs., il·l.

Manuals - diccionaris

Inventari d'esglésies. Barcelonès IV. Josep M. Gavín. Vol. 28 (Barcelona III). Rafael Dalmau, Editor. Barcelona 1997 (Arxiu Gavín). 173 pàgs., il·l.

Mostra de Revistes en català 1997



A map of Catalonia, Spain, showing the dates for the 2011 elections by province. The map is oriented with the Mediterranean Sea to the east. The provinces and their respective election dates are as follows:

Province	Election Dates
Girona	8-11 maig
Palma	15-18 maig
Tarragona	29 maig 1 juny
Perpinyà	4-7 setembre
Barcelona	9-12 octubre
València	23-26 octubre
Lleida	20-23 novembre

*“Hem viscut per salvar-vos
els mots,
per retornar-vos el nom
de cada cosa.”*

Salvador Espriu

Fidels a la nostra inquietud i vocació de suport a diferents manifestacions culturals, a GRUP ENHER patrocinem la MOSTRA DE REVISTES EN CATALÀ 1997. I felicitem a totes elles per l'energia amb la que divulguen la nostra llengua.



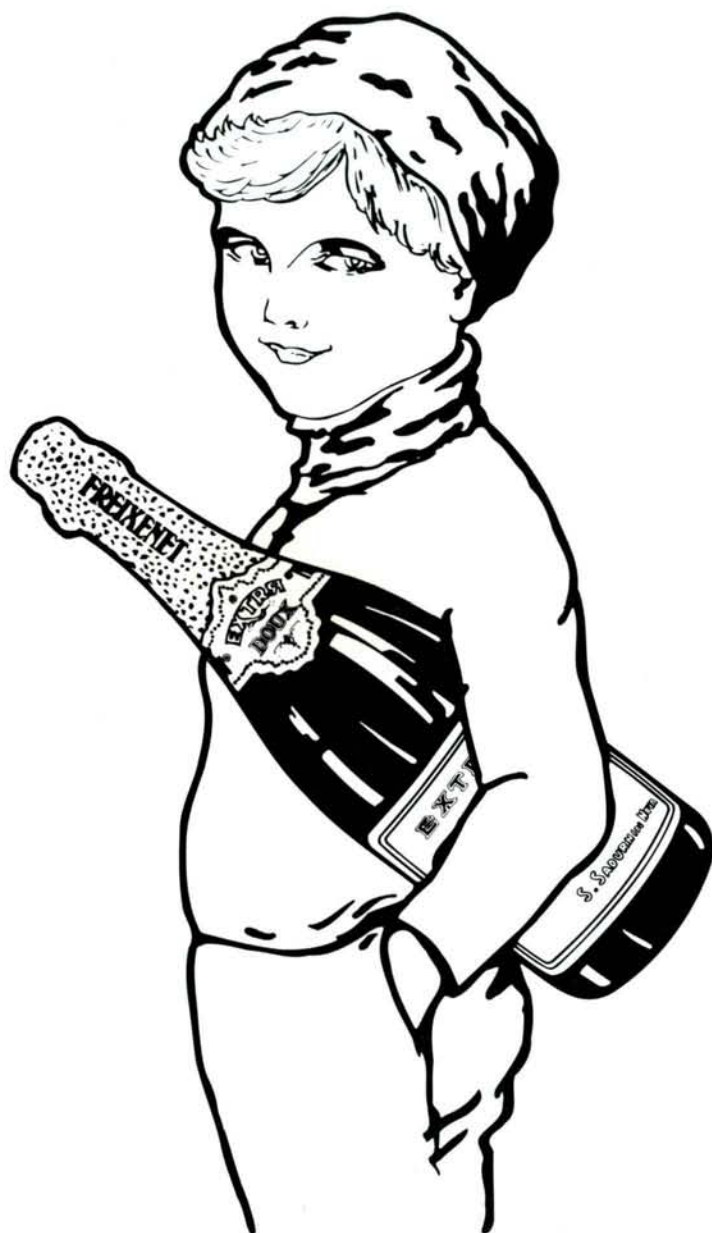
GRUP ENHER, PATROCINADOR DE LA MOSTRA
DE REVISTES EN CATALÀ



FREIXENET



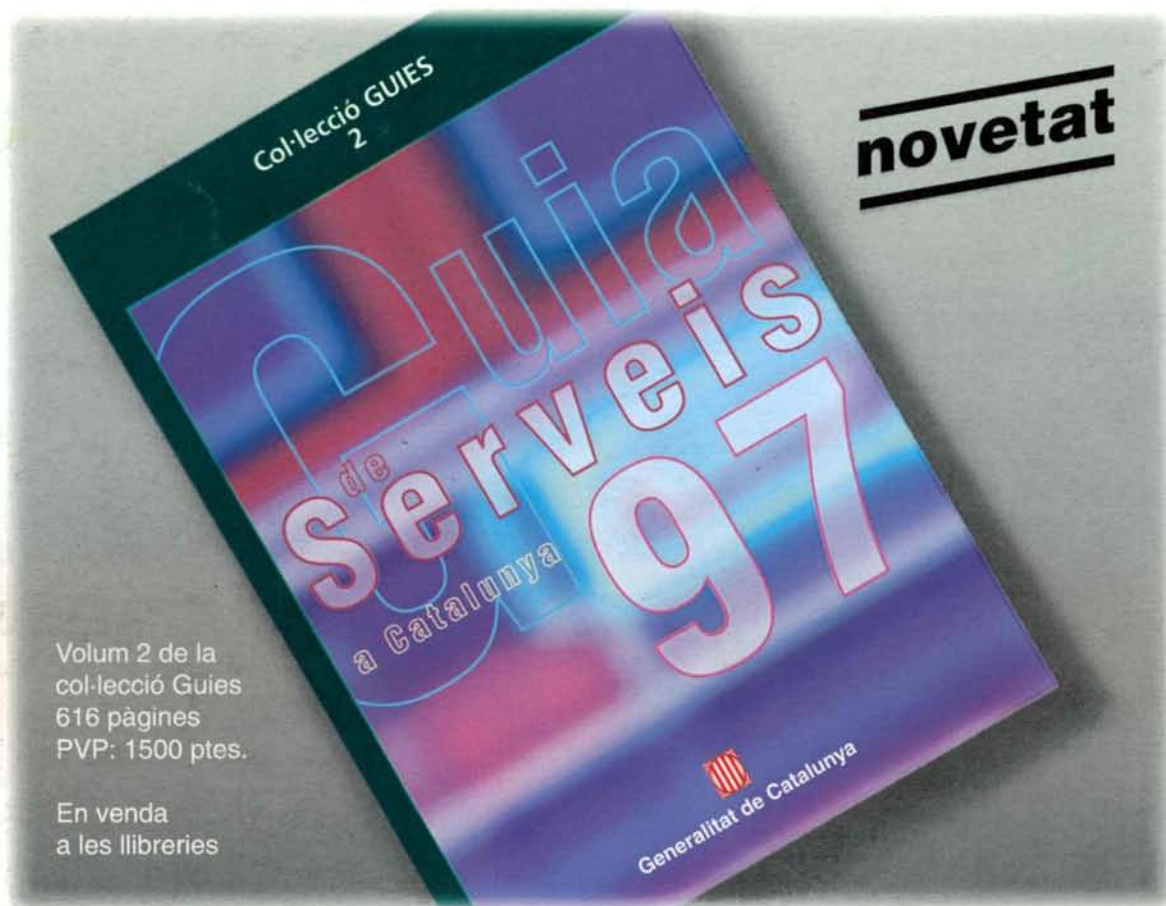
Caves a Sant Sadurní d'Anoia



**Des de sempre
amb les publicacions en català**



Generalitat de Catalunya



Guia de Serveis a Catalunya 1997

- Serveis de la Generalitat de Catalunya
- Comarca a comarca
- Municipis de Catalunya
- Dades estadístiques
- Calendari laboral
- Calendari escolar
- Indicatis telefònics
- Fires d'àmbit català
- Empreses de serveis
- Companyies aèries
- Estacions d'autobusos
- Mapa de carreteres